

EVŽEN GÁL / MAĎAŘI V ČESKU

1.

V českých zemích je nemálo Maďarů, kteří zažili následující situaci: v určité společnosti vyjde najevo národní identita dotyčného, načež zazní otázka, z kterépak části Maďarska je? Když pak náš typický „český Maďar“ (či lépe: Maďar z Česka) odpoví, že je Maďar ze Slovenska, nejdnou se dočká konstatování, že je tedy vlastně Slovák. Bylo tomu tak před listopadem 1989 a je tomu tak bohužel dodnes. V učebnicích dějepisu, občanské výchovy a možná i literatury se patrně žák i před rokem 1989 mohl dozvědět o existenci početné maďarské menšiny v Československu, resp. na Slovensku, o její eventuální přítomnosti v druhé části tehdejší republiky však už téměř vůbec. Důvodem bylo jednak to, že maďarská menšina neměla do zániku Československa – až na krátké období, o kterém ještě bude řeč – možnost se organizovat, jednak to, že takříkajíc spadala do agendy slovenských státních orgánů. Vnitřní migrace uvnitř Československa neměla takové rozměry, že by hrála významnější roli v životě občanů, a o poválečném odsunu Maďarů ze Slovenska většinou do vysídlených „sudetských oblastí“ se z „pochopitelných“ důvodů nemluvalo. Ti starší samozřejmě věděli své: existovala tu i určitá analogie či chcete-li národní stereotyp, že „Maďaři znamenají pro Slováky totéž jako Němci pro Čechy“, a argumenty pro takový stereotyp nebylo bohužel třeba obtížně hledat: silná maďarizace v Uhrách od 70. let minulého století nebo účast Maďarska ve dvou světových válkách patří k nejtemnějším stránkám maďarské historie a snadno se mohly stát zdrojem antipatie. Byly tu však i takové důležité rozdíly, kvůli kterým vlastně v roce 1918 vznikla a po roce 1945 se zachovala maďarská menšina v Československu.

Základní historická fakta jsou následující: po rozpadu Rakousko-uherské monarchie vzniká Československo, které vedle nejpočetnější německé menšiny dostává do vínku i početnou menšinu maďarskou.¹ Rozdělení Uher hluboce zasáhlo Maďarsko nejen ekonomicky, ale i etnicky, neboť se po odtržení významné části národa od mateřského státu ocitl každý třetí Maďar na území jiného státu, a to převážně v oblastech, které jsou etnicky homogenně obývané právě Maďary (krom Československa jsou to státy Rumunska, Jugoslávie, Sovětského svazu /Ukrajiny/). Pocit „historické křivdy“ nepochybně napomáhá meziválečné maďarské politice prosazovat v zemi nacionální, iredentistické nálady a sama tato politika se po militantním nástupu Hitlera z krátkozrakých, ekonomických i jinak pragmatických

důvodů předhání s okolními státy o přízeň Vůdce. Maďarsku se nepodaří v poslední chvíli vystoupit z války a ze spojení s nacistickým Německem. Po válce jsou v zásadě potvrzeny maďarské hranice z roku 1920 a záhy začínají jiné maďarské dějiny, tentokrát pod taktovkou Sovětského svazu, pod níž se – až na Rakousko – ocitnou všechny nástupnické státy bývalé monarchie. Pod touto taktovkou se o minulosti nemluví, respektive jen unisono, podle přání Velkého dirigenta. Nové generace jsou vykořeněny a své státní i národní identity budují na mýtech. Bují historický a právní nihilismus. Není divu, že poválečná generace už nemá tušení o versailleské smlouvě, která nejen vymezila nové hranice Evropy, ale zavázala též nástupnické státy zajistit základní menšinová práva jejich vlastních menšin na svých územích. Po roce 1989 všechny tyto potlačené frustrace vyplavou na povrch, v ekonomicky i společensky zaostalejších oblastech Evropy vznikají regionální války, ale i ve vyspělejších zemích sílí nacionalismus, rozděluje se Československo. První maďarská demokraticky zvolená vláda koketuje se stíny minulosti, oživuje nacionalismus, část nejsilnější vládní strany se odděluje od mateřské strany, a jako krajní pravice na maďarské politické scéně oživuje antisemitismus i myšlenku iredentismu.

Ani Československo nezůstalo tohoto vývoje ušetřeno, ačkoli zde byla situace – především po první světové válce – mnohem příznivější než kdekoli jinde ve středoevropských nástupnických státech. Meziválečné Československo bylo ekonomicky bohatým státem s nadějnou demokracií, který vysoce převyšoval všechny okolní země a snažil se posílit historickou státní identitu, především v návaznosti na dobu předbělohorskou. Maďaři, kteří se zde ocitli, se poměrně úspěšně identifikovali se zdejšími poměry a vytvořili žádnou „pátou kolonu velkomadžarských ambicí“. Jejich základní práva na užívání mateřského jazyka, na sebezvědomí apod. byla v zásadě dodržována jak v meziválečné, tak i poválečné době. O jejich loajalitě svědčí mimo jiné i fakt, že ani připravovaný poválečný transfer či výměna nenašly u zdejší početné menšiny na Slovensku hlubší odezvu. V českých zemích, kam Maďaři začínají brzy po vzniku Československa migrovat (za prací, na studia či z jiných osobních a rodinných důvodů), pak byla situace ještě příznivější: vědomá změna bydliště znamenala zřeknutí se kompaktního menšinového společenství a adaptaci na jiné poměry, se vším všudy a z vlastní vůle.

Uhrnem tedy lze říci, že náš typický Maďar v Čechách, pokud je dříve narozen, mohl být v uplynulých desetiletích občanem několika států, aniž kdy překročil hranice (kterékoli) své vlasti či aniž by si přál jakoukoli změnu hranic. Postavení maďarské menšiny v Česku je pak specifické i v tom smyslu, že na rozdíl od bezprostředních sousedů Maďarska zde maďarská menšina nikde netvoří kompaktní celek, je neautochtonním společenstvím a na rozdíl od početných maďarských menšin v západní Evropě či v zámoří není ani emigrantskou menšinou, složenou většinou z emigrantů opouštějících Maďarsko v několika vlnách vždy po historických otřesech. Její vlastní dějiny z ní činí mobilní, adaptabilní společenství, kterému je

dnes nacionalismus zcela cizí. Není zde nucena uchýlovat se kvůli represím či jakékoli diktatuře k národní segregaci. Na rozdíl od západní emigrace si především mladší generace uchovala – v důsledku nepoměrně liberálnějšího kádárovského Maďarska, než jakým bylo Husákovy rigidní Československo – poněkud větší iluze o svém národě než ti, kteří se v minulosti rozhodli Maďarsko opustit.

2.

Až budou jednou komplexněji sepsány dějiny Maďarů v Čechách,² nepochybně se v nich najdou četné zajímavosti od dob nejstarších až dodnes. Nebude zde chybět cesta sv. Vojtěcha do Uher v roce 995, maďarští studenti na Karlově univerzitě, Tomáš a Valentýn, kteří inspirováni husitským učením překládali Písmo svaté do maďarštiny, cesty českých humanistů na budínský královský dvůr, kde Matyáš Korvín vybudoval významné kulturní centrum tehdejší Evropy, vztah Jana Ámose Komenského k Maďarům a postoj reformované církve maďarské, která po Tolerančním patentu pomáhala tuto církev v Čechách znovu vybudovat. Nemůže chybět ani spojenec českých stavů Gábor Bethlen či Ferenc Rákóczi II., který delší dobu pobýval v Praze i v Jindřichově Hradci atd., abych vyjmenoval alespoň ty neznámější skutečnosti. Všechny jmenované osobnosti i s nimi související události však můžeme na tomto místě ponechat historikům či badatelům kontaktologie; jakkoli jsou totiž pro pozdější utváření vztahů maďarské menšiny k Čechům, resp. k českým zemím důležité, v těchto případech nelze mluvit o existenci maďarské menšiny v Čechách. Není snad od věci právě na tomto místě důrazněji připomenout, že národ jako státotvorný pojem začal hrát mimořádně důležitou roli až koncem 18. a začátkem 19. století. Promítat naše dnešní chápání státnosti, národní svébytnosti či občanské a politické příslušnosti do dob dávných by tedy bylo nejen úsměvnou naivitou, ale i nebezpečným politickým hazardem. O zárodcích přítomnosti maďarské menšiny v Česku – jak už bylo výše zmíněno – lze proto mluvit teprve od období vzniku Československé republiky, kdy nově vzniklý stát dostal do vínku zhruba 700 tisíc Maďarů se vším, co je s tím přirozeně spojeno, tj. s výhodami, které z pokojné koexistence kultur vyplývají, ale i s riziky, která kupříkladu právě v Československu vedla až k Mnichovu.

Je nepochybné, že s problémem maďarské menšiny se ve své každodenní politické či společenské praxi po celou dobu existence Československa setkávala především slovenská část republiky, pravda je však i to, že stát v podstatě unitární (ba později totalitární) nesl za osud svých menšin odpovědnost nedělitelnou. Maďaři se poměrně záhy po vzniku Československa objevili i v českých zemích a především v Praze. Lákal je sem nejen to, že šlo o centrum politického a duchovního života (maďarští poslanci v parlamentu i maďarští intelektuálové, kteří se podíleli na vydávání maďarských časopisů v Praze, tvořili spolu s organizovanými vysokoškolskými

studenty vynikající podhoubí pro vznik svěžího duchovního klimatu), ale vedly je i důvody existenční, ba někteří ve zdejších nepochybně demokratičtějších podmínkách (než jaké panovaly třeba právě v tehdejšíma Maďarsku) dokonce našli na nějakou dobu útočiště.³ A tak statistika ze sčítání lidu v roce 1921 uvádí v Čechách na 7049 Maďarů, v roce 1930 je to již 11 427.⁴ Pro názornost uvedme alespoň hnutí mladé maďarské levicové inteligence Sarló (Srp) v letech 1928–1934, jehož předchůdcem byl vysokoškolský skautský kroužek Sv. Jiří (Szent György kör), založený v roce 1925 právě v Praze. Mezi vedoucí představiteli tohoto spolku patřili takové osobnosti jako Edgár Balogh (1906), László Dobossy (1910), Rezső Peéry (1910), Rezső Szalatnai (1904) a další, kteří – i když jejich osudy nebyly svázané s československým občanstvím (Balogh byl činný v Rumunsku, Dobossy a Szalatnai působí či působili v Maďarsku, Peéry v západní emigraci) – zůstali duchem věrní tomuto období a významnou část svého života věnovali bohemistické či slovákistické práci.⁵ Činnost této mladé inteligence a život maďarské menšiny vůbec pozorně sledoval i prezident Masaryk, o čemž svědčí jeho osobní milionový dar pro založení Maďarské vědecké, literární a umělecké společnosti v Československu (*Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság*), nazývané též Masarykovou akademií, která zde působila od r. 1931 a v letech 1933–35 vydávala časopis *Magyar Figyelő*. Z četných časopiseckých pokusů té doby se zmiňme alespoň o pravicovém opozičním deníku *Prágai Magyar Hírlap* (Pražské maďarské noviny), vycházejícím v letech 1922–1938.

Po druhé světové válce měl být problém maďarské menšiny vyřešen spolu s problémem německým, a to obdobnými způsoby, tento záměr však neschválily ani postupimská (1945), ani pařížská (1946) konference. Tzv. vnitřním transferem se přesto v letech 1945 a 1946 podařilo přesídlit do pohraničí (do vysídlených sudetoněmeckých oblastí) asi 44 129 Maďarů.⁶

Významná změna v životě Maďarů v Česku nastala po únorovém převratu 1948, kdy jim byl umožněn návrat do někdejších domovů na Slovensku. A tak v roce 1950 statistiky vykazují už jen 13 201⁷ československých občanů maďarské národnosti, ba v některých větších, ale i menších českých městech (Karlovy Vary, Chodov, Loket, Ostrava apod.) vznikají i základní organizace CSEMADOKu (tj. Kulturního svazu maďarských pracujících v Československu), které byly – z důvodů dosud neznámých – v krátké době zrušeny.

K významnějšímu nárůstu počtu Maďarů v Čechách dochází především v letech 1961–70 (z 15 152 na 18 472). Podle publikace Maďarů v České republice – *Magyarok a Cseh Köztársaságban 1918–1992* (Praha, 1993) i na základě osobních zkušeností mnohých zde žijících Maďarů je možno konstatovat, že k této i k pozdější poválečné migraci (novější statistiky vykazují 19 676 v roce 1980, a poslední pak 19 932 Maďarů v roce 1991) „docházelo v tomto období zejména z důvodů lepších pracovních příležitostí v českých zemích“. Až do roku 1990, tj. do doby vzniku Svazu Maďarů

žijících v Českých zemích, se však organizovanost Maďarů omezila na činnost sice významného, avšak víceméně polooficiálního (a koncem 70. a v 80. letech Státní bezpečností i bedlivě sledovaného) Studentského kruhu Endre Adyho, který rozvíjel nezanedbatelný spolkový život a nemalou měrou přispíval i k plynulejší adaptaci mladých maďarských studentů přicházejících ze Slovenska na zdejší prostředí. Obdobnou studentskou organizací byl – a dosud je – Studentský kroužek Ference Kazinczyho v Brně.

Praha (ale i další města) měla významné postavení i jako univerzitní město, kam přijížděli četní maďarští studenti ze Slovenska. Specifickou roli pak sehrál obor maďarštiny, existující s menšími přestávkami na univerzitě již více než sto let, a také teologové a vysokoškolští učitelé reformované křesťanské církve působící na Komenského fakultě v Praze. Z pedagogů těchto pracovišť zmiňme alespoň hungaristu a turkologa Jozefa Blaskovicse a profesora Petra Rákose, mezinárodně uznávaného hungaristu, literárního vědce, bývalého předsedu Mezinárodního svazu pro maďarskou filologii a od roku 1998 jednoho z prvních zahraničních členů Maďarské akademie věd, kteří jakožto českoslovenští či posléze čeští občané působili na oboru hungaristiky FF UK,⁸ z teologů pak Lajose Csémyho, který svým bádáním významně přispěl ke zpracování dějin maďarské reformované církve v českých zemích. Všichni tito badatelé znamenali a znamenají díky své vědecké, editorské či překladatelské práci významný přínos pro českou společnost v poznávání maďarské kultury; vahou svých autorit stáli i v dobách nesvobody zcela neformálně a neoficiálně v čele komunity nejen maďarských studentů v českých zemích, ale i širší maďarské menšiny.

Tento text byl původně psán pro sborník Praha a národnosti, který vydal pražský magistrát na podzim loňského roku. Zde redakčně kráceno a upraveno.

POZNÁMKY

- Podle údajů ze sčítání lidu v roce 1921 žilo v Československu 657 646 občanů maďarské národnosti. S čísly je však třeba zacházet nesmírně obezřetně. Např. maďarský historik Gyula Popély ve své knize *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében* (Úbytek obyvatelstva. Maďarů v Československu v zrcadle sčítání lidu, Budapest, Regio, 1991) uvádí údaje podle různých československých i maďarských či uherských statistik resp. sčítání lidu z let 1910, 1919 a 1921. Ze značných výkyvů v údajích vyplývá, že zde vždy existovala závislost na aktuálních politických zájmech.
- Pochopitelně existují četné historické studie i publikace o různých etapách soužití Maďarů a Čechů (některé z nich uvádíme i níže). Ucelená publikace, která by systematicky a chronologicky zaznamenala všechny nejzávažnější události česko-maďarských styků však dosud neexistuje.
- Uvedme zde alespoň Mihálye Károlyiho (1875–1955), prvního ministerského předsedu a později i prezidenta první Maďarské republiky po říjnové demokratické revoluci roku 1918, který po nástupu Miklóse Horthyho opustil svou vlast a pobýval v emigraci, mj. i v českých zemích (v Praze,

- v Poděbradech i jinde) a udržoval přátelské kontakty např. s rodinou Masaryků, jak se dočítáme v jeho memoárech *Hit, illúziók nélkül* (Víra, bez iluzí, Bratislava, 1982).
- 4 Demografická příručka, Praha 1982, s. 46–51
  - 5 L. Dobossy, literární historik, bohemista a romanista, byl studentem na Sorbonně a na pražské Karlově univerzitě, kde se stal nadšeným posluchačem F. X. Šaldy. Je autorem mj. akademického Maďarsko-českého slovníku, významným haškologem a čapologem, četné jeho studie z meziválečného Československa publikoval mimo jiné v knížkách s příznačnými názvy *Két haza között* (Mezi dvěma vlastmi, Budapešť, 1981) a *Előítéletek ellen* (Proti předsudkům, Budapešť, 1985). Až do svého odchodu do důchodu vedl bohemistiku na budapeštské univerzitě Loránda Eötvöse. R. Szalantai, literární kritik, literární historik, překladatel a publicista vykonal zásluhou práci především na poli česko-slovensko-maďarských literárních vztahů. Je iniciátorem a redaktorem četných antologií, i autorem mj. dvou literárních historií vydaných v maďarštině, *A cseh irodalom története* (Dějiny české literatury, Budapešť, 1964), *A szlovák irodalom trénete* (Dějiny slovenské literatury, Budapešť, 1964).
  - 6 Toto číslo uvádí kniha K. Kaplana: *Pravda o Československu 1945–1948* (Praha, 1990) a najdeme je i v knize Józsefa Gyönyöra: *Mi lesz velünk magyarokkal* (Co bude s námi Maďary?, Bratislava, 1990) s odvoláním na dílo Juraja Zvary: *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945* (Bratislava, 1969) i na Archiv ÚV KSS (fond Osídľovacieho úradu). Shodné číslo („asi 44 tisíc osob“) najdeme i v publikaci Gabriely Sokolové a kol.: *Soudobé tendence vývoje národností v ČSSR* (Praha 1987). Maďarský historik na Slovensku Gyula Popély ve své knize *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében* (Úbytek obyvatelstva. Maďaři v Československu v zrcadle sčítání lidu, Budapest, 1991) hovoří o zhruba 50 000 vysídlených, historik Július Baláz ve své studii *Deportáltak levelei* (Dopisy deportovaných, Prágai Tükör 1993/4) uvádí dokonce číslo 55 000 osob.
  - 7 Demografická příručka, tamtéž
  - 8 Samozřejmě zde působili i jiní významní odborníci slovenské či české národnosti, jakými byli např. Szende Riedl (1831–1873) či František Brábek (1848–1926).

EVŽEN GÁL (1957) žije v Praze od roku 1976. Přednáší moderní maďarskou literaturu na oboru maďarština na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Zabývá se též sociolingvistickým výzkumem minorit. Publikuje v českých a maďarských literárních časopisech. Do maďarštiny přeložil knihu Petra Pitharta *Osmadesátý*. V současnosti pracuje na dvojjazyčném česko-maďarském valenčním slovníku a připravuje ve spolupráci s Janou Štroblovou a Josefem Hiršalem výbor z poezie maďarského básníka Jánose Pilinszského.

Tato ctihodná panna Markéta tedy vzešla ze slavného rodu uherských králů; jejím tělesným otcem byl slavný král uherský Béda Čtvrtý, dědem král Ondřej Druhý, podle těla otec svatě Alžběty, rodným bratrem pak král Štěpán Pátý. Když ji za doby tatarského vpádu její matka královna ještě nosila ve svém lůně, složila spolu s královským manželem za vysvobození své i celého království na znamení pokání zbožný slib, že narodí-li se jí dcera, má být jeptiškou. Kromě ní se totiž dosud žádná dívka z pokolení uherských králů jeptiškou nestala.

Život svatě Markéty uherské, in: *Legenda a kroniky koruny uherské*. Praha 1988, s. 155

MARTA DRŠATOVÁ / DVA FEJETONY Z UHER

Přehledně-li zvědavý čtenář zápisky těch Čechů, kteří se v průběhu minulého století rozhodli popsat své zážitky a postřehy z cest po Uhrách, nakupí se mu kaleidoskop cestopisných knih, reportáží, fejetonů, folkloristických studií, zápisků z poutí i osobních deníků.

Pro českého cestovatele ale nikdy nebyly (a nejsou) Uhry jako Uhry. Nejprve si tedy vymezme Uhry devatenáctého století. Do svých jižních hranic se protáhly zpět koncem století osmnáctého, posledního Turka z nich pomáhala vyhánět řada českých vojáků, mezi nimi také Jan Jeník z Bratřic. Východní Sedmíhradsko bylo zase pro svou vzdálenost opředeno pověstí nejisté země na konci (katolického a protestantského) světa, možná ale tamější saský živel činil ze Sedmíhradska zemi pro Čechy (především obchodníky) přístupnou.

Podle četnosti dochovaných zpráv nejčastěji směřovaly kroky Čechů do horní části země, na Slovensko. K cestám podniknutým z přirozeného zájmu o poznání sousední země, za prací, cestám učednickým, studentským, šlechtickým... můžeme od dvacátých let 19. století připojit i četná setkání českých a slovenských vlastenců.

Slovanská tematika se odráží prakticky ve všech textech o Uhrách z dvacetiletí před rokem 1848. Přitom tu dochází k zajímavému jevu, příznačnému pro reference z uherského prostředí až do doby nedávné. Jinak přístupují autoři při popisu uherské skutečnosti k živlu slovanskému a jinak k neslovanskému. Při popisech Uher jako země původně slovanské je svět maďarský marginalizován, nebo dokonce denunciován, naopak v dobách, kdy jsou Čechy Maďarům nakloněny, ustupuje otázka národnostní do pozadí. Příkladem takové reportáže ze „slovanských Uher“ je Cesta z Prahy do Bělehradu Srbského Václava Staňka, publikovaná roku 1847 v časopise *Poutník*. Lékař Václav Staněk patřil do moravského vlasteneckého kroužku F. C. Kampelíka. Do Bělehradu jel na pozvání J. V. Zacha, který byl tehdy blízkým důvěrníkem srbského cara (mimoto byl Zach také polským agentem), pro nějž hledal v Čechách osobního lékaře. Cesta se uskutečnila prostřednictvím Janko Šafárika, bratra Pavla Josefa Šafárika, který Staňka v Uhrách na cestě doprovázel. Václav Staněk tak přišel v Uhrách do styku hlavně s Čechy a Slováky, navíc především s vlastenci, a to jeho úhel pohledu jednoznačně určilo. Staněk například používá zásadně slovanská jména měst, a to i tam, kde to není zvykem (Břetislav místo Prešpurk). Naopak má-li věnovat několik slov světu maďarskému, sklouzne obvykle k odsudku nebo uvádí výstražné příklady z historie i současnosti ilustrující nepřijatelné chování příslušníků tohoto národa.

Paradoxní roli v poznávání Uher sehrála přítomnost českých úředníků v zemi po porážce maďarského boje za svobodu r. 1849. Mezi rodinné příslušníky těchto tzv. „Bachových husarů“, žijící třeba i krátkodobě v Uhrách, patřili například Božena Němcová, autorka četných studií o Slovensku a o životě v Uhrách, či Adolf Heyduk. Oba se významně podíleli na vytvoření nového pohledu na Slováky, který se konstituuje v padesátých letech: romantický obraz slovenské přírody, kontrastující s líčením krušného osudu slovenského člověka. Slovenské téma nesou příznačně také beletristické příspěvky Heyduka a Němcové do almanachu Máj 1858. Básní ze Slovenska a o Slovensku se v almanachu prezentuje i J. V. Frič, který se v Uhrách ocitl rovněž náhodou, ne volbou, a který si za svého pobytu v komárenském vězení pořídil sbírku slovenských lidových písní.

V šedesátých letech ovšem nastává v české společnosti zvýšený zájem o živel maďarský (a jako na vahách se tím potápí do hlubin nezájmu otázka slovanská a slovenská). Při snaze o nalézání česko-maďarských spřízněností bývá často zmiňována zprostředkující úloha radikálních demokratů, jako byl Karel Sabina, který již od 40. let sledoval maďarskou literaturu a pravděpodobně překládal verše Sándora Petöfiho, nebo Karel Tůma, jenž se naučil maďarsky v padesátých letech od svých spoluvězňů, a konečně i Jan Neruda, jenž se netajil svými sympatiemi k maďarské romantice, ale také k dynamice tehdejšího růstu maďarské společnosti, a který přeložil několik Petöfiho veršů v době, kdy přihlášení se k Petöfimu bylo aktem odporu k bachovskému režimu.

Po Rakousko-Uherským vyrovnání se reference o Maďarech v českých periodikách zase mění ve prospěch otázky již ne slovanské, ale slovenské, v té době ale také vychází první český knižní překlad Petöfiho básní, česká společnost je o dění v Uhrách samozřejmě nadále informována v periodikách. Významnou roli při propagaci maďarské kultury sehrál překladatel a první český hungarista František Brábek. Ten napsal také cestopisnou reportáž líčící své prázdninové putování po Uhrách, které podnikl spolu s hrabětem Kounicem. Brábek je autorem zasvěceným, zmiňuje prakticky všechno, co i dnešní čtenář pod pojmem „Uhry“ hledá – dobré víno, koně, trochu nepořádku, poezii, Slováky, české krajany, krásnou moderní Budapešť i blátivý a prašný venkov.

Koncem století se Budapešť stala místem, kde nacházela řada kvalifikovaných dělníků z Rakouska a Čech dobře placenou práci. S rostoucími kilometry železničních drah se také blátivá nepřístupná pusta stala dostupnou i pro běžného českého výletníka. Tak mohl Jaroslav Hašek v století tomto napsat povídku o tom, kterák svěřence, který se moc ptá, jednoduše odložit na některém z četných nádraží v uherské pustě a tam ho nechat na pospas brabenečkům.

Vraťme se ale do let dynamického hospodářského rozvoje starého Rakouska, vlastně už Rakousko-Uherska, do let, kdy rostlo sebevědomí Čechů i Maďarů, kdy se věřilo na hodnoty neosobní a kdy slova Národ, Průmysl, Pokrok, Socialismus zněla

jako nedělní zvon v kostele. Nechme tedy vycestovat do Uher dva generační druhy, dvě osobnosti představující tehdy českou intelektuální špičku, publikující ve stejném periodiku, písničiči oblíbené cestopisné fejetony, nechme cestovat každého zvlášť a každého trochu jindy, nechme je popisovat to, co každý vidí. Jaký svět se nám otevře?

Dříve než pošleme dva básníky na cesty, zastavme se krátce nad žánrem cestopisné reportáže vůbec. Pohybující se volně na hranici beletrie, žurnalistiky a literatury populárně naučné má své obsahové i formální meze. Na malém prostoru musí obsáhnout čtivý popis navštíveného prostředí. Neunese příliš detailů, nejsou-li právě efektní. Můžeme od ní čekat spíš záznam o tom nejnápadnějším, čeho si návštěvník všimne, či toho, co chce vidět, často v kontrastu s domácími zvyklostmi autora. Jejím základním slohovým postupem je popis (cesty, místa, události). Není bez zajímavosti sledovat u takového textu i determinaci, vyplývající z obecné vlastnosti novinového textu vyhovět dobové atmosféře a čtenářské obci daných novin. Stejně jako názor autora lze z každé takové reportáže vyčíst to, co můžeme nazvat kolektivní čtenářskou popotávkou. V těchto intencích budeme tedy také sledovat, co četl nebo chtěl číst o Uhrách český čtenář 60. a 70. let minulého století a jak mu v tom fejetonisté Národních listů vyšli vstříc.

V létě roku 1862 se vypravil Vítězslav Hálek spolu s Juliem Grégrem do Haliče, zpáteční cestu si rozhodli zpestřit výletem do Tater. Nehoda na divoké řece na polsko-uherském pomezí a noc strávená v Tatrách udělaly na básníka hluboký dojem. Dobrodružství na řece popsal básník ve fejetonu, který zaslal ještě během svého pobytu v Uhrách do redakce, byl v Praze vytištěn ještě před básníkovým návratem domů. Noc strávená mezi slovenskými horaly ho pak inspirovala k romantické povídce Moje děvče z Tater. K dojmům z Uher se básník vrátil ještě jednou, až po jedenácti letech. Ve dvou povídkových reportážích Prohráli jsme Bavorsy a V maďarské čardě zpracoval své dojmy a zážitky z Uher maďarských. Povídku Prohráli jsme Bavorsy otiskl literární časopis Lumír r. 1873, v září téhož roku pak vyšel v Národních listech dvoudílný fejeton V maďarské čardě.

V povídce z Lumíra se básník vyrovnává s maďarským romantickým tématem zbojníka, bežára. Vypravěč sedí ve vlaku na dráze mezi Tokajem a Debrecínem recituje Petöfiho romantické verše a třikrát zalutuje, že takto jej nemůže přepadnout žádný zbojník. Vtom si přisednou tři noví spolucestující, Hálek i Grégr se po chvílice váhání pustí se zdánlivě nejhoupějším z nich do hry v karty a nechají se ohebnout o peníze, které si ušetřili na cestu po Bavorsku. Když pak oni tři kumpáni vystoupí a vlak se rozjede, rozdělí si peníze, které vyhrál ten „nejhoupější“, rovným dílem. Básník komentuje svou porážku pochvalným uznáním soupeřům: „Lokomotiva nezkrátila bežary o řemeslo, postarala se toliko o jejich pohodlí. I my je viděli pohodlně a v originále... hráli mistrně.“

I fejeton V maďarské čardě přináší řadu uherských romantických atributů. Do čardy s paprikou a vínem umisťuje Hálek cikánskou hudbu hrající čardáš, nechá do ní

vstoupit pochybného magnáta, charakterizovaného výraznými vousy, okázalým sebevědomím a klením (podobný typ zmiňuje ve své reportáži již Václav Staněk), v souvislosti s ním pak zmiňuje uherské kortešování a vlastenectví. Nechybí ovšem český krajan, ani nadhozená slovenská otázka v podobě halušek vydávaných neprávem českým hospodským za maďarské jídlo. Text je značně ironický, opakováním vyprávěčových hodnotících slov se účinek ještě zvyšuje: „Samý čardáš, nic než čardáš! Samá paprika, nic než paprika a samý cikán – jak jednotvárné!“ Druhá část fejetonu pak na citově vypjatém chování děvčete, jejíž milý hraje v cikánské kapele, popisuje atmosféru čardáše. Zde projevuje vypravěč jistý divácký (již ne účastnický) zájem, refrén ovšem zdůrazňuje odstup od této cizí reality: „snad že tomu čardáši křivdím, snad mu nerozumím“.

V obou fejetonech modeluje Hálek rytmizovaný příběh. Zobrazený neznámý a trochu nebezpečný svět beřarů, cikánů a papriky dává do kontrastu k světu „našemu“, „solidnímu“. V povídce beřarské je toto cizí, jiné, popsáno se zájmem a účastným smyslem pro hru, fejeton z čardy je však nesen spíše odmítavým tónem. Oba texty jsou svěží, jakoby psány pro čtenáře, který Uhry důvěrně zná, a který se proto může zasmát parodii maďarské romantiky, kterou mu básník mistrně předkládá.

Roku 1869 se vypravil do Pešti Jan Neruda, respektive byl tam vyslán redakcí Národních listů jako dopisovatel z voleb, jež se v Uhersku konaly krátce po vyrovnání. Neruda měl v té době za sebou překlady několika maďarských básní Vörösmartyho a Petöfiho, jeho sympatie k rozvíjející se druhé části monarchie byly dlouhodobé, do Pešti jel tedy jistě dobrovolně a rád. Jako autor narozený v Praze a vázaný na městské prostředí sledoval se zájmem dynamický růst na středoevropské poměry skutečného velkoměsta. V reportážích, které vycházely na pokračování v Národních listech na jaře 1869, věnuje značný prostor líčení života města. Pešť přirovnává k Americe a nachází v ní i specifický pešťský typ člověka, kterého nazývá „evropský Yankee“. Se zájmem se věnuje líčení nástrah tohoto „divokého západu Evropy“, popisuje atmosféru okrajových čtvrtí a přístavních doků. Při popisu jednotlivých lidských typů si všimá i pešťského Slováka, kterého jednou líčí v roli bezbranného vozky okradeného žandára a podruhé jako chudého přístavního dělníka. Neruda na Slovensku pravděpodobně nikdy nebyl, pod dojmem pešťské návštěvy ale napsal časovou baladickou báseň Na pešťské Kalvárii (vyšla v Květech téhož roku), v níž líčí beznadějný osud Slováků v Uhrách a reflektuje česko-slovenské odcizení. Neruda zmiňuje i úspěšné české krajany, kteří se v novém světě usadili.

Věcný komentář k volbám pak prokládá exkursy do maďarského kulturního života a do historie, s ironií neuzemněným patosem pak líčí průběh voleb v obvodu, kde kandidoval oblíbený spisovatel Mór Jókai. Další volební reportáž pořizuje Neruda v malém maďarském městě Eger, i tady, než přistoupí k líčení voleb, zasvěcuje čtenáře do kulturně historických souvislostí města, podrobně líčí průběh voleb, aniž si ovšem odpustí shovívavě kritický komentář.

Jaký je tedy pohled na maďarskou realitu v Nerudově a Hálkově fejetonu?

Odlíšné pojetí cestopisného fejetonu koresponduje již s formou, Neruda inklinuje od popisu místa ke kritické reportáži, Hálek podivuhodně osciluje mezi romantizující povídkou a parodií romantiky.

Oba fejetonisté shodně využívají zřejmě obecně známých a přijímaných rekvizit maďarského národního života. Vítězslav Hálek si s tímto obrazem uherské reality v podstatě vystačí, jeho inspirace je zřejmě silně literární (vliv sehrály nesporně Petöfiho básně, názorově se také více drží starší vlastenecké, slovansky orientované myšlenkové tradice). Jeho fejetony jsou směřovány na silněji národně a potenciálně také protiněmecky a protimaďarsky orientovanou část čtenářstva. To, že se nechává inspirovat jinonárodní, maďarskou romantikou, s tím není v rozporu. Hálek popisuje prostředí v podstatě exotické, jeho charakteristiky jsou předem dané, místo je určeno jen mlhavě (čarda na kopci v pustě – sic (!) ozdobená uherskou trikolórou). V celkovém pojetí prostředí a postav klade důraz na jinakost, v kontrastu k „normalitě“ světa vypravěčova.

Neruda kombinuje své obecné znalosti s autopsií (ta se odráží zejména na detailních popisech konkrétních míst a lidských typů). Věcně a s osobitým vtípem analyzuje možné perspektivy rozvíjející se země, upozorňuje na řadu pozitiv, ale i negativ, jeho fejeton je zároveň i nastaveným zrcadlem, nepřímou kritikou domácích poměrů. Vychází vstříc spíše kritickému čtenáři, kterého zajímají společenské struktury v čerstvě ustavené druhé části monarchie (třeba i s perspektivou a nadějí, že podobně to bude fungovat po eventuálním rakousko-českém vyrovnání i v zemích České koruny).

Na obou textech je pochopitelně znát vlastní, nezaměnitelný rukopis. Svou roli tu sehrál jistě původ: městský versus venkovský, orientace: spíše domácí versus kosmopolitní, jistě i změna společenské atmosféry po posledním velkém neúspěšném pokusu o rakousko-české vyrovnání (tzv. fundamentálkách r. 1871). Jisté je, že i pro generaci májovskou, světu tak otevřenou, byl vztah k Maďarům, k národu podle všeho úspěšnému, ale tak nehodícímu se do tehdejší české koncepce správného uspořádání světa, značně problematický.

LITERATURA

- Zofia Bik, „Do Slowaków, którzy jeden dom wraz z Galicjanami zamieszkuje“, in Węgry i Polska w Europie Środkowej, Kraków 1997.
 František Brábek, Procházky po Uhrách, Praha 1874
 Marcella Husová, České literární myšlení a maďarská realita na sklonku 19. století, in Česká literatura 1992, r. 40, č. 6, str. 573–581.
 Věra Menclová, Hálkovy cestovatelské obrázky, Lidové noviny 11. 4. 1998.
 Božena Němcová, Putování po Slovensku I, II, Praha 1929, 1930.

Richard Pražák, První český překlad Petöfiho básní a Jan Neruda, SPFFBU D40, Brno 1993.

Václav Staněk, Cesta z Prahy do Bělehradu Srbského, čas. Poutník 1847.

Václav Žáček, Cesty českých studentů v době předbřeznové, Brno 1948.

Život s pochodní v ruce, Havlíčkův Brod 1948.

MARTA DRŠATOVÁ (1972) je bohemistka. Nyní studuje hungaristiku a zároveň působí již druhý rok na univerzitě v Szegedu jako lektorka češtiny.

Potom vládl jeho syn Ladislav III. Ten byl z vůle Páně dosazen na královský stolec jako malý chlapec. Za jeho doby český král Otakar, jenž si dle říšského práva, ale ve skutečnosti nespravedlivě přivlastnil četný majetek, a tak nabyt neslýchané síly a moci, zpusťošil v pohraničních oblastech Uher na různých místech rozsáhlá území. Jeho otec ho za to nestihl přiměřeně potrestat, neboť byl zastížen neočekávanou smrtí.

Děje Uhrů Šimona z Kézy, in: Legendy a kroniky koruny uherské. Praha 1988, s. 323

Léta Páně MCCCCCIX. v neděli po Božiem vstúpenie stala se nešlechtná bitva na Malé Straně po nešpoře, že Uhři svádu počeli na Čechy, na holomky hradské, o kurvu, i bili je z domu ven a zabili jedného a jiné zranili. I zběhli jsú se lidé a bili zase Uhry do domu a jich dobývali. A v tom k šturmu zvonili, že ze všech tří měst zběhlo se lidu veliké množstvie; i dobývali Uhruov v domiech, v hospodách jich, kdež jsú stáli, a bili je a mordovali, též nevinné jako vinné, a statky jich brali a klénoty drahé, čuby i zlaté, kteréžto jsú s sebou přivezli, a tak sú se jich zmocnili, až Uhrív XX^{ti} zabito; a pány dva uherská, králi velmi milá, zabili, kteřížto klekajíce zdvihali prsty nahoru, dávajíce se se vším svým jměním a velmi prosíce, aby jich nezabíjeli a je živili; ale ta sběř zteklá nechťela toho přijíti.

Staré letopisy české. Praha 1959, s. 341

JAN JANDOUREK / RELIGIOZITA V ZEMÍCH BÝVALÉHO MOCNÁŘSTVÍ

Když koncem 80. let zemřela rakouská císařovna Zita, navrhovali někteří tradicionalisté v litoměřickém semináři sloužit za ní rekviem. Ačkoliv většina ostatních lidí se podivila, že císařovna je ještě naživu (tedy že ještě nedávno byla), přežívalo mezi některými českými katolíky povědomí jakési sounáležitosti se starou a zaniklou monarchií. Na tom není nic divného, vždyť období mocnářství patří pro mnohé dosud k mýtickému zlatému věku, kdy se ve středoevropském prostoru víře dařilo a zbytečné novoty nebyly zaváděny. Tato doba, pokud někdy skutečně v této podobě existovala, je však pryč a místo idylly prožívá dnes Evropa (nejen střední) víření nových duchovních proudů. Turbulence ovšem probíhá ve společnosti, která je sekularizovanější než kdykoli předtím. Masový návrat k „víře předků“ se nekoná. Místo toho přicházejí exotické a nečekané jevy a církve tomu bezradně přihlížejí.

Náboženství prošlo ve východní a střední Evropě po druhé světové válce velkými a nečekanými změnami. Pokusem částečně zmapovat nejdůležitější trendy středoevropské a východoevropské religiozity je sborník prací třidvaceti autorů nazvaný výstižně *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe* (Krakov 1997). Je uspořádán polskými sociology Irenou Borowik a Grzegorzem Babinskim. Vznikla tak práce, která svými závěry nejen potvrzuje určitá tušení z této oblasti, ale zároveň boří některé zažitě představy. (Například je patrné, že nové duchovní proudy ztratily po prvotním rozmachu poněkud dech, nebo je stále zřejmější, že Polsko není tak katolickou zemí, jak se to někdy prvoplánově podává.)

Základní třídílné členění knihy seznamuje čtenáře s problémy náboženství a národní identity, novými rysy tradičních náboženství ve změněných podmínkách postkomunistické společnosti a novými náboženskými hnutími, která přicházejí do této oblasti především ze západní Evropy a USA. Protože záběr sborníku je velmi široký tematicky i geograficky, můžeme si všimnout pouze některých zajímavých pasáží, především těch, které mají vztah k České republice, Polsku a Maďarsku.

Náboženství hrálo v této oblasti výraznou roli především proto, že ne vždy se mohly středoevropské národy opřít o vlastní nebo aspoň silný stát. Proto vzrostl význam sdílené mytologie, literatury, umění a náboženství. Katolicismus se tak například stal v Polsku a na Ukrajině důležitou (sebe)identifikační silou. Jak připomíná polský sociolog Z. Mach, v Polsku například byly katolické bohoslužby příležitostí k demonstracím národního a politického citění. Charakteristická je zde i pestrost a nejednoznačnost „náboženské mapy“. Problémy vznikají především tam,

kde spolu hraničí dvě země s odlišným národním náboženstvím, přičemž každá má na své straně hranic menšinu s náboženstvím odlišným. (Např. východní Slovensko má obce řeckokatolických uniátů a zároveň pravoslavné věřící.)

Po pádu komunismu dochází k jakémusi ideologickému vakuu, které mohou vyplnit buď tradiční církve (třeba pravoslavná v Rusku), nebo sekty nového typu importované z ciziny. (Jedna z karikatur znázorňuje např. Rusko jako rybník obležený rybáři z nejrůznějších světových církví a sekt.) Snahy všech denominací ale narážejí na sekularizovanou společnost, která chce v těchto zemích směřovat spíše k laické společnosti západního typu. Před nástupem komunismu byly mnohé tyto státy především zemědělské a nepostižené industrializací a s nízkým počtem formálně nevěřících obyvatel. Komunismus tu znamenal také rozrušení tradičních rodinných a ekonomických struktur, se kterými byla religiozita spojena. Je zajímavé, s jakým očekáváním se po pádu komunismu někteří intelektuálové obraceli k církvím. Buď to bylo očekávání negativní, když někteří komunisté usoudili, že nyní dojde k obrácení znamének, a začínali se krátkodobě objevovat v kostelích, nebo pozitivní, když se mělo za to, že křesťané přispějí k morální obnově společnosti. Neznalost skutečných možností církví a jejich vnitřního stavu a vágnost takových očekávání musely vést jenom ke zklamání. (Zmínit lze třeba „Desetiletí duchovní obnovy“ v Československu. Šlo o typický intelektuální projekt vzniklý v 80. letech v Praze, který nikdy „nezlidověl“, ačkoliv do něj byly zapracovány některé „lidové“ prvky, třeba poutě a úcta svatých. Po roce 1990 se Desetiletí stávalo stále více jen rozpačitým stínem původních ambic.)

Katolická církev měla několik možností, jak se s novou situací vyrovnat: zvolit spolupráci s režimem (Maďarsko především v 70. letech), postavit se do čela oficiální opozice (Polsko po celou dobu poválečné historie) nebo po zlomení náznaků odporu hledat nějaký vynucený kompromis mezi vyhraněnými postoji (Československo). Církev na Východě (především katolická) byla obecně dosti postižena izolací od západních církevních problémů a reformních snah Druhého vatikánského koncilu, přehnaným očekáváním, které do ní vkládali poněkud nerealističtí intelektuálové po převratu a neschopností přejít od defenzivního postoje ke konstruktivnímu. Představitelé tradičních církví dnes hledí s nedůvěrou na nové proudy, které přicházejí do jejich zemí. Jmenovat lze třeba katolickou církev ve střední Evropě s její nedůvěrou k novým náboženským hnutím nebo pravoslavnou církev v Rusku a její konflikt s římskými katolíky.

Zajímavé je, že odnáboženštění dospělo v některých zemích takového stupně, že ani nová duchovní hnutí, populární na Západě, tu neslavila masový úspěch. (Příkladem může být třeba bývalá Německá demokratická republika, která je vedle České republiky nejvíce sekularizovanou zemí celé oblasti.) Představitelé tradičních náboženství se často pokoušejí zabránit šíření nových hnutí s poukazem na jejich škodlivost a používají jako restriktivního nástroje parlamenty a zákony. Nejsou však

vždy vedeni pouze snahou uchránit obyvatele před nebezpečnými sektami, ale prokazatelně jim jde o udržení vlastního duchovního monopolu. Jak ale podotýká ve svém příspěvku britská socioložka Eileen Barkerová, směřujeme ke světu, ve kterém je různost pohledů na svět nevyhnutelná a spojení národní identity s jedním regionálním náboženstvím vede k předsudkům, diskriminaci a někdy i krveprolívání.

Podívejme se blíže na specifika tří „visegrádských zemí“, jak je můžeme podle článků sborníku shrnout. Ján Mišovič porovnává pozitivní obraz církve v očích veřejnosti před listopadem 1989 s jeho úpadkem v posledních letech. Podle něj souvisí tento propad se snahami o restituce církevního majetku, které veřejný obraz církve velmi poškodil. Někteří Češi sice stále ještě pokládají církev za důležitou součást společnosti, ale osobně se na církevní praxi nechtějí nijak podílet. Náboženství je pokládáno za soukromou záležitost. Mišovič cituje data, která potvrzují, že k víře se hlásí především lidé z vyšších věkových kategorií. V kategorii nad 60 let se k víře hlásí 43 procent obyvatel. Církevní nauku vyznává pouhých 6 procent obyvatel. (To také odpovídá výsledkům z různých sčítání, která si pro svou vnitřní potřebu konala v posledních letech katolická církev a zmíněná procenta uvedená Mišovičem zhruba odpovídají průměrné nedělní návštěvnosti bohoslužeb v ČR zjištěné samotnou církví. Je ale také známo, že když došlo ke kontrole, zda duchovní uvádějí počty přesně, bylo patrné, že účast na bohoslužbách nadsazují. Je pravděpodobné, že se obávají, aby jim při příliš malém počtu věřících ještě nepřidali další farnosti. Také je jisté, že na některých místech chodí mnoho lidí do kostela v neděli dvakrát, především starší lidé, pro které je to jedna z mála možností, jak komunikovat s okolím.)

České republice se v některých ohledech podobá Maďarsko. Fází vývoje církve ve společenském kontextu si podrobně všimá maďarský sociolog náboženství Miklós Tomka. Ten rozděluje historii katolické církve v Maďarsku do pěti fází.

a) Východí pozice maďarské církve byla jiná než u nás, protože církev byla před válkou oporou pravicového režimu. Země byla v před-moderní etapě vývoje a především zemědělská, takže mobilita obyvatel byla nízká. Tradice tedy nebyly dosud příliš narušeny a náboženství nebylo odděleno od církve. Církev a náboženství byly součástí socio-kulturního systému.

b) V době stalinismu, který byl vybudován zjevně z vnějšku za podpory sovětského režimu, bylo omezováno soukromé vlastnictví a nezávislé společenské organizace byly zrušeny. Napětí ve společnosti vedlo k revoluci v roce 1956. (Tehdy se také stává významnou opoziční silou církev a vůdčí postavou opozice její primas kardinál Mindszenty. Zájem o religiozitu narůstá.)

c) V 60. a 70. letech se komunisté pokusili o spojení komunistického řízení se snahou o blaho konzumní společnosti. Tato směs bývala nazývána „gulášový komunismus“. Mnoho lidí přichází z venkova do měst. Tlak režimu vedl lidi k opatrnosti v mezilidské komunikaci a bránil vzniku nezávislých komunit, hnutí a společenských

sítí. Fáze konzumismu a atomizace společnosti je zároveň obdobím výrazné dekristianizace země.

d) Teprve ke konci předchozího období a během postupné maďarské liberalizace a vznikání „druhé společnosti“ se i v církvi objevuje snaha o náboženskou obnovu a prestiž náboženství i společnosti opět roste. Generační propast mezi rodiči a dětmi je ale patrná. Komunistická indoktrinace zanechala stopy a mládež chová ke křesťanské kultuře nedůvěru.

e) Změna politického systému znamenala i změnu ve společenských subsystémech. Privatizace, volný trh a západní kapitál dávají dost motivů pro rozvoj občanské společnosti, která je složena ze zralých jedinců, kteří určují sami svůj životní osud. Mnozí ale nejsou připraveni nést osobní odpovědnost a rizika. Po roce 1990 se maďarské křesťanské církve více soustředily na svou vlastní obnovu než na sociální problémy. Znovu se vracejí k centralizovanému systému a zapomínají na hnutí „zdola“. Církve též požadují od státu finanční podporu, takže postkomunisté a technokrati mají příležitost volat po jejich vyloučení z veřejného života. Církve mohou dnes ve společnosti počítat jenom asi s 15 až 18 procenty populace jakožto s oddanými členy.

Situace Polska je odlišná především kvůli historickým kořenům. Irena Borowik hovoří o dvou „vektorech“ současného vývoje, institucionalizaci a privatizaci. Církve se předně snaží získat ztracené pozice, což je vidět na snaze prosadit náboženskou výuku ve školách, zamezit legalizaci potratů a uvést do života konkordát Polska s Vatikánem. Druhým směřováním je ale rostoucí pluralismus a individualismus života obyvatel. Proces modernizace si vynucuje pluralismus, protože modernita je založena na svobodě volby. Tři čtvrtiny dospělých Poláků jsou tak proti většímu politickému vlivu církve, protože soudí, že už je dost velký. Michael P. Hornsby-Smith si všímá toho, jak po II. vatikánském koncilu (1965) nespěchala polská církev se zaváděním jeho reformy do praxe, aby nebyla ohrožena její vnitřní jednotu. Komunistický režim by mohl každé nejednoty využít pro své cíle. Po pádu komunismu však k pochopitelné a na Západě dávno běžné diferenciaci na restaurační a progresivní pól v církvi dochází.

Kromě velkých církví působí nyní ve východní Evropě řada nových náboženských hnutí. Jejich působení částečně zaplňuje hodnotové vakuum po pádu oficiální marxistické ideologie. Protože jsou středoevropské a východoevropské společnosti relativně otevřené a mají značný stupeň náboženské svobody, mohlo zde mnoho těchto hnutí po převratu nerušeně působit. Ačkoliv již nová náboženství ztrácejí punc exotičnosti, staly se reálnou součástí života společnosti a nebudí příliš velký údiv. V souvislosti s nárůstem těchto hnutí zmiňuje James T. Richardson nápadnou neschopnost velkých církví soutěžit s nimi. Přes svou slabost budou velké církve pravděpodobně i nadále důležité pro udržení kulturní identity a historické kontinuity. Řada nových náboženství také vzbudila nedůvěru kvůli metodám svého působení,

jakými například získávají stoupence při pouličních akcích nebo když pro nové konvertity vytvářejí „nezištně“ možnosti zahraničních studijních pobytů atd.

Pozoruhodným jevem je novopohanství, které navazuje na staré a místní tradice. Piotr Wiench ho podrobně sleduje především v Pobaltí, Prusku a Polsku. Vidí v něm spiritualitu založenou na přírodě, návratu k etnické či kmenové identitě, starým zvykům a předkřesťanským kořenům. Zvláště silná je tato tradice v Pobaltí a zdá se, že se nejedná o import ze Západu, ale oživení domácích tradic. Novopohanství mává silný vztah k národní identitě. Podle Wienche mají tato hnutí ohromný a dosud nerozvinutý „symbolický kapitál“. Jak se bude komplex novopohanských proudů dále vyvíjet, se dá těžko odhadnout, protože kromě nacionalisticky zabarvených směrů jsou tu i proudy otevřené a multikulturní.

Po pročetí sborníku je zřejmé, že přes rozdílnost tradic a historie prochází střední a východní Evropa v mnoha rysech podobným vývojem, který je dán uvolněním hranic, ztrátou duchovního monopolu oficiální ideologie a urychlením modernizačního procesu. Překvapivá je i shoda v tom, že tradiční církve zde vesměs nebyly na konec komunismu připraveny a jeho pád je zaskočil natolik, že se z něj zcela nevzpamatovaly dodnes. (Viz třeba eroze vlivu církve na veřejný život v Polsku.) Ani nové sekty a hnutí ale nemají tak samozřejmé pole působení, jak se počátkem 90. let zdálo. Zda je jejich nárůst jenom přechodnou módou nebo začátkem nové etapy, se ale teprve uvidí. Vliv nacionalismu a národních tradic na podobu náboženství v jednotlivých zemích je zcela markantní.

Sborník poměrně přesně vystihuje pozici organizovaného náboženství v postkomunistických zemích. Některé drobné obsahové nedostatky knihy jsou dány zřejmě perspektivou daleké ciziny. Například to nebyli husité, kdo byl vytlačěn z naší země v 17. a 18. století, jak soudí jeden autor. Také určité přecenění neoficiálního společenského oceňování církve patří k běžnému koloritu publikování o tomto tématu. Je pravděpodobné, že většina obyvatel Československa neměla valné tušení o tom, že existuje nějaký kardinál Tomášek a na církve se tu občané dívali nanejvýš jako na zajímavý exotický přezitek. To jsou ale vzhledem k celé práci pouze nevýznamné detaily.

Základem tohoto článku byla recenze výše zmíněného sborníku pro Sociologický časopis, kterou jsem pro Souvislosti částečně rozšířil a doplnil.

JAN JANDOUŘEK (1965) studuje postgraduálně sociologii na Fakultě sociálních věd. Kromě Souvislostí publikuje v mnoha periodikách: Mladá fronta, Lidové noviny, AD, Sociologický časopis, Prostor ad. Vydal několik knih: O víře trochu jinak (1991), Pohanokřesťanské meditace (1995), román V jámě lvové (1997 – Cena Jiřího Orteny), Ptal jsem se cest (1997 – knižní rozhovor s Tomášem Halíkem), Cesta za pravdou (1997 – knižní rozhovor s Václavem Malým), Svatí a kacíři světových náboženství (1998). Začátkem tohoto roku vyjde v nakladatelství Hynek Jandourkův nový román Škvár.

JÁNOS PILINSZKY / BÁSNĚ

PARAFRÁZE

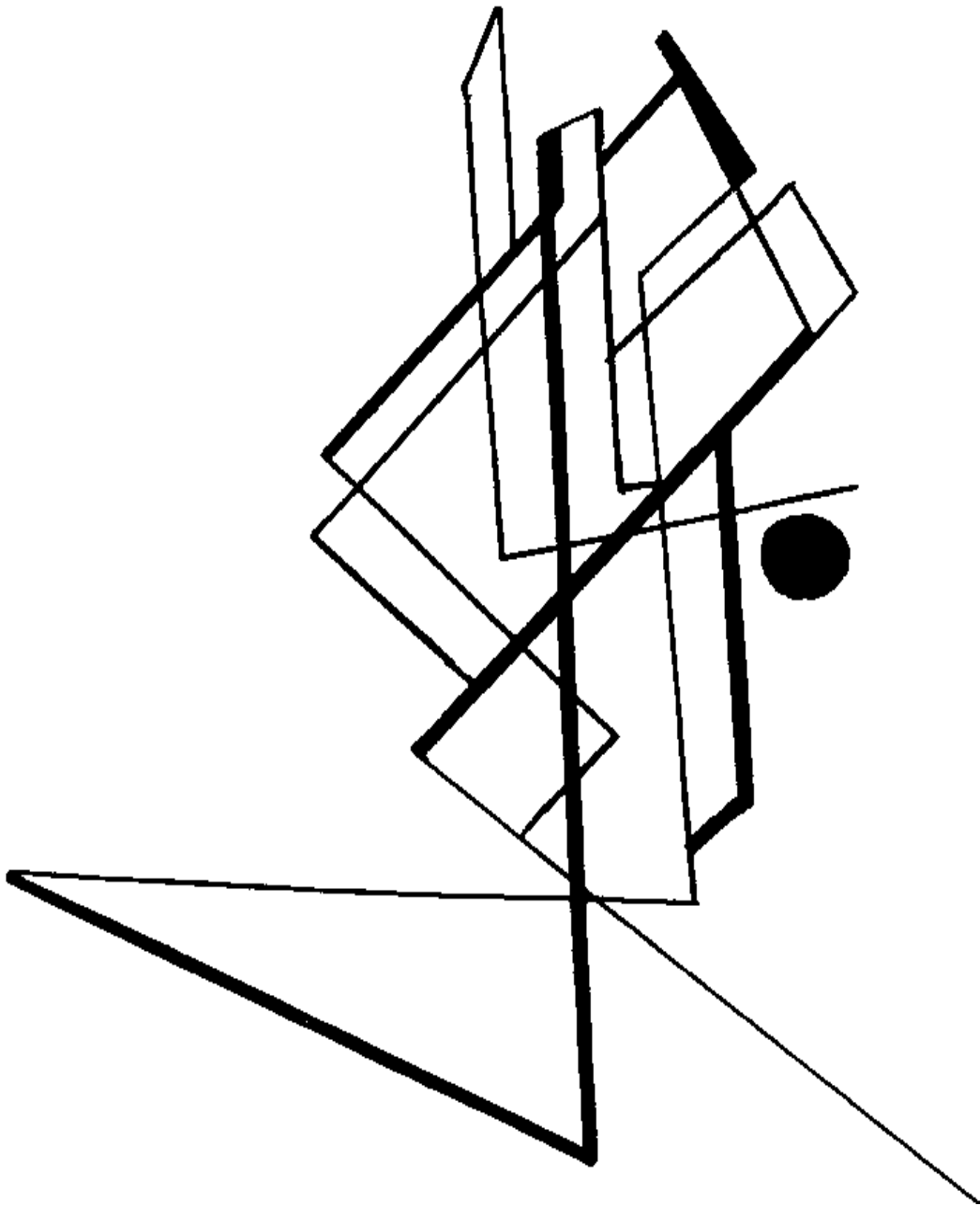
A budiž krmě pro všechny...
Tak psáno; tak já vám
všem, živé sousto, zaživa
sám sebe podávám.

Vždyť cokoli je naživu,
po živém lační jen.
I tebou budu, milenko,
zkrvaven, zabíjen.

Zmítám se, ptám se na loži,
když marně usnout chci:
Kdo pozře, Bože, kdo je sní,
mé srdce tlukoucí?!

Jaký to žlab mé lůžko je,
jaký to lačný žlab?
Čím vsává mě? Čí přečistá
touha v něm uvízla!

A stádo žvýká, požívá:
srdce se podává!
Klepu se, koktám, klopýtám,
já živá potrava.

Jsem vaše živá potrava –
jak ochotně, jak rád!
Stravte mě – duši–kosti–krev,
ať pochopím váš hlad.

Kdo nepatří už nikomu,
je soustem – všem. Být v tmě
své samoty? Ne. Lásko, pojď:
zničit mě, zabít mě.

(Jana Štroblová – Evžen Gál)

TŘETÍHO DNE

A budou znít nebesa. Dštít na úsvit
popel, ravensbrückými stromy chvět.
Kořeny trhne světlometů svit.
Vítr vstane. Rozeznít celý svět.

Ač zabili ho podlí žoldáci,
cítíl, jak srdce už už nebije –
přemohl Třetího dne svoji smrt.
Et resurrexit tertia die.

(Jana Štroblová – Evžen Gál)

MYSLÍM

Myslím, že tě mám rád;
držím za semknutými víčky pláč nad tím, že jsi.
Ale jak vidíš, bohové,
prach a čas
postavili mezi mne a tebe
tak neschůdné hrby hor,
že sem tam mě jímá
hned závrať z lásky,
hned malověrný strach.

V takových chvílích schoulen v lůžku zúzkostním,
jako příroda v čase půlnočním,
beze zvuku či dobrých znamení.

Ale pak,
když mám ruku ve tvé a ty v mé,
znovu věřím, že k sobě patříme.

(Jana Štroblová – Evžen Gál)

ZATRACENÍ

Ač je nicota všudepřítomná,
svět pulzuje dál,
žíly přepravují krev,
ruce svazují uzel, otočí klíčem v zámku,
škrtnou zápalkou, na noc ustelou.

(Jana Štroblová – Evžen Gál)

FRANKFURT

Na břehu řeky prázdná pískovna,
v létě jsme smetí vyváželi sem.
Vilky, zahrady, jen jsme se v nich mihli
a potom most a cesta se svahelem.
Dál prkenný plot dostihové dráhy,
pár výmolů, auto již mělo stát,
ještě ale, než zplna zabrzdilo,
už zaútočil první hlad!

Nacpané pytle, vyklopená vědra,
ukrutný teror zahnížděných zad,
vražedný zápas v převrhnutých bednách
předběžně začal panovat;
urvat nejlepší z odpadků a zbytků,

už tak tak přestal útok, v němž se štvál
 hlad spuštěný, kleslý na všechny čtyři,
 vzepřel se a přec naposled se vzdal.

Ztratili se v tom prachu, kalu, špíně;
 celý vůz dál se s řevem třás,
 pomyje zmátly jejich lidské srdce,
 smyly vědomí, zastavily čas.
 Tak hrabali se v hloubi plných konví,
 oči, ústa z nich temno nabraly,
 v živém marastu smrt je zadávala,
 s hlavou dolů však z mrtvých povstali.

Opojně zpět po soustu sousto brali,
 co se i s nimi navždy ztratilo,
 svou blaženost, tak těžce vynucenou
 ze špíny, z níž tu mnoho nezbylo.
 Jejich slast se však stěží ukojila,
 už jati jsou neblahým tušením:
 nejprv jim zhořklo v ústech, na jazyku,
 pak srdce hrůzně zesmutnělo jim.

Vtom vystoupili ven z té tlačence
 a sledovali s myslí střízlivou,
 jak skrz naskrz teď postupuje jimi
 opojení, zrazujíc bídu svou.
 A čekali docela uvolnění
 na to jen, že to stvrdí ve chvíli
 jejich orgány, uvádějíce je
 v bludy slasti, v poslední omyly.
 Ať kamkoli, jen odtud, odtud pryč!
 Zběhnout a prchnout co nejdříve všem!
 To rozžhavená lůza vyhnala nás,
 aniž by se nás dotkla pohledem.

Kolem dokola jen nehybný lom.
 Konečně domů! Domů je náš cíl!
 Blízko na řece snad odplouvá loď,
 východ svahu se kouřem naplnil

a saze mi. Pryč přes tu lučinu!
 Přes hrboly hladově skok a skok
 na beton v ohni. A pak bílé vilky!
 Svět zeleně nazpět valí svůj tok.
 Dál prkenný plot dostihové dráhy,
 po salvě mezer se tu mihotá
 podřatá výheň zpod rozkvetlých zahrad
 a náhlá samota.

Barva loubí pohasla v okamžiku,
 oheň se prostřel po silnici v kraj.
 Naše srdce i tváře potemněly
 a spolu s námi i nebeský ráj.
 Konve hrkají za našimi zády
 a v uprášených stromech – snět a snět –
 se vynořilo město za soumraku:
 Frankfurt – 1945.

(Josef Hiršal – Evžen Gál)

APOKRYF

1

Neb všechno zde má opuštěno být.

Už odděleno ticho v nebesích
 a ticho zemí, jež jsou světa kraj,
 navždy. Buď zvlášť i ticho bud, těch psích!
 I spatříme, jak slunce vychází,

když vzduchem prchá pryč za ptákem pták...
Němé, jak pominutá pupila.
Jak číhající šelma, klidné tak.

Já, bdící ve vyhnanství tuto noc,
kdy z lůžka spánek odejde mi zas,
se třesem zamítám a promluvím
jak strom tisícem listů v noční čas.

Znáte krok roků? Jak jde roků krok
po polích zvalených od věčných béd?
A vrásky od pomíjivosti? Hřbet
mé ruky udřený jak koňský hřbet?
A jméno pustoty a siroby?
A bolest, jaká temnotami tich
tu dupe na svých prasklých kopytech
či šlape na svých nohou blanitých?
Noc, zimu, jámu? Hlavu věžňovu
pootočenou bez vší naděje
šikmo a nikam, znáte ztuhlý žlab,
trápení z hlubin světa, znáte je?

I vyšlo slunce. A tmavý sám bez lesa,
prut stromu... Infračerveň: Vztekla nebesa.

A takto se vydávám zkáze vstříc.
Jde bez hlesu člověk. Tím bezcestím.
Má hůl. A šat věžeňský.
Jinak nic. Už jen stín.

Tak proto jsem se učil chodit! Pro ty
své tolik pozdní, tolik hořké kroky!

Pak přijde večer, ztuhne na mně noc
i se svým blátem, a já pod víčky
dál střežím horečnaté tažení:
stromky i nejdrobnější větvičky.
List po listu ten žhavý, malý les –
už celý les tu... Zde stál kdysi ráj.
Žal polosnem se vrací: šumění,
jež v rajských korunách se probírá.

Toužil jsem – domů. Konečně zde být.
I on se v Bibli vrátil přes dáli!
Na dvoře zas jen ten můj hrůzný stín.
Udřené ticho, dům, v něm zestárlí
rodiče, a už jdou, už sevrou mě
do vetché náruče, už přetrhne
ticho pláč... Zpět mě vítá dávný řád.
Lokty opřen o hvězdy větrné:

Kéž s tebou, kterou jsem měl kdysi rád,
bych promluvit směl! Jenom jedinkrát.
Rok za rokem jsem opakoval to,
co dítě svěruje do škvíry vrat
plaňkových, šeptem, s pláčem. Naději,
už mizející. Že se vrátím sem,
najdu tě. Blížkost tvá mi zrychlila
tep, jako šelma vyplašený jsem...

Tvá slova neznám, ani lidskou řeč.
 Hle – ptáci. Volným vzduchem letěl si
 za ptákem pták. Dnes divě prochází
 pod nebem, planoucími nebesy.
 Stesk planěk v žhnoucím poli vetknutých,
 hořící klece, prázdno na sutích.
 A já, já nerozumím lidské řeči,
 tvůj jazyk neznám... Je osiřelejší
 mé slovo než slovo. Já ani slov
 už nemám.

A zlá tíha přilnavá
 se bortí se vzduchem a do ticha
 své zvuky tělo věže vydává.

Ne, nikde nejsi. Jak je pustý svět.
 Zapomenutá židle vedle mě.
 Řinčí můj stín na ostrých kamenech.
 Jsem unavený. Čním tu ze země.

3

Že stojím v plném slunci, vidí Bůh.
 Na kameni můj stín – či teď už ne?
 Na plaňkách plotu, vrat; Bůh vidí stát
 bez dechu stín v drtičce bezvzdušné.

V té chvíli už já budu kámen sám:
 runové písmo, ohyb ztuhlý, tma.
 Tvář živých bytostí v té chvíli tam
 jen plnou hrstí drtě už být má.

Ne v slzách; ve vráskách – tvář dávnověká.
 Jen prázdná jáma po ní stéká, stéká...

(Jana Štroblová – Evžen Gál)

JÁNOS PILINSZKY / Z PUBLICISTIKY

NALÉHÁNÍ ČASU

Kdosi se na mě nedávno obrátil s otázkou, překvapující svou bezprostředností a přímostí. Má katolická literatura konkrétní program? Jaké myšlenky chce nejspíš v budoucnosti sloužit?

Otázka vzbuzující rozpaky. Vždyť pro mladé dokonce i budoucnost znamená něco jiného. Otevřenou cestu, volný prostor, v němž si sami vytyčujeme cíl, kterého chceme v životě dosáhnout. Tak vidí budoucnost oni. Pro nás už znamená něco docela jiného. Oni jsou přesvědčeni, že jejich snaha zasáhne cíl jako vystřelený šíp. My už víme, podobni zkušenému stratégovi, že naše práce se podobá spíš dlouhému tažení. Roky uplývají a mezitím se mění i samotný cíl a nějaká porážka cestou má často větší cenu nežli všechna vítězství.

Mnohonásobně to platí i o literatuře. Nikdy se totiž nesmí zapomínat, že každé dílo usiluje o autonomii, o samostatnost.

„Píseň rodí pěvce,“ píše Babits a jeho vyznání v podstatě znamená, že spíš je zpěvák dílu vydán všanc, nežli by byl jeho velitelem. Opravdové dílo překvapuje dokonce i svého tvůrce – jako nelze předem naplánovat výsledek bitvy, tak i nečekaná překvapení rodí opravdového vojevůdce a podrobují zkoušce jeho skutečnou vynalézavost.

To všechno ovšem neříkám, abych se vyhnul položené otázce. Potřebnou strategií bych jen chtěl do potřebného řečiště usměrnit téma, jehož podstata i mne hluboce zajímá; jenom bych se neodvažoval je tak stroze, či přesněji, tak mladě formulovat. Slova namířená přímo na má prsa musím odsunout poněkud stranou, abych mohl odpovědět ve větším klidu.

Konstatovali jsme, že jistá samostatnost, autonomie děl mimořádně zpochybňuje přímé vytyčení cíle. Když se spisovatel pouští do psaní, spíš jen tuší konečný smysl díla – bezpečně ho *zná* jen v těch nejvýznamnějších případech. Často se stává, že z původního záměru při dokončení díla v podstatě nezůstane vůbec nic. A právě taková díla jsou dobrá, kdy v horečce tvorby se jejich tvůrcům podařilo překonat původní záměr. Opravdové dílo – když bylo překonáno dílčí nezdary – ve svém rozhodujícím bodu překvapuje i svého tvůrce, a právě to je onen zázrak, podobný milosti, jenž okouzluje i čtenáře a vyvolává pokoru „pěvce“. Zkoumáme-li tudíž budoucnost, i ten nejschopnější spisovatel může být jenom hadačem vlastní budoucnosti, nikoli jejím

osnovatelem. Při takové opatrnosti je třeba pochopitelně brát v potaz přirozenost tvorby – a právě při takové opatrnosti dostává výraz skutečná odhodlanost a cílevědomost.

Přístupme však k podstatě věci. Jakému cíli chce sloužit katolická literatura v budoucnosti? Vezmeme-li v úvahu všecko, co už jsem řekl, na tuto otázku může odpovědět jenom každý za sebe a v jednotlivých důzrazech bude nutně zaznívat „faktor nejistoty“, bez něhož si ani podobnou odpověď nelze představit. Mám-li tedy na tu otázku odpovědět já, mohu odpovědět též jenom za sebe (i když se to může vztahovat i na budoucnost díla jiných, na budoucnost celé katolické literatury) a má odpověď bude rozpačitá jako odpověď hospodáře, kterého se vyptávají na úrodu v příštím roce. Velikým programem – podle mého názoru – katolické literatury bude láska, program lásky, aniž bych dokázal říct o tomto tématu či „proctví“ něco podstatně podrobnějšího.

Láska je samosebou věčné téma a umění je jeho věčným nástrojem, ale drobné posuny v akcentech mohou v jeho charakteru vytvářet celá období. Z ptací perspektivy a v zájmu orientace a plasticity třeba můžeme směle prohlásit, že křesťanská literatura středověku byla teologická „credo-literatura“ – a tady mám na mysli středověké hymny, Danta, nebeskou geometrii skladby „Divina Commedia“, její scholastickou krásu. A když se pak dívám na obnovenou katolickou literaturu nedávné minulosti, shledávám, že je to „písemnictví milosti“. Román, přesněji rodinný a psychologický román nepochybně připravoval katolickým spisovatelům půdu, aby se mohli zmocnit podstaty milosti a její mechaniky. Pro odhalení skutečnosti, která je v prostorách za psychologii psychologického románu.

Důraz je tedy pohyblivý v rámci všeobecného „katolictví“, mění se od doby k době a vytváří ono navýsost časové. *Dnešní* doba, aspoň podle mého názoru, od nás vyžaduje lásku. V budoucnu zkrátka budeme muset o lásce umět vypovídat – a to možná nejlouběji a nejloučtěji. Podle mého by budoucí katolická literatura měla být literaturou evangelijní.

Pokusme se tedy zasnít a orientovat se v přítomnosti směrem do budoucna! Západní svět dnes zápasí s problematikou osamění, východní svět s otázkami socialismu. Tak či tak, naší největší starostí se stal „druhý člověk“, ten jiný, ten bližní. A co jiného by mohlo být problémem bližního, nežli je problém lásky, kostní dřev Evangelia.

Je zajímavé, že Rusové koncem 19. století už jednou dali západu odpověď toho druhu, když prostřednictvím lásky západní realistický román prohloubili až „do krajnosti“. A pokládám za velmi pravděpodobné, že v současné konstelaci Rusové právě realitou lásky vyřeší soukromý problém západní literatury. Nedávno kdosi psal o jejich novém filmu, který podává impresi právě na to téma. Titul filmu je „Aljošova láska“ a sám o sobě prozrazuje, že právě prostřednictvím jména Dostojevského hrdiny chce dílo vypovídat o lásce. Aljoša je prostý, takřka prostoduchý mladý muž, železniční dělník. Octne se ve vesnici daleko od domova a zamiluje se do hrdé dcery

traťového dozorce. Po práci k ní Aljoša každý večer přichází se svou mlčenlivou a něžnou láskou. Nejprve vyvolává smích, později si na něho lidé zvyknou a nakonec počíná láska postupovat i srdce jiných. Práce ho každého večera odvádí dál a dál od vesnice, Aljoša se však s pomocí ostatních každý večer k dívce vrací. Nakonec se octne tak daleko, že už nemůže dívku navštěvovat, a na vzdáleném nádraží se pak objeví sama hrdá kráska. Vykonal dalekou cestu pěšky, s botami v ruce. Poprvé se obejmou. „Podívej se, co se jich na nás dívá!“ řekne mládenec, protože celé údolí se naplnilo lidmi.

Ano, *realita lásky*: ta bude podle mého názoru programem obrozující se literatury. Nový spisovatel si za hranicemi rozumu i smyslového vnímání bezprostřední láskou přivlastní svět. V literatuře naší doby, problematické těmi nejrůznějšími způsoby, jedině to může opět vytvořit geniální řád, opravdovou evidenci. Všecky znaky ukazují na to, že taková nová láska přijde. A kdo by našel sama sebe v tom novém prostředí spíš nežli katolický spisovatel, katolická literatura?

Pochopitelně sotva můžeme předvídat, jak tahle veliká metamorfóza bude probíhat a jaké umělecké katechismy vytvoří. Jedno však je nepochybné: Čas nás pobízí, abychom stále více prožívali podstatu naší víry. A tou podstatou je – láska.

Új Ember, 4. března 1962

POZNÁMKA O POKOŘE

Pokora je branou k opravdovému vědění a opravdovému poznání. Je podmínkou každého opravdového činu, každého opravdového mravního a duševního vzepětí. Už z přirozenosti věci vyplývá, že kdo se ponoří do svého úkolu, „zapomíná na sebe“. Ješitnost, sobectví, vlastní zájem jsou nejen etickým zlem, ale i duchovní překážkou, a nejedno znamenité dílo připravila převaha ješitnosti o možnost stát se skutečným majetkem všech, dílem dokonalým.

Něco o tom ví jazyk ve své kolektivní, pradávnejší moudrosti (a vědí to jazyky všech národů). Říká se třeba „přišlo mi na mysl“. Nikoli – „vymyslel jsem si“, protože to už znamená cosi méně. „Najednou mi přišlo na mysl“: opravdové poznání se bez výjimky rodí právě tak. Dřevní vědění, jež se skrývá v našem jazyce, svědčí o tom, že cokoli vytváříme, je čímsi mnohem méně osobním, než si myslíme. Opravdové vědění dokonce začíná tam, na onom pomezí, kde naše osobnost vchází do neosobna.

Dobří umělci vždycky přiznávali, jak velice se tvorba, ona opravdová kreační kryje s náhodou. Jeden náš znamenitý sochař vyprávěl, že jednou našel u cesty podivný kámen. „Je to má nejlepší socha,“ prohlásil v úžasu poznání, když kámen zvedl. A také mi ukázal tu sošku, na níž neudělal jedinou rýhu dlátem. Pod drsnou, přirozenou skořápkou kamene se skrývá nadpozemsky křehká madona s dítětem v náručí. Neopakovatelný zázrak! Syrový kámen, nic než kámen – a zároveň dokonalá

socha. A přitom je nepochybně dílem toho, kdo ji našel a rozpoznal. Je však také pravda, že kdo ji rozpoznal a měl odvahu prohlásit ji za svou, ten ví i o vlastních sochách, že čím jsou lepší, tím méně jsou jeho. Bez pokory není tvůrce.

Tuto pravdu vyjadřuje snad nejkrásněji T. S. Eliot, když píše, že velicí tvůrci nebyli velkými osobnostmi, nýbrž velkými médii. Lidmi, kterým vůbec nenapadlo stavět kolem sebe stěny, hradby mezi sebou a světem, mezi sebou a předmětem své vroucné pozornosti, svého „odevzdání“. Individualita je vysílací stanice naší osobnosti. Ruší čistý příjem. Aby dosáhli naprostého ticha při tvorbě, ti největší odbourali i svou osobnost. Vždyť právě v tom „přestat být“ a jenom v tom spočívá výlučná lidská velikost!

Anebo vezměme kterýkoli mistrovský román. Můžeme doslova krok po kroku sledovat tajemný proces, můžeme změřit cestu, kam až nám spisovatel jenom sděluje to, co ví. A pak přijde zázračná proměna, kdy se kniha „otevře“ a vpluje do ní svět: kdy pocítujeme, že v tu chvíli už i samotného spisovatele překvapuje vlastní práce a jeho psaní je mnohem spíš poznáváním než sdělováním. Je to milost, dar, za který se neplatí. Mistrovské dílo – ať už patří komukoli a jakkoli na sobě nese stopy rukou svého autora – je mistrovským dílem právě tím a jenom tím.

Jestliže je to tak na poli ducha, platí to tím spíš na poli mravnosti a ještě spíš v náboženském životě. O světcích se toho mnoho napsalo, ve skutečnosti však o nich mnoho nevíme. Jsou nedostižní ve své pokoře. Umíme si je sice představit, neumíme je však analyzovat. Spisovatel dokáže prožívat nejrůznější své hrdiny, ne však světce – k tomu by se musel sám stát světcem. Do svatosti se nelze „vžívát“, tou lze jenom „žít“. Kdybych byl světec, už bych nepsal, řekl Graham Greene, neboť vycítil, že svatost znamená dosažení takového prahu pokory, zapření sama sebe, naprosto nového poznání, že v jeho září ztrácí svou důležitost jakékoli sdělení. Ovšem práh, jenž nás od oněch věcí odděluje, není dokonalost, nýbrž pokora. A pokud jde o rozdíl v hodnotách pokory, pak v básnicích boží slovo promlouvá, zatímco ve světcích žije.

Új Ember, 22. července 1962

NĚKOLIK SLOV O SLOVECH

Ačkoli jazyk má svou vědu, sám o sobě vědou není. Je především sdělením a komunikací. Je nevyčerpatelným prostředkem k tomu, abych o sobě podal zprávu jiným a ve stejné rovině pro sebe získal zprávy o jiných. Řeč je tudíž relací a recepčí. Otevřeností. Láskou.

Kde se lásky zneužívá nebo kde láska skončila, tam pravděpodobně odumírá i původní smysl řeči a její umění se obrací naruby. Kde řeč slouží k negaci, k odlišení, k odcizení – tam sama dříve či později odumírá, oněmí, a i když žije dál, takový život je sotva víc než rakovinné bujení.

Odumření lásky je opravdovým kořenem veškeré zkázy jazyka a nemoc, která takto útočí, nelze vyléčit žádnou vědeckou léčbou, jazykovědnou péčí a analýzou organismu.

To vše ovšem znamená, že řeč je neskonale víc nežli úhrn jazykových výrazových prostředků a forem v úzce filologickém smyslu. I svět „mluví“, jenom musíme naslouchat jeho slovu. Ba dokonce právě u toho začíná každá rozmluva. U naslouchání. Tedy opět u otevřenosti, to jest u lásky.

V každé řeči však nejhluběji přebývá ticho. Boží ticho překonávající každou řeč, onen nejvyšší a nejnevyslovitelnější jazyk, jenž věčně touží být ztělesňován našimi slovy, jako bylo mezi námi vyřčeno Slovo. Proto mohl Pierre Emmanuel v podobné, ale mnohem bohatší úvaze napsat, že „na krajní hranici vzepětí každé myšlenky – (lidského slova) – stojí modlitba“. A odtud i velkolepá definice básnické geniality z pera Simone Weilové, podle níž „genius je ten, kdo miluje pravdu i za cenu, že se nedopracuje dál než k prázdnému koktání“.

Jazyk není v první řadě jazykovědou a není pouhou poezií, nýbrž péčí o posvěcení člověka, o plnost a naplnění lásky.

Vše ostatní je jenom literatura, jenom filologie.

Új Ember, 24. listopadu 1968

O LENOSTI

Je známé, že lenost je v mnoha případech velice únavná – a co je ještě pozoruhodnější, je skutečnost, že líný člověk se nejednou uchyluje k příšerným zástupným úkolům. Co je tedy hlubší příčinou lenosti, co ji vyvolává?

Myslím, že jakási existenciální obava. Strach z toho, že se musím probudit do pravdy a do reality. Do skutečnosti, že mé síly jsou omezené. Že jsem nešikovný a ledacos prostě vůbec nedokážu. Strach z toho, že opravdové úkoly mě připraví o prázdné snění a stanoví mi tvrdý jízdni řád; že věci předpokládatelné musím vyměnit za věci nepředpokládatelné. Představy a zdání za realitu. Svou vlastní přítomnost a existenci za bytí světa a ostatních lidí. Líný člověk snad ani nemá strach z formální námahy, jako z toho, co námaha obsahuje. Troufám si tvrdit, že je spíš ochoten podstoupit prázdné vypětí sil, ale vždycky má strach z poznání a hlavně uvědomování si světa, sebe samého a ostatních, zkrátka z významu bytí.

Líný člověk totiž není ochoten dospět, jednoduše se bojí pravdy všeho druhu. Poustevník, který zkoumá pravdu, „svatý na sloupu“, nemůže být nikdy líný. Lenost není totožná se svou vnější podobou. Lenost je ve své podstatě metafyzická oscilace, vytrvalé a neustálé vyhýbání se pravdě, uhýbání jakékoli konfrontaci. Nejlepším prostředkem proti ní je směřování k pravdě. Bez něho tak jako tak veškerá činnost zůstává leností: ona se jen tváří a je dvojnásob lživým převlekm.

Lenosti, která v nás přebývá a leží hluboko skryta, nic není milejší nežli předstírat výkon. S radostí se odvolává na množství vykonané práce: libuje si v kilogramech, hodinách, rozměrech. Opravdový dělník je ve srovnání s ní němý – a stejně je to s kvalitou a pravdou.

„Vyhybat se práci“ – ten výraz sice trefně vystihuje onen pohyb, ale mylně vykládá jeho obsah. Pokud jde o lenost, je moudřejší mluvit o lidech vyhýbajících se pravdě a skutečnosti, o obcházení pravdy a reality. Proti lenosti je účinné jenom neustálé hledání pravdy. Neboť to jediné zajišťuje, že poznáme, co je třeba dělat a že opravdu uděláme, co jsme jednou poznali. Jakákoli jiná činnost je ve své podstatě lenost, aktivní či pasivní oddalování toho, pro co jsme se koneckonců narodili.

Új Ember, 17. dubna 1974

KNIHA KNIH

Sedím v zahradě časného podzimu a čtu. Čtu zahradu, oblohu, stromy, čtu pohled starého psa i jeho přítomnost. A navečer ještě nejprve stmívání, potom litery hvězd, zvuky noci, písmo ticha. Nevyčerpateľná lektýra! Text, kterému rozumějí i nemluvnata, ale rozluštit nedokážou ani moudří. Kniha, v níž listuje výhradně čas. Spis, v němž jsem zároveň čten a zároveň čtoucí.

Rozmanité kultury jsou rozmanitým řešením stejné knihy – Knihy knih –, rozmanitým řešením totožného „textu“. V tomto smyslu je lidský život nejenom nepřetržitá existence, ale i nepřetržité čtení. Netrpělivci nechtějí vyčkat listování času a nejrady by sami hrábli do stránek všehomíra. Soustředěnost četby však nikdy nenahradí netrpělivý chvat listování.

Musíme vyčkávat, jak se stránky obracejí, protože úhrn všeho, „proces“ tvoření je stejným poselstvím jako podívaná na „psané řádky“. Nepostizitelné změny ve vesmíru svědčí o tvůrci nad všecka lidská díla vznešenějším.

My lidé bychom rádi urychlili čas. Ale čas má dost času. Navzdory všem změnám nelze necítit, že čas píše jediná věčná ruka a že styl oné ruky daleko předčí styl náš.

Soupeřit s touto Knihou nelze! Je to nemožné, ale není toho ani třeba. Co píšeme my, ve skutečnosti ani není psaní – je to jen více či méně dobrá četba listů, které se před námi otvírají.

Čím však je tato kniha opravdu obdivuhodná a co je jejím skutečným tajemstvím, je zároveň i její „slabinou“. Přes veškerou svou nádheru je univerzum přece jenom pouhý slabikář a jenom úvod pro to, co je skryto za řádky. A ačkoli je to kniha nevyčerpateľná, jednoho dne nám stejně vypadne z rukou.

A co platí pro každou knihu, platí pro Knihu knih stonásobně. Pochopíme ji, teprve když ji odložíme.

Új Ember, 29. září 1974

přeložil Milan Navrátil

JÁNOS PILINSZKY / Z DENÍKU LYRIKA

Nejenom vědec usiluje o přesnou znalost – ale i básník. Jméno toho poznání je láska. Chci se něčemu nebo někomu odevzdat. Chci milovat, abych poznal, chci poznávat svět, abych ho miloval. Chci věci objeovat a pomáhat jim, abych od nich dostával zpět darem sama sebe. Aby mi pomáhaly žít. To však je možné jenom tehdy, budu-li je pozorovat v jejich nahé podstatě, ba dokonce v jejich neštěstí, chudobě, sirobě, v onom bodu, kdy mě potřebují. Láska je nejpřesnější diagnostik. Jenom naze upřímný člověk je schopen vloučit se do důvěry obnaženého kousku reality a výměnou za to si vysloužit opětování důvěry. Psaní není nějaká zpráva o objevených končinách světa, nýbrž čin: není to okopávání petržele, nýbrž expedice.

Básník chce milovat svět, snaží se věnovat pozornost nejubožejším hvězdám vesmíru. Přišel na svět pro hladovějící a nahé. Jeho slávou je, dokáže-li obléct co nejlíc nahoty – na oplátku dostává své sváteční šaty z rukou nejhříšnějších.

O tom však už nemluví. Báseň může hovořit jenom o procesu přiblížování. Je třeba, aby mlčení ochránilo a přikrylo zázrak lásky, jestliže se dostaví. Co je drahé, na to raději nesaháme a chápeme se toho tak, že se toho vlastně ani na okamžik nedotýkáme.

Počátkem roku jsem byl v Osvětimi. Jedna fotografie mi tam pomohla k jisté nové formulaci mého nazírání. Mezi prkny připomínajícími nabílenou ohradu vedou starou ženu v šátku do popravčího baráku. Se stařenou jdou dvě či tři děti po nekonečně lhostejné cestě sypané škvárou. Stál jsem tam před tím snímkem a ze všech sil jsem chtěl zastavit neštěstí z dob před dvaceti lety – jak je zdánlivě zastavil fotografický záběr. Já však jsem chtěl zastavit skutečnost. A tu jsem pochopil, že nic nemá smysl, když nedokážeme napravit, co už se stalo.

Nuže – musím teď přeskočit dlouhou myšlenkovou řadu –, věřím tomu, že můžeme napravit, co se stalo, a dokonce přímo s těmi, jimž se to přihodilo: osobně se stařenou, krácející mezi obílenými prkny tenkrát roku 1942.

Poezie pro mne, i když ne zcela přesně, je téměř totéž, co napravování nenapravitelného. Nebo aspoň první krok do temnot nehoráznosti. Kdybych v to nevěřil, zůstaly by pro mne všechny úspěchy a všechny radosti poplašnou pustinou a na naléhání Alberta Camuse bych pocítoval sebevraždu jako svou morální a filozofickou povinnost.

A dodám ještě, že Camus ve svém díle „Mýtus o Sisyfovi“ žasne nad tím, že

Dostojevskij sice byl prvním, kdo formuloval absurditu světa podobným způsobem jako dnešní existencialisté – přesto však nenapsal absurdní román. Navzdory absurditě prokazuje Aljoša v Bratřech Karamazových dětskou víru v definitivní útěchu světa. Podle mne není náhoda, že Dostojevskij už před stovkou let s mistrovskou přesností načrtl Camusův dnešní problém. A mohl to udělat jenom proto, že už tehdy onou věcí prohlédl – a to právě tím, čemu Camus říká naivní protimluv. Pravda je, že ani Kafka nevyrostl z „kabátu“ Dostojevského a že naše doba je teprve na poloviční cestě k němu.

Nevím, zda jsem optimista, anebo, jak mě podle mých děl nazývají – pesimista. Tolik však vím, že musím například v Polsku udělat na podzim roku 1942 jednu nezbytně nutnou věc – u jednoho nabíleného plotu.

Říkají, že píšu málo, ale já takový pocit nemám.

Mnoho nebo málo: v literatuře jsou to slova, která postrádají smysl. Rozměrné spisy můžeme pocítovat jako krátké – a báseň o dvaceti verších jako rozsáhlou. Pokud jde o díla, platí výhradně jejich hodnota.

Evangelium svatého Jana není kratší než Vojna a mír a Vojna a mír není delší než Shakespearův sonet.

A stejně tak psaní nebo nepsaní jsou zpravidla pojmy, jež se doplňují, nikoli vylučují. Pro mne je období mlčení obvykle mnohem důležitější než samo období psaní. Uvedu podobenství: mávání ptáčích křídel je trhavé, ale ptáčí let je přesto plynulý. A podstatné nejsou úder křídel, nýbrž let kupředu.

Jakou by mělo cenu, kdyby pták pravidelně mával křídly a nepohnul se přitom z místa na střeše?

Po čtyřicítce začne člověk pocítovat, že odchází. A je to zvláštní – jsou to pocity blízké tomu, když někdo odplouvá z města, kde kdysi možná prožil dlouhé a hořké roky; jak se vzdaluje přístavu, městu, jež opouští, najednou v jeho očích narůstá do krásy. Vplývání do smrti je podle mého názoru životem mnohem intenzivnějším než být mladý. Poezie dobývá nevyslovitelné. Nuže – smysl stárí je nevyslovitelný. Velcí starci jsou připraveni zemřít třeba hned dnes – a jsou připraveni žít i tisíc let. Já jsem došel jenom k tomu, že se učím usilovněji než kdykoli ve svém dosavadním životě.

Új Ember, 7. listopadu 1965

* * *

Monotonie času – s koloběhem ročních období, obrazů zvěrokruhu i dnů a nocí – v nás může vyvolat pozemský prožitek pekelného šlapacího mlýna a zároveň šťastného i vzdáleného věčného přebývání. Vyjadřovací forma těchto dvou krajností

může tedy být jediná, může být totožná. Stejně tak i v umění: nejchudobnější prvky zpravidla bývají nejhodnější pro vyvolání štěstí, jaké ještě „oko nevidělo a ucho neslyšelo“. Například monotonie, jednotvárnost. Dokonalá hudba – píše Simone Weilová – je schopna i minimálními variacemi udržet naši pozornost na stejném stupni napětí. A to znamená, že kterýkoli náš vnitřní stav v sobě skrývá možnosti rozhodující proměny, metamorfózy, aniž bychom na něm něco měnili. A navíc: čím je chudobnější, tím je proměna podstatnější. „Šťastní, kdo pláčou“ – to je nejenom pravda náboženství, ale i estetická norma, základní zákon každého velikého umění. Je to poznání, že nám ono neproměnné nabízí největší možnost proměny, jediné rozhodující a reálný obrat – ve skrytém srdci věcí. Mám pocit, že každé opravdové dílo je – aniž o tom hovoří – opakováním příběhu marnotratného syna. Svět je „milosrdným okamžikem“ toho kotrmelce, který na vnějších věcech nic nemění a pokaždé se odehrává na stejném místě.

V práci básníka je ticho a mlčení přinejmenším stejným cílem jako vnější projev. Je však více druhů ticha a mlčení. Jeden z nich třeba pochází z neschopnosti a bezradnosti. Je to, pravda, hořké a člověk si to nerad přiznává i jako podružnou záležitost. Existuje však i aktivní ticho a aktivní mlčení, které se nejspíš podobá přípravě atletů. A to je dobré ticho. Jeho nebezpečí spočívá v tom, že si na ně snadno můžeme zvyknout a nebudeme pak už mít chuť vystoupit před pochybným publikem arény. Ačkoli riziko díla nemůže nic nahradit. I ticho toho nejlepšího druhu nachází smysl jenom v něm – jako modlitba v činech bližních.

T. S. Eliot rozeznává dvojí druh fantazie: tu, která intuitivně proniká do věcí, a takzvanou kombinativní fantazii. Kombinativní fantazie proměnlivě seskupuje a variuje stavební prvky. Je rozšířena domněnka, že v sobě realizuje opravdu širokou a bohatou sílu představivosti.

Skutečností je však pravý opak. Opravdová fantazie je schopna zmocňovat se věcí v jejich jedinečnosti a v jejich prostotě silou, jež vyráží dech. Vzpomeňme si na obrazy van Gogha. Na jednom je židle, na druhém jablono, na třetím pár bot, umělcovy rozšlapané okopané křápy. A přesto každý z těchto obrazů je nezměrně bohatý a nevyčerpatelný právě ve své chudobě. Všecky jsou záznaky „proměny“ ticha a monotonie, bezbřehým požárem a přívalem intuitivní fantazie, stání na jednom místě.

Új Ember, 6. října 1968

* * *

Nějak kolem třiatřicítky nalézá v osudu umělce své místo rozhodující cézura. Jedno je, co se dělo doposud, jiné, co se děje nebo může být poté. Přibližně do třiatřicítky trvají osud i možnosti chlapce – potom už následuje „čas otce“.

Opravdoví chlapi vlastně ani nepřekračují čas, který je jim vyměřen. Mozart

umírá, Petöfi vykrváčí na bojišti, Hölderlin zešlíl, Attila József život odhazuje, Puškin stane před ústím souborové pistole. A není to náhoda: i když v jiné „poloze“, jejich osud, dílo, duch byly přijetím a ztělesněním osudu věčného chlapce. A co je charakteristické, je strmá cesta vzhůru, oběti příbuzné si vzpourou a odvahou, jež – věřím, že mě nikdo nepochopí špatně – jsou svým způsobem příbuzné s osudem Ježíše nebo aspoň Prométhea. Komu je údělem chlapecký aspekt lidského bytí, ten musí plnost, úplnost vykázat v tragické hutnosti, sice promešká tragedii i blaženost, vzpouru i oběť, což je pro něho totéž.

Jinak je tomu s těmi, kteří se zrodili se svým uměním, aby naplnili osud otcovský. Osud otce nikdy není efektní. „Žije v skrytu.“ Právě pro dospělost se musí zříct i jen zdání geniality.

A přesto: tato dospělost je vše. I chlapecká genialita je – koneckonců – „ukazatelem směru“ ke konečnému tvůrčímu „klidu“; ukazuje právě sem. Že člověk odtud vyšel a sem se vrátí.

Zahrajme si: jestliže Petöfi je chlapec, Arany je otec. A obdobně: Hölderlin a Goethe nebo Mozart a Bach... Existuje však – mezi tisíci mixturami a variantami – i třetí „základní osud“, syntéza chlapeckého a otcovského osudu, chcete-li. Namátkou: mám na mysli třeba starého Vörösmartyho nebo takového Bartóka; jejich pozdní „revoluce“, vytrysknoucí ze zralého srdce. Nebo bych mohl jmenovat Saint-Johna Perseho, o němž trefně poznamenává István Vas, že se v mládí distancoval od avantgardy a v jeho stáří v něm uctíváme jejího reprezentanta té nejvyšší úrovně. V těchto osudech (syntézách) je vždy cosi nadčasového, cosi podobového, cosi jako záloha na poslední soud, konečné rozhršení lidského příběhu, slavnostnosti.

Společným charakteristickým znakem těch tří osudů však je, že působí jako umělecké ztělesnění „příběhu“ božství. Jsou to jakési živé symboly věčného života, jenž „probíhá“ v dokonalé boží lásce.

Új Ember, 27. dubna 1969

* * *

Kdybych měl odpovědět na otázku, co je v každém novém uměleckém díle ono společné, po dlouholetých zkušenostech bych jmenoval jediný stylový znak, který jsem ve všech bez výjimky (mám snad říct, že i neomylně?) objevil: je to jakýsi nový „stupeň nahoty“, která ovšem zdaleka není pouze stylovým, vnějším znakem. V každém hodnotném novém díle se uplatňuje jakási jasnost, která se jeví přímočařejší než u děl předešlých. Nazývám to „novým stupněm nahoty“.

Později jsem si povšiml i skutečnosti, že je jakýmsi dynamickým prvkem spíše oněch rodících se děl, která nám opět zakryjí „závoje plynoucího času“.

Jak známo, svou dětskou nahotu jsme ztratili s prvotním hříchem ráje. Na místo ní se zrodila hanba těla a jeho smilnost. Od těch dob se připomínají většinou jenom nezákonné formy nahoty. Banalitou se stala „nezákonná nahota“ a prostopášnost masových hrobů, tyto navzájem si velmi příbuzné cesty násilné degradace těla.

Ke své ztracené nevinnosti, ztracené „skutečné nahotě“ se od těch dob můžeme přibližovat jen po úzkých a strmých stezkách, jejichž tělesnými projevy jsou například milost čisté lásky nebo lásky k bližnímu.

Od té doby je řeč vždy o jakési ztracené rajské přímočarosti a o neustále se opakujícím zápase o ni. Pokud jde o umělecký průmět, kánon tohoto zápasu snad nejlépe vystihuje věta Simone Weilové: „Nádherné je vidět neštěstí a neutéct před ním, vidět krásu a nepřiblížit se k ní.“ Co tedy bylo v ráji přirozené, potřebuje být od těch dob doplněno o oběť zdrženlivosti a odříkání. O extázi askeze.

Aniž bych se odvažoval povědět něco víc a bližšího o cestách, příčinách a současných tvarech „umělecké nahoty“, chtěl jsem dnes deníkově sám sobě připomenout její bytí jakožto existenci „stylového znaku“. Avšak i tak si myslím, že mezi šokovými vlivy v současnosti tak často zamlčovány je tento jediný zákonitý a opravdový. Co nad to je, je haraburdí a hloupost; jsou to příbuzné nestydatosti, nad něž není nic, co by více zakrývalo našim očím rajskou přímočarost.

Új Ember, 24. dubna 1969

* * *

Kdo píše, ať už vládne perem sebeskromněji, usiluje o dokonalost. Zvláště pak lyrik. Seběmenší částku svých vět, svých veršů pokládá za důležitou a rozhodující – až po tu poslední tečku a čárku. A zároveň přitom cítí, že nic, takřka vůbec nic nezáleží na slovech naškrábaných na papír. S inspirací je na tom lyrik tak trochu jako věřící s milostí. Inspirace je rovněž zadarmo. A přesto je třeba s ní žít a nakládat s takovou péčí a s takovou oddaností, jako by všechno, až po tu poslední tečku a čárku, záleželo *výhradně na nás*.

Psaní má ještě jedno veliké „evangelijní tajemství“ podobné těm předchozím. Básník jakýmsi způsobem umírá vždycky „za pochodu“, padá s tím, co dělá. „Dokud nezahyne semeno...“ A podivným způsobem právě bez onoho přechodného krachu – který člověk při psaní vždy pokládá za konečný – neexistuje ani autentická „tvorba“. Do básně musí být zabudována smrt, aby verše povstaly k životu. Bez tohoto smrtelného debaklu působí i nejkrásnější báseň jako špatný překlad, jako by někdo jenom *ilustroval* život a smrt někoho jiného.

Už jen proto je náš osud těžký. Chybí v něm jakákoli záruka, jakýkoli záchytný, předem vypočitatelný element. A přesto právě tato bezmocnost poskytuje našemu

osudu krásu a výjimečnou svobodu. Podobáme se ptačtvi nebeskému: domovem jsou nám sice široširá nebesa, zato nás kdykoli může zasáhnout koule. Třeba nás treť – a možná taky ne. Zrodili jsme se k naprostému štěstí a naprostému neštěstí. Pohled „pozemšťanů“ na nás ulpí, když táhneme nad jejich hlavami, a mají pocit, že zapisujeme jejich osud do klenutí nebe. Ačkoli právě my jsme omylnější a smrtelnější než oni všichni dohromady.

Mnozí lidé pocítují básníka jako svého druhu naplnění osobnosti. Pámbu zaplat – pohledme aspoň na jeden protiargument: básník většinou a ve skutečnosti vlastně nikdy neví, odkud vyšel a kam dojde. Nejdokonalejší báseň by byla ta, o níž by nikdo nevyprávěl, kdo je jejím autorem, v níž by však při četbě každý poznával sám sebe.

Dokonce i ve čtyřech evangeliích zanechali otisky svých rukou Marek, Matouš, Lukáš a Jan. Psali je lidé. Jisté partie však patří bohu. Osmero blaženství či slova Otčenáše – abych uvedl aspoň dva příklady. Básník nikdy nedosáhne těch výšin. Může však kolem nich kroužit – v srdci s pokorou a velice velkou touhou po dokonalosti. Pak ovšem nedělá nic jiného, nežli si bere příklad z těch nejmenších, kteří jektají zuby na periferii světa.

Bože, dej, ať se co nejvíce přiblíží těm, kteří byli vytlačeni na okraj.

Který že je dnes vlastně den? Žiju takovým způsobem, že se mi občas plete řád pomíjení. Nic to však neusnadňuje. Všichni jsme – řečeno nádhernými slovy Simone Weilové – lidé přibití jako lotři na kříže času a prostoru. Že se občas zmatu v čase, znamená jenom tolik, že někdy zemdlím a probudí mě třísky. V těch případech vidím svět kruté prokreslený a pokouším se obracet tvář k Němu.

Új Ember, 17. ledna 1971

* * *

V umělci jsou obsaženi všichni lidé zároveň, zvláštním způsobem v sobě zahrnuje veškeré lidstvo. A každé opravdu objevené dílo je vždy novým a novým vyjádřením integrace, univerzálnosti světa, jeho tragicky blaženou jedinou větou, jež je členěna do tisíců slov.

V každém opravdovém umělci jsou nejméně čtyři lidé dohromady: génius a hloupý nekňuba, světec a dramatické ztělesnění ubohého kriminálního. Dramatické, neboť přinejmenším jeho osobnost se vznáší a kolísá nad spásnou integrací čtyř (ne-li více) možností – rozděluje se a opět a znovu se spojuje. Ve skutečnosti však se snoubí se všemi čtyřmi najednou. Je tak moudrý, že je všem za hlupáka; je dobrý tím způsobem, že ho zároveň navštěvují nejtemnější lákadla nicoty a udělují mu pohyb. Jenom tak je schopen žít na všech půdách lidstva a přežít i jejich ztrátu, přežít všechny strašlivé protimluvy a odlišnosti, a jediné tak (když ne jinde, pak ve svém díle)

uskutečnit to, v čem spočívá překonání vší odlišnosti a co je v podstatě smířením, skutečným smířením kata s beránkem a génia s hlupákem. Jenom tak, když byl okusil a uznal až po onu rozštěpenost a veškerou usmiřující jednotu nadčasového překonání věcí – řád ducha, čistotu srdce, vroucnost prostoty a peklo pudů.

Žádnou z mnohých možností si umělec nemůže zvolit definitivně. Nemůže to udělat jako člověk, a tím méně jako tvůrce v okamžiku či v čase tvorby. Jinak by se stal jenom zločincem, jenom učitelem nebo intelektuálem, jenom hlupákem či třeba světcem, který už nikdy nevezme pero do ruky. Jeho cesta – snad právě z toho důvodu a také proto, že se nemůže tak jako tak zbavit vzájemné přitažlivosti – nemůže být postupnou návštěvou čtyř pólů, podobnou jakémusi hravému putování nějakého vznášejícího se kotouče mezi kříži čtyř končin nebe a „východiskem“. Umělcově kentaurské bytosti není dáno – aspoň v „čase tvorby“ – jenom jediné opravdové „dosud nerozluštěné řešení“, nýbrž „pokoj“ rozpolcenosti, královská „mzda“ za nic a za vše zároveň.

Umělec není světec a není zločinec, není genius a není idiot. Umělec je to vše dohromady. Samo zmitající se, rozdělené i jednotné, nekonečné i věčné lidstvo. Ne-li už jinde, pak ve svém díle, ne-li už jinde, pak v reáliích vytvořených na fiktivní rovině jeho díla. Neboť i to je možné. To, že realitu svého života – o níž se podílí s miliony a miliony bližních – je umělec nucen prožít jako prázdnou, mučivou a hořkou fikci, naplňovat přitom skutečnost výhradně ve fiktivní rovině svého díla. Skutečnost svou, anebo skutečnost jiných? Kdo ví? I tento faktor nejistoty patří ke slávě i k hanbě mistrů.

Zatím jsem nevyšloval jeho jméno, ačkoli jsem na něho stále myslel... Bylo mi asi čtrnáct let, když jsem náhodou četl jeho první dílo, a stejně náhodně to nejvýznamnější. Chcete-li, to „nejtajemnější“, jeho Běsi. Uvozovek používám proto, že když jsem byl mladý, kritika s oblibou hovořila (i když s úctou) o tajuplném, enigmatickém, temném Dostojevském. Od těch dob právě ty zastřené body září a svítí nejjasněji, podobny vycházejícímu slunci. Řeknu jen tolik: kdyby bylo třeba uspořádat opravdu plodnou schůzku spisovatelů východu a západu, mohlo by se to stát výhradně pod záštitou jediného spisovatele, pod záštitou Dostojevského.

Ale vraťme se k původnímu tématu – proč jsem při hledání tvárnosti „věčného spisovatele“ bez přestání myslel na Dostojevského? Opět to byla jen kritika let třicátých, která s chutí psala, že se v něm sváří anděl s ďáblem. A psali to o onom Dostojevském, který věřil v anděly i ďáblů, a psali to ti, kteří většinou nevěřili ani v anděly, ani v ďáblů.

Pravda je, že – aspoň po dnešní dny – nikdo nedokázal znázornit zajímavěji než on rozeklanost umělce a zároveň milosrdné povznesení díla nad onu rozeklanost. Žádný spisovatel neznal realitu svatosti a ireálnost pádu hlouběji. Žádný spisovatel se neodvážil zůstat osamělejší tvář v tvář bohu, hříchu, onomu čistému metafyzickému hříchu. Právě proto mohly být stejně blízko jeho srdci a oddané pozornosti hlava

rozespalého dítěte i noc obyčejného zločince. S naivitou prvňáčka luštil ta nejčistší i nejzmatenější „poselství“. Ne, nebyl světce, tím méně pak mravním hrdinou. Dokonce ani „učitelem“ na způsob Tolstého, zaplatpámbu. Naopak: byl hříšnější, „nebezpečnější“ a „nezřízenější“ nežli skoro my všichni ostatní.

A přesto: snad jenom z pokory – z milosti nejsvrchovanější božské vlastnosti – mohl napsat stránky, jež by snad měly patřit dokonce mezi stránky evangelí. On napsal nenapsané evangelium „svatého lotra“. A právě z toho důvodu a jedině proto jsou ve srovnání s ním všichni ostatní druhořadí – počínaje Tolstým přes Prousta až po ty moderní. Ze svého kříže, z výše své rozervanosti nahlédl přes čas svůj i náš, protože nakonec se v jeho utrýzněném srdci našlo místo i pro přátelství, lásku, pro nesobeckou lásku.

Új Ember, 12. září 1971

* * *

Jedním z nejzmatenějších prožitků mého dospívání bylo poznání, že velké romány jsou nudné. Později, ještě než jsem svýma olšovými ušima objevil Bacha, přišel jsem na to, že mistrovská díla nepředcházejí nudu, nýbrž jsou z krajiny za nudou. V moderní literatuře dnes už nejvíc ruší skutečnost, že se neodvažuje podstoupit riziko nudy. A dnes už dokonce vím, že není mistrovského díla, v němž by nebyl „zpracován“ umělcův pád. Ten je totiž v umění ekvivalentem nerealizované smrti. I génius zcela výjimečný tvoří jen do doby, než do jeho díla vstoupí umělecký a lidský pád. Od té chvíle – aniž by se ztratila stopa umělcovy ruky – počíná dílo psát samo sebe, a to je proměna, jež působí zpětně i dopředu, bez níž by i mistři zůstali jenom eminentními žáky.

Dnes ovšem chyba nevězí ani v tom. Díla jsou takřka bez výjimky mimo okruh nudy, jsou příliš „nahá“, příliš „odvážná“ nebo prostě jen příliš „hlučná“ a „překvapivá“, než aby se odvažovala pustit se do oné zóny, kde tak přirozeně pobýval Tolstoj, Racine, Dostojevskij, ale především Bach. Oni pak učinili ten krok, jehož je schopen monotónní déšť, živoucí srdce a kromě řady jiných věcí snad nejpříkladněji moře. Není svobody a není velikosti bez poselství, které stojí za hranicí nudy.

Nejvyšším úkolem velkého umělce je, aby znovu a znovu nic nevěděl. Jenom tak je schopen zopakovat ten zvláštní monolog, který vede nemluvě s věcí, jež stojí mimo ně, bez jakýchkoli berliček souvislosti.

Monolog dítěte je v dotyku s neustávající genezí světa, zatímco dospělí se neomluvitelně pokoušejí cokoli pochopit a zařadit za pomoci moudrých, usnadňujících, nepochybně však druhořadých souvislostí. Dospělost, chce-li být úspěšná, žije v rozšiřujícím se kruhu konstrukcí. Malé dítě pozoruje všechno zevnitř sebe sama,

a tak, i když mu schází přehled, ví o genezi nezměrně víc než my, kteří už dokážeme mluvit aspoň o lokálních strukturách světa. Naše je vědění; jejich je žvatlání, ale pokud je umělec – i když je třeba člověkem pochopení a souvislosti – opravdu umělcem, znovu a znovu si přeje nic nevědět a svým intelektem chce směřovat znovu a znovu zpět k onomu nulovému bodu, kdy jedině má smysl vzít do ruky tužku.

Každé opravdové umění vylučuje rutinu jakéhokoli druhu. Žvatlání je jeho alfou a rétorika omegou. Ovšem erbovním znakem tohoto „stylu“ je homérovská slepota. Je to tedy styl, který sám sebe oslepil pravdou. Král Oidipus.

Új Ember, 1. srpna 1976

DENÍK

Nejraději bych psal už jenom deník. Báseň, román nebo třeba drama se od určitého okamžiku píše samy, samy se naplňují. Zato deník píšu já a později – když dorazí do pravdy – deník začne psát mne. On se stává spisovatelem, já jeho spisem. On je perem, já sešitem.

Deník není od toho, abychom po sobě ve světě zanechali stopu. Naopak. V tichu úsvitu nebo večera může dopomoci právě tomu, abychom se osvobodili sami od sebe. Napadá mi Sylvia Plathová, kterou teď Angličané uctívají jako my Attilu Józsefa (jinak to byla manželka Teda Hughese, největšího žijícího anglického básníka, žena tragického osudu). Sylvia byla ještě neznámá mladá americká dívka, když získala jednu z nejvyšších literárních cen. Přijela z venkova, převzala cenu a s ní i příslušný finanční obnos a vyšla si nakoupit do obchodního domu. Potom se vrátila do svého pokoje v hotelu a ze čtyřicátého či padesátého poschodí kus po kuse vyházela všechno, co předtím nakoupila. Tak je tedy třeba nebo by bylo třeba psát deník.

Nedávno jsem četl Ioneskův deník („Journal en miettes“). Nevím proč – je to hloupá pověra – si někteří myslí, že je Ionesco šašek a že ani zdaleka nedosahuje úrovně Becketta. Jeho deník mě opět přesvědčil, že je to jeden z největších talentů naší doby. Ovšem deník se mu nepovedl, ale jeho neúspěch je cennější než nějaký triumf. Proč? Protože nikdo jiný než on nevidí líp svou porážku. Chtěl jsem se sám sobě podívat do očí – přiznává se – a každý jednotlivý sešit jsem kupoval a začínal tak, že když jsem dospěl ke konci...

Víme, že Dostojevskij po dlouhá léta plánoval a za největší dílo svého života pokládal Příznání velkého zločince. Myslím si, že největší ztrátou světové literatury je skutečnost, že se ten deník nezrodil. Vždyť už samotné jeho romány byly vyznáními. Co mohla po zpovědi Stavrogina znamenat zpověď Dostojevského...

A tady (a naposledy) se musím přiznat, že jsem si hodně lálam a dodnes lámu hlavu nad tím, proč se při svaté zpovědi vyznáváme jen ze svých hříchů? Abyste mi dobře rozuměli: naprosto mi nejde o to, aby se tak člověk obhajoval nebo se třeba

chtěl ukázat v lepším světle. Nikoli. Vždyť přece s tím zlým, co v nás přebývá, vyznáváme především i dobro! A proto podle mého názoru by opravdová zpověď měla být i vyznáním. Měla by vypovídat nejenom o našich hříších, nýbrž o úplnosti našeho života. Jako se i v modlitbě obracíme k bohu celým svým životem.

Začal jsem u deníku a pokračoval vyznáním a zpovědí. Tyhle své řádky bych chtěl uzavřít jednou myšlenkou... Člověk je dramatický celek. Žádnými úvahami, žádnými estetickými žánry a žádnými pravidly – ostatně to ani nejde – se nesmí tento celek narušovat. Dopustíme-li se toho, promění se syn člověka v chromce, lháře, stane se bezmocným a pokryteckým. Což se některým, snad i mnoha lidem může líbit – nikdy však bohu.

Új Ember, 22. července 1973

Z posmrtně připraveného výboru publicistických textů Jánose Pilinszkyho, který pod titulem Oslava nehlubšího bodu (A mélypont ünnepele, Szépirodalmi könyvkiadó, 1984) pořídil a doslovem opatřil István Jelenits, přeložil Milan Navrátil.

JÁNOS PILINSZKY (1921–1981) je jeden z nejvýznamnějších básníků poválečné maďarské literatury. Jeho tvorba je poznamenána zážitkem největšího kolapsu evropské civilizace – světem koncentračních táborů. V posledních měsících války byl tehdy začínající autor povolán do maďarské armády, do služby v několika koncentračních táborech. V objektivní lyrice – především do 60. let, tedy v prvním tvůrčím období – promýšlí toto téma na pozadí katolicismu a částečně i existencialismu, v obrazech připomínajících němý film, v pravidelných jambech, typických pro moderní maďarskou poezii (Apokryf, Frankfurt, Ryby v síti, Třetího dne apod.). V pozdějším období autorovy tvorby je vázaná forma vystřídána formou volnější, básně jsou kratší, motivy základního existenciálního zážitku však pronikají i do těchto veršů.

Z díla J. Pilinszkyho bylo dosud česky vydáno několik básní v antologii poválečné maďarské literatury nazvané Vsazování dýmání (Mladá fronta 1984) a další pak časopisecky, např. ve Světové literatuře nebo v Souvislostech (4/1991). Naše ukázky jsou z reprezentativního výboru, který vyjde letos v Mladé frontě, v edici Květy poezie. Básně Frankfurt a Apokryf již byly publikovány ve Světové literatuře 5/1992.

To král i kníže slyšice, ze stánu vyšli, král posadil se na svého koně a k Budinu ujížděl, Vladislav přijeda k svému vojsku spatřil, že počínají utíkat, vtom mezi Čechy jeden muž v bílé sukni na utíkající Čechy volal: „Zastavte se! zastavte se;“ sám ale první mezi Uhry vskočil a svým mečem je silně porážel i v půli přetínal a až do članků v krvi se brodil, za ním Čechové obrátivše se na Uhry tak srdnatě je poráželi, že oni celé ležení a všechno zanechávajíce do Uher utíkali.

Země dobrá, to jest Země česká. Brno 1998, s. 100

PÉTER ESTERHÁZY / PROBLEMS OF DZ RÁJTR TUDEJ

DLABEJ, BRÁCHO, KLIDNĚ DLABEJ...

„Mě nemrzí, že tu jsou Rusové, ani že naše demokracie je křisovitá jako lajdácky ošetřené víno neboli vyšeptalá jak cibule zjara, opravdu mi nevdáí tenhle politický systém stran-nestran, podstrany a jedna überstrana, která se právě teď ze všech sil snaží být na úrovni – dinosaur, pedikýra, manikýra, sasoon, dva tisíce zázraků kosmetiky –, nedělám vědu z toho, že dostávám medaile, kudy chodím, přestože mě vyznamenávají titíž, kdo mi vráželi kudlu do zad, smažme to. Že si ale na jejich recepcích pokaždé, rozumíte: pokaždé, musím připíjet s pseudomarxisty teplým sladkým šampaňským – ať je to dopoledne nebo v tiché podvečerní záři zapadajícího slunce (tohle pak ještě vylepším) – a že vždycky a ke všemu musím pojídat vlažné zelné závitky, tak to už je na mě moc. Mé pocintané kravaty visí schlíple, bez života, jako mementa Kádárova režimu.

Strana, která tak zoufale nerozumí sektu, to má nepochybně sečtené. Strašně by mě zajímalo, jestli ho předem ohřívají a chladí při tom ty závitky. Marx, to byl ještě gurmán, zato Iljič už nikoli, ačkoli jestli je něco pravdy na tom, co tvrdí Djilas o nočních kulináriích politbyra, tak Josef Visario... složitá tradice, i když ne zrovna moje.

Aby nedošlo k omylu, právě na tohle dojeli – na skandální šampus a odfláknuté zelné závitky. Takhle se totiž stát řídit nedá. Vem to čert, že nemáme těžký průmysl, ačkoli ho slibovali, že nemáme ani pořádné zemědělství, ačkoli jsme ho mívali, já vím, že nemáme ani žádnou kulturu, beztak ji nemají nikde, lépe řečeno nemají ji tam, kde nejsou schopni si ji osvojit, vem to čert, že tu dokonce nejsou ani pořádné restaurace, vždyť co byste chtěli?, když už jednou přivedli všechno na buben – a to teda přivedli –, proč by tam (na ten buben) neměli přivést zrovna restaurace, a to ještě tak strašně, že když čtu Krúdyho, pomalu tomu nerozumím, jednoduše nevím, o čem jeho požitkářský hrdina Vendelin vlastně mluví, jako kdyby vyprávěl o nějaké jiné planetě, o dalekém edenu, kde už praděd každého hostinského býval hostinským, naše doba zkrátka přeje blufu, nix doječ, a místo aby vzkvétalo solidní řemeslo, je to všechno jenom naoko, vždyť přece seriózní kuchyň nedělá to, že budeme kaši říkat pyré a polívce ragú, vem to tedy čert, že tu nic není, ale aby neexistovala ani zlatá mládež – to je trochu moc.

Ani na to se za těch čtyřicet let nezmošli; tohleto není žádná zlatá mládež, vždyť to není ani pozlacený, houby elita, obyčejný jelita! Bez pořádné zlaté mládeže přece

národ nemá tu pravou šťávu. Tuhle jsem na Dnech dánské gastronomie zaslechl takovouhle větu: „Dones mi, brácho, kus nákyho masa s bramborama...“ – to je všechno. Bez komentáře. To je holt život (j)elit.

Proč nemůžu mít restauraci, kde bych byl stálým hostem? Proč nejsem s to vyjmenovat desítky míst, hospůdek, hostinců a elegantních budapeštských restaurací, do nichž by stálo za to zajít? Člověk si jako žebrák hlídá těch svých šest osm adres, a přitom do prvních tří nebo čtyř podniků bych vkročil, jen kdyby mě někdo pozval, cálovat by musel on, ne proto, že bych byl držgrešle nebo příživník, ale je tam zkrátka tak nehorázně draho, že by mě musel vzít čert, kdybych to měl platit, proč bych si měl něco dávat, když mám zrovna žaludeční neurózu... Rozumí vůbec dneska někdo výrazu: přiměřený zisk? Patrně to bude doslovný překlad...

Co vlastně znamená být štamgast? Štamgast nemá protekci; co dostává štamgast, to objektivně přísluší každému, přece kdyby to tak nebylo, nikdy by sem býval *nezabloudil*, taková místa totiž člověk vůbec *nezačne* navštěvovat. Mezi štamgastem a protekčním hostem je stejný rozdíl jako mezi pasantem a turistou. Tím rozdílem je *čas*. Štamgast čas má, a proto má nárok nikoli na protekční zacházení, nýbrž na to, aby byl rozmazlován, aby byl sledován každý jeho pohyb, aby mu starý sklepník poznal na očích, jestli má donést *pivečko*, anebo raději *kapku červeného*, jestli to má být zádušný muškát, anebo že je pánovi dneska ouvej, proč se sklenky s levným koňakem či hořkým likérem musejí na táce vyrovnat hezky do dvou řad...

Pohoda, čas, zvyky, vlídná atmosféra. Víra – nejen v brambory připravené s láskou a v malém, ale víra v to celé. Štamgasti si Pánaboha představují jako dobrotivého vousatého vrchního. A uznejte sami, cožpak pro takové lidi může být problém veškerenstvo...?

A co znamená být maďarský štamgast? Už třicet roků bydlím na stejné adrese a dvacet let chodím do jedné rybárny, kde bych tedy snad mohl mít šanci... Nemohl. Je k tomu ještě zapotřebí, abych s jedním ze zdejších číšníků hrával kdysi dávno fotbal, takže ten když mě dneska uvidí, poplácá mě po zádech, neboj, brácho, šeptá mi do ucha, postarám se, abys měl v rybí polívce jikry a mlíko. Jenže to je pořád málo. Ještě je třeba, aby zdejší kuchař chodíval kdysi s mým bratrem na hodiny náboženství, a tak teda ve špinavém bílém plášti vyjde ven a vezme mě kolem ramen: je to super, brácho, zrovna jsem vyndal z mrazáku vnitřnosti, buď klidnej, já ti do tý rybí polívky nenacpu žádný sračky. Musím spolknout číšníkovu mrknutí, spolehni se, brácho (neviděl totiž kuchaře vyjít ven), díky, brácho. A když konečně přinese rybí polévku, nejsou v ní ani jikry, ani mléko, prostě vůbec nic – co jiného než štěstí a vděk by měl v takové chvíli člověk pociťovat...

Hrůza pomyslet, co bych si počal, nemít bratra a nehrát fotbal, pak bych v té polívce měl takové nic, že i všude kolem by bylo jedno velké nic. A ten, kdo sice hrával fotbal s číšníkem, ale je jedináček, anebo kdo je možná sám sourozenec, ale nohy má volšový – jó, tak to je ovšem smolař, nebohý Maďar, *jež sudba stíhá zlá*, jak

se zpívá v naší hymně. Toho dobrotivý vousatý vrchní holt poplácá po zádech: dlabej, brácho, klidně dlabej...“

(z cyklu Můj přítel žrout)

VODNÍ DĚLO S LIDSKOU TVÁŘÍ

Píšu tyto řádky 21. srpna, odtud ten název, a zanedlouho mám jet do Prahy, kam mě volá má práce. Copak jsem blázen, abych tady teď nějak zvlášť rozmazával motiv jedenadvacítky? Hrozilo by mi totiž, že mě do Prahy nepustí, i kdybych měl platný pasport, což by byl ovšem problém, protože bych nemohl pracovat, takže má zdrženlivost je zcela pochopitelná. Moc dobře si vzpomínám, že onehdá jsem pozval na knedlíky Havla, a tak bych se teď možná měl postarat o české, československé policisty, příslušníky tajných služeb a vojsko, počkejte, co bych jim tak narychlo..., takhle večer improvizovat..., snad nějaký eintopf!, neračte se oškĺbat! nějaký takový chutný eintopf: v něm je přece – řečeno půvabnými Örkényovými slovy – veškeré teplo duše, není to žádný mišmaš, žádná halabala patlanina, žádná nouzovka z nedostatku času (ten, kdo se v blízkosti plotny ohání nedostatkem času, je i jinak všeho schopný padouch, podobá se člověku, který... ne snad, že by sám používal česnekový granulát, ale je to takový ignorant, že ho ve své kuchyni vůbec strpí!, takových se, kamaráde, střež, jsou to odporní hadi, dobří akorát tak pro polívku ze sáčku), člověk s takovýmhle přístupem ať se raději do ničeho nepouští, krmit tajné služby, estébáky – to se musí umět, nemyslím tím zrovna, že ranař potřebuje řádný přísun kalorií, i když je to svatá pravda, vždyť je to dřina, co takový ranař dělá, pif-paf, zkusí jak zvíře, zapotí se při tom, ačkoliv jestli je pro někoho eintopf jen jakýsi praktický vynález vhodný pro náš uhoněný svět, tak od toho se prosím jednak distancuju a jednak je poctivější a upřímnější vodním dělostřelcům (knedlo zelo vodní dělo – pardon, to mi jen tak ulítlo), zkrátka nabídnout jim obědy v závodní jídelně nebo v menze, což není žádná urážka, dobře vím, kolik z nás se tam stravuje, ba dokonce tam i jáme, mimo jiné i já a má rodina. Čtrnáct dní závodka, pak týden volna, pracovní přestávka. Ale není pravda, co tvrdí mé děti, že se to nedá jíst. Z pěti jídel se určitě tři dají pozřít, pravda, děti to musejí sníst i tehdy, když to já... hezky s citem, krouživým pohybem podpatku, vtírám do parket, děti zkrátka můžou nechat jídlo jen jednou, tomu já říkám pevná ruka. Ostatně, eintopf mě napadl proto, že se dá jíst, ládovat jen lžící, takže druhá ruka zůstává volná, opakuji: volná, pro obsluhu vodního děla, ačkoliv já jsem ještě nikdy neviděl vodní dělo zblízka – konsolidovaná stagnace –, možná, že na to jedna ruka ani nestačí, možná k tomu člověk potřebuje ruce dvě nebo tři nebo ještě víc, a v takovém případě je nutno otesánky nakrmit, hamy ham, ještě tam tu stařenu, co uhání pryč, jo tu, při troše štěstí ji ještě dostanem, „zapadlo krvavé slunce nad Prahou a skořicová oblaka před západem věštila, že přijde víchř, Staro-

městské náměstí bylo zavřeno žlutými obrovskými auty s mřížovými ploty a napísem VB a v Kaprovice stříkala vodní děla a smetala chodce pod auta, ve výklenku se vzpamatovávali lidé, kteří před chvílí byli bití, francouzská berlička a osmdesátiletá stařena, která volala: Kdo mi zaplatí ten promáčený skvostný můj kožíšek?“ – řečeno s Hrabalem.

Myslíte, že teď, když se chystám do Prahy, napíšu: Ať žije Václavák? – kdepak, nebo že napíšu: Odpočívej v pokoji, Jene Palachu? – ani nápad, a zatím v podchodech metra plakali lidé ne dojetím, ale slzným plynem, policie v ulicích zatýkala ty, kteří byli promáčení, a já jsem nešel do Brčálky, protože tam bylo z technických důvodů zavřeno, tak jsem seděl u Ottů, k vedlejšímu stolu přisedl mladý muž v zeleném svetru, pak přišli tři a posedali si za mne a náš stůl a byli to také do bund a barevných svetřů přestrojení a tak konající službu mladí policisté a vypadali jako fotbalisté, a podle očí jsme se očichali a já jsem se bál a nemrkajícima očima jsem zíral do samotného srdce tišiny a ticha, protože bohové opustili tento svět a toto město, jen tak opatrně, při zdi, bych rád dodal, že generální tajemníci – jako lidské trápení – přicházejí a odcházejí, ale takové jedno pivko U zlatého tygra je věčné, jo a knedlíky, přáteli, knedlíky pěkně pokropte troškou toho zaftu, zu Fuss, a doneste to tamtěm čtyřem mládencům, že to nechávám poslat já.

(z cyklu Můj přítel žrouť)

PROBLEMS OF DZ RÁJTR TUDEJ

NEEXISTUJÍCÍ PROBLÉM

Spisovatel, který píše o problémech spisovatelů, buď není spisovatelem, nebo nepíše o problémech. Anebo zrovna sám nemá problémy. Nutno podotknout, že takový spisovatel, který spisovatelské problémy zrovna má – ó, nevděčný ty osude – zrovna není spisovatelem. Pokud spisovatel nic nespisuje, spisovatelem není.

STALINOVO UČENÍ

Člověk – znamená problém, odstraň člověka – odstraníš problém (prohlásil údajně velký učitel národů). Spisovatel je člověk.

PROBLÉM PROBLÉMU

Problém je (podle maďarského příručného výkladového slovníku): 1. teoretická či praktická otázka, kt. je třeba řešit; 2. obtížně řešitelná otázka; záležitost nutící k přemýšlení.

Problém je tedy něco, co vyžaduje řešení. Toužíme zjistit, kde nás tlačí bota, kde je zakopán pes. A priori tedy předpokládáme, že existuje bota i pes.

Na svět pohlížíme jako na množinu problémů. Evropský rozum touží problémy řešit, eliminovat jejich příčiny a kořeny. „Problémy“ jsou přitom řádnou součástí všech věcí. Válka, Osvětim nebo Sarajevo: to nejsou problémy, protože je nelze vyřešit, není co eliminovat, pokud nechceme eliminovat člověka jako takového. Ale to je problematické.

PROBLÉM SPISOVATELE

Pro spisovatele je problémem psaní. Slovo, věta. Na tom není co řešit. Spisovatel je člověk, pro něhož je problémem jazyk, tato nutná (třebaže ne postačující) podmínka spisovatelství. To je skutečný problém spisovatele, jiný neexistuje. To by tak bylo všechno.

TUDEJ

Ono v titulku uvedené tudej naznačuje, že existuje i jestrdej, že tedy existuje čas a že ho tedy musíme zohlednit. A zohledníme-li jej, musí se vzít v úvahu i prostor. Alespoň tolik bychom měli chápat z dnešní – tudej – fyziky.

LETITÝ PROBLÉM

Bylo by příliš ukvapené odpovědět, že naším letitým problémem byla nesvoboda. To by byla zbrklá odpověď, protože by leckdo mohl namítnout, že navzdory všemu kolem byl on osobně svobodný. O nic přesnější není ani názor, že problém spočíval v nesvobodě našich zemí. Mezi uměním a svobodou existuje velmi složitý neuspořádaný vztah a – řečeno bez obalu – nelze (bohužel) s jistotou říci, co je pro umění dobré, co je příčinou jeho rozkvětu. Někdy mu prospívá trocha toho útlaku, jindy zas, je-li hýčkáno (což samozřejmě útlak nijak nelegitimizuje), anebo je-li přehlíženo.

1913

Žít v diktatuře je každopádně nebezpečné, nebezpečnější než žít v ne-diktatuře. Dají se totiž nadělat větší chyby. Kupříkladu domnívá-li se někdo v Paříži, že kapitalismus je věčný, nebere tím na sebe velké riziko. Jestliže si však někdo myslel – a mysleli jsme si to všichni –, že *tohlencto tady* možná není věčné, ale přinejmenším nedožrnné dlouhé, a na tomto přesvědčení od základu založil svoji životní strategii, dovedu si představit, že je teď tak trochu v úzkých, když pohlédne do zrcadla; i kdyby se přímo

nerděl studem, určitě mu bude trapně a bude tak nějak nesvůj. Použijeme-li starou metaforu, žili jsme v roce 1913 s vědomím, že Monarchie je věčná.

ZPŘESNĚNÍ

Zdálky se mohlo zdát, že měkká diktatura ani není diktatura, že je to něco jako demokracie, jen stupeň svobody není sto ani devadesát devět, ale řekněme třiačtyřicet, a bohdá došplhá až na jedenapadesát. To je ovšem velký omyl, i měkká diktatura je diktatura, stupeň svobody je nula, nejde tu o svobodu, pouze o manévrovací prostor. (Což je samozřejmě velké slovo, protože v každé pořádné diktatuře, která jen trochu dbá o svoji dobrou pověst, není žádný manévrovací prostor, ale kuš.) Místo jedné svobody svobod vícero.

Nejzavilejším nepřitelem svobody je paměť. Skutečná diktatura také paměť nemilosrdně likviduje, zmrazí všechno do ledové podoby věčné přítomnosti; soft-varianta už na tohle nemá, jen se s nevypočitatelnou (!) vehemencí upachtěně snaží prosadit svou. Ještě dokáže zabránit tomu, aby se o skutečnosti ve shodě se skutečností mluvilo, nemůže už ale zabránit, aby se o ní ve shodě se skutečností mlčelo. A literatura byla (vzletně řečeno) obrannou baštou tohoto mlčení. *Právě o tom* literatura důrazně (a občas trefně) mlčela.

PROBLÉM VZLETNOSTI

Taková obranná bašta, to je věru vážná věc, žádná hra pro děti. V takové situaci totiž literatura (dle mého mínění v rozporu se svou vlastní povahou) nabývá na významu a důležitosti. Jak se říká: literatura byla, mohla být, jediným místem, které nám připomínalo naši ztracenou (uloupenou, promarněnou) svobodu. Netřeba se ošivát, ona skutečně byla, mohla být, ba musela být důležitá.

S tím bylo spojeno nebezpečí, že nebyl-li spisovatel ve střehu, snadno mohl důležitost literatury zaměnit za důležitost své vlastní osoby – pozvolna nabyt dojmu, že i on je důležitý. Nad spisovatelem, který sám sebe pokládá za důležitý, můžeme udělat kříž. Dělat ze sebe Pana Důležitého – to se tu a tam přihodilo i dobrým spisovatelům; i to je důvod, proč si to připomenout.

Nebylo to snadné. Museli jsme (musíme) totiž přijmout, ba zajistit vlastní nevážnost navzdory tomu, že zároveň hledíme tvář v tvář smrtelné vážnosti, brutální nehostinnosti tohoto prostoru, tohoto regionu. Jinak řečeno: řešíme, co si počít se snesitelnou těžkostí bytí pod nadčasovou hrozbou nesnesitelné lehkosti bytí.

A i když se to třeba teoreticky ujasnilo, přece jen zůstal značný chaos. Protože například prozaické výtvořky z počátku či z poloviny 70. let lze charakterizovat jako díla, která hlásala, řekněme, přednost textu před kontextem, zároveň však knihy napsané v tomto duchu tu a tam plnily takzvané morální úkoly, jak už o tom byla řeč. To samozřejmě není míněno ani v nejmenším jako sebekritika. Ani jako nostalgický

povzdech. Jak rádi říkáme, naše knihy se změnilly v historickou literaturu; jak rádi říkáme, jistá část východoevropských románů je mrtva a neexistuje kniha, která by nedržela smutek za mrtvou větou, to jest větou, jež může za svou existenci děkovat nikoli sobě a svým spoluvěťám, nýbrž například zákazu, který se na ni kdysi vztahoval a dnes už je nevymahatelný – a přece si myslím, že (logicky?) knihy napsané ve znamení jazyka mají větší životnost, sice se proměňují, protože je dnes čteme jinými očima, oprýskal z nich patos statečnosti, zůstalo však to, co bylo pod tímto patosem nezřídka skryto, to, co je schopno uchovat jen jazyk, neboli – jak s oblibou říkáme – podmět a přísudek.

PROBLÉM STATEČNOSTI (PROBLÉM ŽENY)

Jazykem tvrdé diktatury je ticho. Jazykem té měkké, soft-diktatury je mlčení. Mručení a žbrblání. Narážky a náznaky. Spikleneckví a mluvení v hádankách. Typickým příkladem je oněch známých šestapadesát morčat. Jestliže nám tedy v textu přelétlo nad sadem (vzneslo se do výše) šestapadesát morčat, čtenář oprávněně našpicoval ouška, neboť číslovka padesát šest jako magické číslo či skrytý vztahný bod naznačovala, že se tu cosi děje v zájmu jeho nebohé, ztracené svobody, respektive – jak jsme si řekli – že by se něco dělo, to ani náhodou, ale *naznačeno* to bude. *To* bude naznačeno. Pohybujeme se zakázaným terénem.

Mezitím jsme ovšem zapomněli na ženu dole v sadu, ačkoli už od dob Čechova dobře víme, že v sadu vždycky bývá žena. A co s tou ženou bude, to je pochopitelné to jediné, co člověka zajímá. Dobré romány (romány z Kádárovy éry? – je vůbec ta posesivní konstrukce oprávněná?) dosud vždy vyprávěly o této ženě, ale ouha, nás občas více zajímalo těch šestapadesát potvor.

To vše v sobě skrývalo nebezpečí, že literatura, umění nebudou hodnoceny jakožto nositelé literárních, uměleckých kvalit, ale jako morální činy. Obě hlediska se přinejmenším mísila a ze zajetí tohoto pohledu nebylo snadné se vymanit. Vzpomeňme jen na známé dilema, kdy „dobrý“ člověk napsal „špatnou“ knihu, kdo by se býval propůjčil k tomu táhnout za jeden provaz třeba s někdejšími *Népszabadsá-gem*, který měl samozřejmě jiná kritéria, nekvílel kvůli tomu, že je kniha „špatná“, ale proto, že autor je „dobrý člověk“. Anebo kdoví. Je to dost choulostivá situace, vždyť přece v umění je „dobré“ a „špatné“ výslednicí jemného a složitěho konsenzu, neexistují pro ně žádné zaručené parametry jako třeba pro pěstování palačinek, a proto jakmile do tohoto konsenzu proniknou cizorodá hlediska, vulgárně řečeno lež, nemůže to skončit dobře. Anebo to lze napravit jen obtížně či krkolomně a složitě. To před nás staví věčnou otázku hodnot, hodnotového žebříčku. (Jsou tací, kteří by ji dokázali rychle a snadno vyřešit: s rázností purifikátorů by pěkně vyměnili celou inteligenci. A ono to zas není tak úplně k zahození, něco na tom bude, konkrétně je to pěkná blbost, protože *pak* by bylo třeba vyměnit každého... i toho, kdo vyměňuje...)

PROBLEMATIČNOST PROBLÉMU

Jediným přínosem těchto skutečných problémů bylo – a ani to se netýkalo vlastního umění, nýbrž jeho postavení –, že pozice, postavení, společenské místo, ba (očekávaná) úloha, úkol umění byly jasné: spisovatel stál per definitionem statečně proti moci, ruku v ruce se čtenáři, kteří zahrnovali svého autora láskou a občas zavádějící pozorností.

PROBLÉM LŽI

Řekli jsme, že v diktatuře neexistuje čas, že je nehybná, zamrzlá. Pozastavme se teď pro změnu nad rozporuplností té metafory, protože čas přece jen nějak ubíhal (anebo se spíš plouhal za věčnou přítomností, točil se kolem ní) a šifrovaná mluva byla čím dál méně samozřejmá, ono spiklenectví bylo stále pochybnější – před kým a před čím se pořád schováváme, když všichni už stejně všechno vědí, když cenzori chápou narážky líp než čtenáři a vlastně už není úplně jasné, co je narážka na co, tajemství je odhalené až hanba.

Jinak řečeno, vzrušující, občas surreálně krásná a výlučná (!) možnost mlčení – mlčení *o tom* – se pozvolna přeměnila v umlknutí, stokrát obehnaná tříptivá schovávačka mezi skutečností a zdáním byla jen laciným přešlapováním. A umlknutí nemá obrannou baštu, ale šuple. Krotká diktatura činí člověka nenasytným, a on pak klade takové otázky, jako by byl (společensky) svobodný. Ty otázky samozřejmě nemůže klást otevřeně, protože však uvnitř, ve svém nitru, si je už položil, nemůže mu stačit to, co dosud – už nás omrzely a uondaly odpovědi 60. a 70. let, které vyústily ve východoevropskou grotesku.

Je-li všechno lež, a my jsme se o tom nepřetržitě přesvědčovali na vlastní oči, pak už nevidíme fantastičnost této grotesky, třebaže je napohled opravdu fascinující, je-li totiž všechno do posledního hřebíku – anebo, jak s oblibou říkáváme, tátovým obočím počínaje a gulášovou polívkou konče – jen bohapustá lež, vnuká nám to nepříjemnou otázku: jak na tom teď vlastně jsme? Nejsme nakonec i my sami lháři, žijeme-li v totální lži? Mohou být slovo, věta, kniha samy o sobě pravdivé? Je-li čtenář prolhaný, jak by mohl být spisovatel pravdomluvný? Že se na dně statečnosti krčí strach, to jsme tušili i dosud, existuje však v tomhle rozbředlém světě s těmi jeho ročními devizovými přísliby atd. (!) i něco jiného než strach? Zakrývaný, zapíraný, laboratorní strach?

Na tyto otázky jsme si nedokázali odpovědět správně. A pak To Celé skončilo ve víru vzrušení vyvolaného novými možnostmi, jež vystřídaly rezignaci, pramenící v této naší neschopnosti dát odpověď, a jež nejen posunuly, ale přímo prorazily existující hranice.

PROBLÉM NOVÉHO

A nikdo neví, co to tu vlastně začalo. Zpravidla nikdo nic neví, ani na Západě, ani na Východě. (Evropa jako společné krčení ramen. Nová jednota.) On totiž samozřejmě stále ještě existuje Západ a Východ, rychle vyšlo najevo, že tyhle ty sjednocovací procesy nejdou tak hrc-prc. (Na tomto místě si nechám pro sebe několik ordinárních, i když mému srdci milých fórků.) A nejenže existuje Západ a Východ (i když metaforicky vyjádřeno by to byl spíš Sever a Jih), on je i Střed, takové to místo ani tady, ani tam (spíš tam, ale s touhou patřit sem, nebo naopak), třebaže definice jsou už dnes jiné. Je možné, že žádná definice ani neexistuje, jen pocit a podívaná. Cítím, že jsem z Východu; nezapře, že je z Karl-Marx-Stadtu. (Jak se to teď vlastně jmenuje?)

Prosil bych zvolnit tempo.

INVENTÁŘ PROBLÉMŮ

Problém peněz. – Až dosud jsme neznali moc a vládu peněz. Teď jsme na ni narazili dost tvrdě, protože ještě nemáme vytvořeny drobné obranné zóny, malé struktury odolnosti. Staré formy státní kulturní mecenatury zanikly a nové se teprve tvoří. To platí i obecněji: staré struktury se bortí, nové ještě nejsou.

Problém vydávání knih. – Namísto mírného opojení svobodou hojnější svoboda braku. Proměna knihkupectví. Proměna knih samých. (Osvobozená Evropa v těchto končinách nezná vázané knihy, jen brožované. Naše děti definují knihu jako předmět, který se při listování rozpadne.)

Problém výše nákladů. – Úbytek autority podle mě není problémem. Literatura po ztrátě své politické váhy zaujala místo, jež jí náleží. Na to si pochopitelně mnozí zvykají jen těžce. Ale to není ten problém. Vydát knihu místo ve třicetitisícovém jen v pětitisícovém nákladu, to je nanejvýš problém čtenářsko-sociologický a finanční. Ovšem pokles z třiceti tisíc na tři sta kusů – to už je něco jiného. To už provokuje k otázkám: k čemu je vlastně umění dobré? kde je jeho místo? (kam přesně mezi McDonald's a Sarajevo umění nacpeme?) pro koho píšeme? Ani dříve nepatřily tyto otázky k těm vlídným, jenomže tehdy na nich většinou ležel stín diktatury jako otázka a odpověď (a katachréze) v jednom.

PROBLÉM PSANÍ NOVINOVÝCH ČLÁNKŮ

Je tady malý zádrhel, na nějž musím ve své bezmoci upozornit. Bude totiž čím dál víc řeč o nejistotě, kdežto tento článek budí dojem, že něco ví, problémy třídí, řadí atd. Jde o vnitřní závadu článku. Blablaba. Kdyby byl důsledný, zavřel by pusou. Jenže toho články nejsou schopny (mlčet dokáže jen báseň – občas).

PROBLÉM ZAKRÝVÁNÍ ZAKRÝVÁNÍ

Sundali z nás pokličku, byla nadzvednuta a my můžeme vybublat ven. Šlo by nám to snáz, kdybychom věděli, s kým máme tu čest – kdybychom znali sami sebe, nejen místo, kde se nacházíme. Osoby s nejistým statusem vypouštějí stejně nejistá slova. Cítujeme: Jazyk, kterého užívá Maďar nebo možná kterýkoli Středoevropan, působí i v překladu cize, podivně. Pokřiveně. Má jiný systém vztahů, způsob užívání slov v něm není ani „levicový“, ani „liberální“, dokonce ani „osmašedesátnický“, nýbrž čertví jaký, nazval bych ho lyrickým, zkrátka nejspíš je talentovaný, nebo bez talentu, ale rozhodně je velmi *osobní*. Prázdné fráze místo faktů, hory metafor místo analýzy. Navíc se ještě tímto osobním jazykem hovořilo tak, že nám uplynulých čtyřicet let uběhlo hlavně přemýšlením, kdože to ta osoba vlastně je. Bolí to, bolí, ale co se dá dělat, neblbla jen hnusná bolševická moc, nýbrž i drahoušek lid, to jest konkrétně i já. (Nota bene: i Ty, daleký čtenáři. Celá pojaltská Evropa od Lisabonu po Stockholm nepřetržitě blbla. Celý tenhle kontinent byl od Bukurešti po Londýn jedno obrovské blbnutí.)

Žijeme v očekávání nových konsenzů. Je to proces neobyčejně dramatický (občas s dramatickými personálními důsledky). Z odborného hlediska: je to čas nového učení se jednotlivým slovům, je třeba pěkně tiše, opatrně a trpělivě nahmatat, co vlastně *dnes* slova znamenají.

Globální, jednoznačný a v tomto smyslu a priori triumfální konflikt moci a umění vystřídala taková malá hromádka konfliktů. Železná opona se vypařila a kol dokola byly vztyčeny nové národní hranice, zpevněné maltou po staletí živených vášní. Ozval se starý *tón*, o němž jsme doposud jen čítávali. Objevil se provincialismus, který dosud nebylo nutné brát vážně. A vůbec: je možné, že jsme dosud nemuseli brát vážně nic, opravdu stačilo, že bral vážně režim nás?

Najednou se na všechny, co obývají tyhle končiny, sesypalo příliš mnoho odpovědnosti, příliš mnoho svobody. Sice jsme po této odpovědnosti už dlouho prahli a dokonce jsme se domnívali, že víme, jak s ní naložit, a přece jsme teď bezradní a nevíme pořádně, kudy do toho. Vidíme si jen na špičky bot – v nejlepším případě.

SKUTEČNÝ PROBLÉM

Z nedostatku lepších nápadů bychom rádi napodobili západní vzory, aniž bychom v ně ale nějak zvlášť věřili, dokázali věřit. Možná je to ale příliš zkostnatělé, statické pojetí problému a právě tato snaha napodobovat (očividně neschopná kopírování) otevírá před námi nové prostory, dá nám impuls, abychom se pohnuli ze svého současného místa – sem tam –, z oné prázdnoty, a díky tomu si pak budeme klást jiné otázky, nebo je budeme pokládat jinak a kdoví, snad na ně pak budou i nějaké odpovědi. V dané chvíli nejsou, což znamená, že nemáme ani ty správné otázky. Jsme

vlačení neznámo kam, aniž víme, co si máme počít se svými kulturními tradicemi, se svými imperativy.

Upírat mlžný zrak *kupředu* (jako chasník na plakátu k dožínkám), to už známe, ale pak bude opravdu rozumnější koukat se před sebe, i kdyby to bylo jen na špičky bot. Z jiných zdrojů je nám ovšem známo, že být Evropanem znamená chodit jaksi s hlavou vzhůru. Jaké je (bude) to nové evropanství? Jaký je ten Faust, jenž se obává *velikosti*, protože se jí obávat musí?

U kulatých stolů se mě často ptávali: Cítíte se svobodný? Tazatelé právem doufali, že člověk spustí nějakou tirádu nadávek, a zůstali nechápavě zírat, když opáčil: A už jste se na to ptali (odvážili jste se na to zeptat) Updikea nebo Handkeho?

Nová otázka: Jaká je vaše vize budoucnosti? A opět právem doufají, že zazní óda na demokracii. „Má vize budoucnosti? No víte... Ani nevím... A Vaše?“ „Jak to myslíte – moje? Já to tady přece moderuju.“ A když už ticho trvalo moc dlouho, řekl jsem: „No tak to berte tak, drahoušku, že já taky.“

PROBLÉM

Koho že to vlastně moderujeme?

přeložila Dana Gálová

Tyto ukázky jsou z připravované sbírky esejů Pétera Esterházyho, která vyjde letos na jaře v nakladatelství Hynek.

PÉTER ESTERHÁZY (1950) je jedním z nejvýraznějších tvůrců současné maďarské literatury. Jeho próza bývá často řazena mezi tvorbu postmoderní, spíše ale než o „módní trend“ jde Esterházymu o oproštění literatury od nepatřičného, neadekvátního společenského významu, který paradoxně – třebaže literatura hrála v dobách totality důležitou roli pro uchování zdravého, kritického rozumu – totalitu koneckonců de facto utvrzuje, dodává nejen slovům „nesnesitelnou těžkost“.

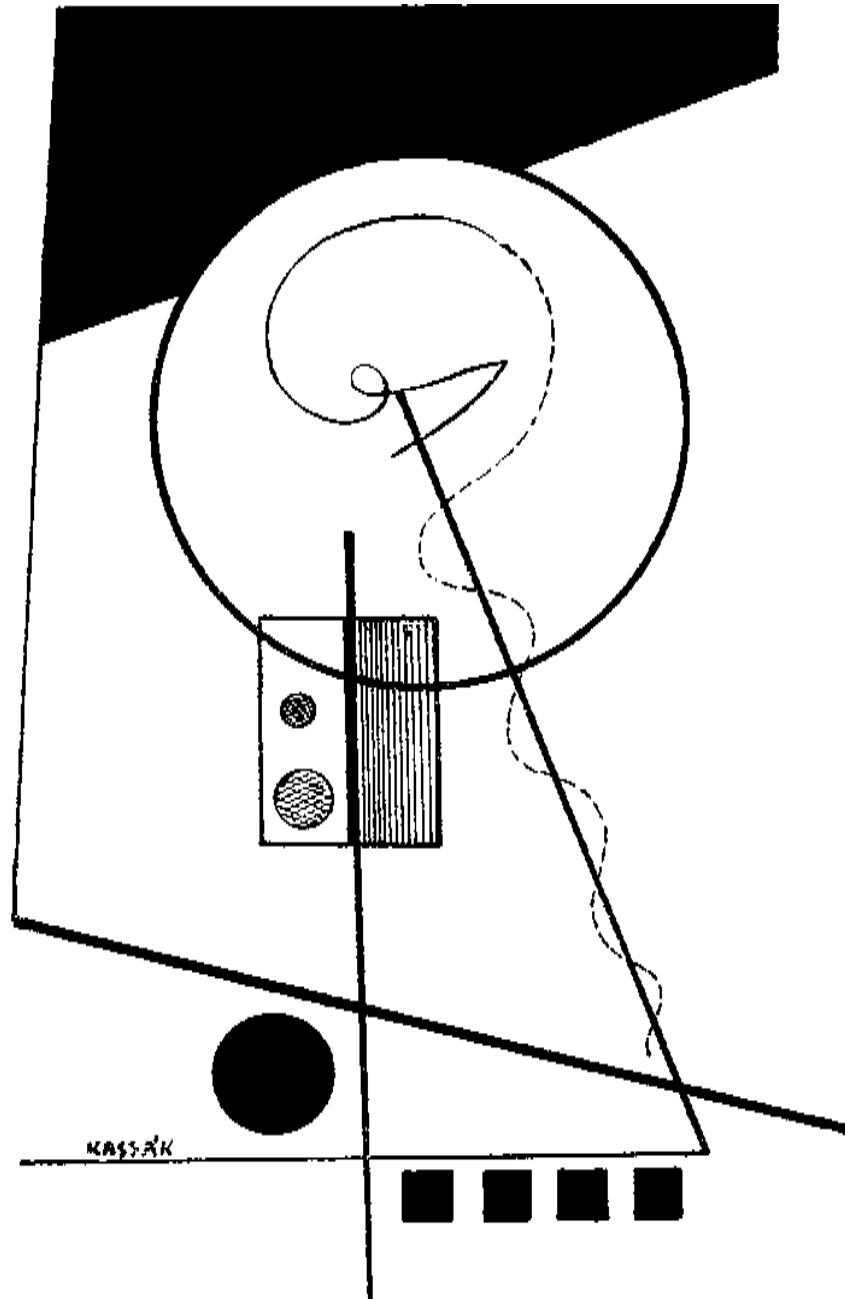
Druhá složka Esterházyho tvorby, politická či spíše společenská publicistika, esejistika v nejširším slova smyslu, pak na druhé straně směřuje proti nesnesitelné lehkosti slov, jejímiž svědky jsme se stali v 90. letech, po nabyté svobodě, i tam, kde je to neúnosné: totiž v životě společnosti.

Zpočátku psal Esterházy fejetony do své „osobní“ rubriky, nazvané *Ze slonovinové věže*, kterou pravidelně přinášel čtrnáctideník *Hitel* (Kredit). Byl to ve své době první již legálně opoziční maďarský časopis, v němž se formovala nová politická a společenská elita. Právě na jeho stránkách byly – jak je z obsahu patrné ještě před rokem 1989 – uveřejněny první dvě naše ukázky. Budiž Esterházymu připsáno k dobru také to, že když se na stránkách listu objevily jisté náznaky antisemitismu, odmítl v něm publikovat. Nutno dodat, že to bylo už po prvních maďarských demokratických volbách, kdy mnozí z okolí *Hitelu* již zaujali pozice ve vládních či jiných společenských strukturách.

Později píše Esterházy své eseje jednak do *Lettre Internationale* jako kmenový autor tohoto významného listu (odtud je třetí ukázka), jednak do rubriky *Ze zápisků modré punčochy*, uveřejňované v týdeníku *Élet és Irodalom* (Život a literatura).

Péteri Esterházymu vyšla v češtině kniha *Malá maďarská pornografie* (Mladá fronta 1992), jeho eseje byly poměrně často publikovány především v *Lettre Internationale*.

IMRE KERTÉSZ / ČLOVĚK BEZ OSUDU

9. KAPITOLA

Domů jsem dorazil přibližně ve stejnou dobu, jako když jsem odjížděl. Když se v Buchenwaldu zeptali i mě, jestli bych měl chuť vydat se na cestu, byly lesy všude kolem už dávno zelené, na hrbolech nad společnými hroby posledních mrtvých už rovněž vyrostla tráva a taky už měkl asfalt v tom letním vedru na appellplatzu, zanedbaném od počátků těch novějších časů a zaneřáděném smetím a odpadky vychladlých táboráků, různými hadry, papíry a plechovkami. Jeli bychom většinou samí mladí, pod vedením podsaditého, brýlatého, prošedivělého člověka, jednoho z celebrit maďarského lágrového komitétu, který by cestou vyřizoval, co je třeba. Teď máme k dispozici nákladní auto a pak taky američtí vojáci projevili ochotu, že by nás odvezli kousek na východ: to ostatní už bude naše věc, pravil a vyzval nás, abychom mu říkali strejda Miklós. Žít – dodal – se musí dál, a vskutku, nic jiného nám vlastně ani moc nezbyvá, to koneckonců uznávám, když už se nám tedy přihodilo, že je to vůbec možné, pochopitelně. Celkem jsem se už mohl považovat za způsobilého, nehledě na pár podivných drobností a drobnějších nezpůsobilostí. Tak například když jsem na kterémkoli místě svého těla zabořil prst do masa, dlouho po něm zbyla viditelná stopa, jamka, jako když se prstem mačká do nějaké neživé, nepružné hmoty, řekněme do měkkého sýra nebo vosku. Taky můj obličej mě poněkud překvapil, když jsem jej poprvé spatřil v jedné útulnější, dokonce zrcadlem vybavené místnosti někdejší nemocnice SS, protože jsem si z dřívějšíka pamatoval jinou tvář. Tahle, kterou jsem si teď prohlížel, měla pod několikacentimetrovým ježkem nápadně nízké čelo a u kořenů uší, které se divně rozšiřovaly, dvě zcela nové beztvaré otekliny, jinde měkké pytlíky a váčky, vcelku – alespoň podle výpovědi knížek, které jsem kdysi četl – to byly spíše vrásky, odulost, rysy lidí vyžilých v různých slastech a rozkoších, a tím tedy předčasně zestárlých, a také jsem si v paměti uchoval jiný, přívětivější, řekl bych důvěryhodnější pohled podivně zmenšených očí. A pak jsem taky pokulhával, poněkud jsem ještě za sebou tahal pravou nohu: to nic, mínil strejda Miklós, ovzduší domova to spraví. Doma – prohlásil – si vytvoříme novou vlast, a pro začátek nás hned taky naučil několik písniček. Když jsme procházeli po vojensku, v trojstupu, přes obce či městečka – což se během naší cesty občas stávalo –, zpívali jsme si je do kroku. Já osobně jsem měl obzvlášť rád tu z nich, která začíná veršem „Interbrigáda už brání Madrid“ – ani bych vlastně neuměl říct proč. Z jiného důvodu, ale rád jsem

zpíval taky ještě jinou, zejména pro tuto její část: „Den co den jen samá dřina / hlad však naše řady kosí / ty mozolnaté tvrdé dlaně / se zítra už pušek chopí!“ Opět pro něco jiného jsem si oblíbil tu, v níž byl verš: „My proletářů mladá garda...“, po němž se vzkríkne: „Rotfront!“ a zpívá se dál, protože jsem pak s chutí vnímal třesk zavřajících se oken nebo prásknutí dveřími a pokaždé jsem si povšiml nějakého člověka, Němce, jak se plíží kolem vrat či za nimi mizí.

Jinak jsem se vydal na cestu s lehkým zavazadlem: měl jsem poněkud nepohodlně tvarovaný, protože přespříliš úzký, zato však i přespříliš dlouhý bleděmodrý plátěný vak amerických vojáků. V něm dvě tlusté deky, náhradní prádlo, šedivý, slušivě upletený, na zápěstích a u krku zeleným pruhem zdobený svetr z opuštěného skladu SS a pak nějaký proviant na cestu: konzervy a podobně. Na sobě jsem měl zelené soukenné kalhoty amerických vojáků, rovněž jejich, jak jsem doufal, solidní šněrovací boty s gumovou podrážkou, nad nimi taktéž jejich kamaše z nezničitelné kůže i s příslušnými řemeny a přezkami. Na hlavu jsem si opatřil podivnou, pro toto roční období poněkud těžkou čepici, ozdobenou strmým štítkem a na dýnku kosočtvercem – v geometrii jsme tomu říkali, jak jsem si připomněl z dávných školních časů, romboid –, kterou, jak mi tvrdili, přede mnou zřejmě nosil nějaký polský důstojník. Ve skladech jsem si mohl obstarat i nějaký lepší kabát, nakonec jsem se však raději spokojil s tímto – bez čísla a trojúhelníku – ale jinak stejným, osvědčeným, navyklým, omšelým pruhovaným kusem oděvu, který jsem si sám vybral, ba dalo by se říct, trval jsem na něm: takhle se aspoň vyhnu nedorozuměním – řekl jsem si –, no a navíc jsem ho považoval za velice příjemné, praktické, chladivé oblečení, přinejmenším pro tuhle letní dobu. Cestovali jsme na nákladácích, žebříňácích, pěšky nebo i veřejnými dopravními prostředky – podle toho, jaké služby nám mohly poskytnout různé armády. Spali jsme na korbě povozu, taženého párem volů, po lavicích či na stupínku opuštěných školních učeben nebo jen tak pod širým hvězdným letním nebem na záhoncích a měkké trávě parčíků mezi domky, které vypadaly jako perníkové chaloupky. Dokonce jsme se plavili po řece – která mým očím, zvyklým na Dunaj, připadala malá a která, jak jsem zjistil, se jmenuje Labe – a byl jsem i kdesi, kde dříve stálo patrně město, nyní však tu byly jen hromady sutin a kamení a tu a tam se k nebi černě tyčily trosky holých zdí. U těchto zdí a sutin, ale i pod zbytky mostů teď žili, bydleli, spali místní němečtí obyvatelé a já jsem z toho měl mít přirozeně radost, jenomže jsem si uvědomil, že mě právě tito lidé spíš jaksí uvádějí do rozpaků. Vezl jsem se červenou tramvají a jel jsem opravdovým vlakem, který se skládal z opravdových železničních vozů, v nichž byla opravdová kupé pro přepravu lidí – i když náhodou pro mě zbylo jen místo na střeše. Vystoupil jsem ve městě, kde bylo vedle češtiny slyšet už i poměrně dost maďarštiny, a zatímco jsme tam u nádraží čekali na slíbený večerní přípoj, shromáždili se okolo nás ženy, starci, muži, různí lidé. Zajímali se, jestli se vracíme z koncentračního tábora a vypytavali se nás, i mne, jestli jsme tam náhodou nepotkali někoho z jejich blízkých, jistou osobu toho či

onoho jména. Říkal jsem jim, že v koncentracích lidé zpravidla ani nemají jména. To se pak snažili popsat jejich zevnějšek, obličej, barvu vlasů, charakteristické rysy a já jsem se jim snažil vysvětlit: je to marné, vždyť v koncentračních táborech se lidé většinou velice změní. Takže mě pak nechali být, až na jednoho, který měl na sobě docela letně jen kalhoty a košili a oba palce si u pasu na obou stranách zastrčil za šle, zatímco ostatními prsty nervózně bubnoval na bocích kalhot. Chtěl vědět, což mě i trochu pobavilo, jestli jsem viděl plynové komory. Řekl jsem mu: „To bychom si teď tady nepovídali.“ „No jo,“ namítal, ale jestli vskutku existovaly ty plynové komory, a já mu řekl, ovšem, mimo jiné jsou tam i plynové komory, přirozené: všechno závisí na tom – dodal jsem ještě – jak kde, v kterém koncentráku, podle toho. V Auschwitzu například s nimi můžeme počítat najisto. „Já však – upřesňoval jsem – přicházím z Buchenwaldu.“ „Odkud?“ – zeptal se a musel jsem mu to zopakovat: „Z Buchenwaldu.“ „Takže z Buchenwaldu,“ – přikývl, a já na to: „Ano, správně.“ Nato mi se strnulým, přísným, málem až mentorským výrazem řekl: „Moment! Počkat! Takže vy,“ – a ani nevím proč, ale skoro mě až dojal tím oslovením znějícím velice vážně, řekl bych až obřadně, „jste o plynových komorách slyšel,“ a já na to: „Ovšem.“ „Nicméně,“ – pokračoval tím svým stále stejně strnulým výrazem, uspořádávajícím a osvětlujícím řád věcí – „vy osobně, na vlastní oči, jste se však o tom přece jen nepřesvědčil,“ a já jsem musel připustit: „Ne.“ Nato poznamenal: „No proto!“ pak krátce kývl a odkráčel, strnulý, vzpřímený, a jak se mi zdálo, i poněkud spokojený, nemýlím-li se. Zanedlouho se oznámilo: pohyb! vlak už je tady, podařilo se mi urvat docela slušné místo na širokých dřevěných schůdcích vagonu. Když jsem se k ránu probudil, supěli jsme vesele krajinou. Později jsem si všiml, že místní názvy už jsou všude maďarské. Tamta vodní hladina, ukazovali, která se třpytí v dálce, to už je Dunaj a tahle země tady kolem, tvrdili, která v té ranní záři žhne, až se celá chvěje, už je maďarská. A potom jsme časem dorazili pod zchátralou, otlučenou střechu dvorany, která měla vzadu spoustu rozbítených oken: Západní nádraží, říkali kolem mne, a byla to pravda, vskutku, docela jsem to tu i poznával.

Venku před budovou páliło slunce přímo na chodník. Bylo tu horko, hlučno, prašno, rušno. Tramvaje byly žluté, na nich číslo šest: ani to se tedy nezměnilo. Byli tu i prodavači s divným pečivem, novinami a podobně. Lidé byli velice krásní a všichni měli zřejmě co dělat, měli něco důležitého na práci, všichni někam spěchali, klusali, běželi, strkali se, různými směry. My taky – jak jsem byl informován – se musíme neprodleně dostavit na sociální středisko, okamžitě tam ohlásit svá jména, abychom ze všeho nejdřív obdrželi nějaké peníze a doklady – tyto nyní už nezbytné náležitosti života. Dotyčné středisko – jak jsem se dozvěděl – je poblíž druhého, Východního nádraží. Hned na prvním rohu jsme nastoupili do tramvaje. Třebaže se mi ulice zdály omšelé, fronty domů místy prořídle, ty zbývající pak zničené, jinde neúplné, děravé a bez oken, přece jen jsem přibližně rozpoznával jak trasu, tak i to náměstí, kde jsme posléze vystoupili. Středisko jsme našli zrovna naproti biografu,

který jsem si, na mou duši, ještě pamatoval, ve větších, šedé, ošklivé veřejné budově: nádvoří, vstupní hala, chodby – všude už bylo plno lidí. Seděli, stáli, přecházeli, hlučeli, tlachali nebo mlčeli. Mnozí měli na sobě obnošené, chatrné oděvy, šaty i čepice z lágových skladů, ošumělé zbytky uniforem, někteří pruhované hadry, podobně jako já, někteří však už byli měšťansky vyparádění, v bílé košili, s kravatou, a s rukama sepijatýma za zády se už opět radili o důležitých věcech, důstojně, tak, jako kdysi, předtím, než odjeli do Auschwitzu. Jedni si připomínali, porovnávali poměry v lágrech, jiní odhadovali možné vyhlídky a míru materiální podpory, opět další si stěžovali na složitost vyřizování, na neoprávněné výsady, na výhody poskytované jiným na jejich úkor, na různé jiné nepravosti, všichni se však shodovali v jediné věci: že se musí čekat, a to bezpochyby dlouho. Jenomže mě to velice nudilo, a tak jsem si hodil vak na záda a brzy jsem odkráčel dolů na dvůr a pak ven, před vrata. Zase jsem uviděl biograf a napadlo mě, že kdybych šel doprava snad za jeden či nanejvýš dva rohy, zkřížila by mi cestu – pokud mě paměť neklame – Pomněnková ulice.

Dům jsem našel snadno: stál tam a ničím se nelišil od ostatních žlutých nebo šedých, poněkud zchátralých domů v té ulici – alespoň mně to tak připadalo. V chladném průjezdu jsem si na vysloužilém, ohmataném seznamu nájemníků zjistil, že souhlasí i číslo a že musím vylézt až do druhého poschodí. Pomalu jsem stoupal vzhůru tím zatuchle, trochu nakysle páchnoucím schodištěm, z jehož oken byly vidět pavlače, které se vinuly kolem, a dole bezútesně čistý domovní dvůr: uprostřed kousek trávníku a pak ovšem i ten obligátní smutně snaživý strom s neudrživým zaprášeným listím. Ze dveří proti mně zrovna vyšla žena v šátku a s prachovkou v ruce, z jedné dveří zněla hudba z rádia a někde taky řvalo dítě, ale příšerně. Když se potom přede mnou otevřely ty dveře, byl jsem velice překvapen, protože jsem po tak dlouhé době najednou opět hleděl do drobných šikmých očí Bandiho Citroma, jenomže tentokrát se na mě dívaly z tváře ještě poměrně mladé, černovlasé, trochu tělnaté a pomenší ženy. Ucouvla trochu, nejspíš asi – pomyslel jsem si – kvůli mému kabátu, a aby mi náhodou nechtěla prásknout dveřmi před nosem, rychle jsem se zeptal: „Je doma Bandi Citrom?“ Odpověděla: „Není.“ Zeptal jsem se, jestli jen teď, v tuto chvíli, načež trochu zavrtěla hlavou, zavřela oči a řekla: „Vůbec“, a teprve když je znovu otevřela, jsem si všiml, že má dolní řasy trochu zvlhlé. Také rty se jí chvěly, takže jsem usoudil, že bude nejlíp, když co nejdřív vypadnu. Jenomže z přítmi předsíně se najednou vynořila hubená stará žena v šátku a tmavých šatech, a tak jsem to musel zopakovat i jí: „Hledám Bandiho Citroma,“ a i ona řekla: „Není doma.“ Mínila však: „Přijďte jindy. Snad za pár dní.“ A já jsem si všiml, že ta mladší žena nato takovým divným, odmítavým, přitom však jaksi bezmocným pohybem trochu odvrátila hlavu a zvedla k ústům hřbet ruky asi tak, jako by snad chtěla potlačit, spolknout nějaké slovo či zvuk, deroucí se jí mimoděk ze rtů. Potom jsem ještě musel stařeně říct: „Byli jsme spolu – a upřesnit – v Zeitzu,“ a na její poněkud přísnou,

málem až vyčítavou otázkou: „A proč jste se nevrátili domů společně?“ – skoro se ospravedlňovat: „Rozešli jsme se. Mě potom odvezli jinam.“ Pak ještě chtěla vědět: „Jsou tam venku ještě Maďaři?“ a já jsem odpověděl: „Jistěže, mnoho.“ Načež, viditelně triumfálně, řekla té mladší ženě: „Tak vidíš!“ a mně: „Pořád jí říkám, že se teprve začínají vracet. Ale dcera je netrpělivá, ona už tomu nechce věřit.“ Málem jsem už řekl, ale pak jsem přece jen raději mlčel, že podle mého názoru má pravdu ona, asi zná Bandiho Citroma lépe. Pak mě ještě zvala, abych šel dál, ale odpověděl jsem, že napřed musím domů. „Rodiče vás jistě už čekají,“ řekla a já na to: „Jistě.“ „Tak tedy – poznamenala ještě – pospěšte si, ať mají radost.“ A pak jsem už šel.

Když jsem došel zpátky k nádraží, dost jsem už cítil svou bolavou nohu, a pak taky zrovna přijela tramvaj s číslem, které jsem z té spousty jiných znal ještě z dřívějšíka, a tak jsem do ní nastoupil. Na otevřené plošině se trochu odtáhla vychrtlá stará žena s divným staromódním krajkovým límečkem. Záhy se objevil chlap v čepici a uniformě a chtěl vidět moji jízdenku. Řekl jsem mu, že nemám. Navrhoval, abych si ji koupil. Řekl jsem mu, že přicházím z ciziny, nemám peníze. On se podíval na můj kabát, na mě, pak i na stařenu a dal mi na srozuměnou, že přeprava má svá pravidla, která stanoví ti nahoře, nikoli on. „Když si nekoupíte jízdenku, musíte vystoupit,“ prohlásil. Řekl jsem mu, že mě ale bolí noha, načež, jak jsem si všiml, se ta stařena odvrátila ven, k okolí, a to jaksi tak dotčeně, jako kdybych to vyčítal jí, kdoví proč. Vtom se však otevřenými dveřmi už zdálky hlučně hrmel z vnitřku vozu zaválitý, černý, horkem zmožený člověk. Měl na sobě rozhalenou košili, světlý plátěný oblek, na rameni zavěšenou černou krabici a v ruce aktovku. „Co se to tady děje?“ křičel a nařizoval: „Dejte mu lístek!“ Podal nebo spíš vztekle strčil průvodčímu do ruky minci. Chtěl jsem mu poděkovat, ale přerušil mě a rozčileně se rozhlédl: „Některý lidi by se měli spíš stydět,“ řekl, ale průvodčí už vešel do vozu a ta stařena se i nadále dívala ven. To se pak, už se zjhlou tváří, obrátil ke mně. Zeptal se: „Přicházíš z Německa, chlapče?“ „Ano.“ „Z koncentračního tábora?“ „Samozřejmě.“ „Z kterého?“ „Z Buchenwaldu.“ Ano, už o něm slyšel, ví i to, že „to byl jeden z očišťův nacistického pekla“, jak se vyjádřil. „Odkud tě odvekleli?“ „Z Budapešti.“ „Jak dlouho jsi tam byl?“ „Celkem rok.“ „Musels tam toho, chlapče, vidět moc, mnoho hrůz,“ řekl na to a já jsem na to nic neodpověděl. „No ale – pokračoval – hlavně, že je konec, že je pryč.“ A s rozjasněnou tváří ukázal na domy, mezi nimiž jsme právě s řinkotem projížděli, a vyptával se dál: co teď asi cítím, zase doma, ve městě, které jsem opustil? Řekl jsem mu: „Nenávist.“ Odmlčel se, ale za chvíli poznamenal, že musí, bohužel, moje pocity chápat. Ostatně podle něj „v dané situaci“ má i nenávist své místo, svou roli, „dokonce svůj význam“, a předpokládá, dodal, že se shodneme a on dobře ví, koho nenávidím. Řekl jsem mu: „Všechny.“ Opět se odmlčel, tentokrát už déle, potom spustil znovu: „Musel jsi prožít hodně hrůz?“ a já jsem mu odpověděl, že záleží na tom, co považuje za hrůzu. Bezpochyby – řekl na to a tvářil se poněkud rozpáčitě – jsem musel zažít bídu, hladověť a pravděpodobně mě i bili, a já mu řekl: „Přirozeně.“

„Proč říkáš, milý chlapče“ – zvolal teď, až se mi málem zdálo, že ztrácí trpělivost – „na všechno *přirozeně*, a pokaždé na něco, co přece vůbec není přirozené?!“ Řekl jsem: „V koncentráku je to přirozené.“ „Ano, ano – on na to –, tam ano, ale...“ zarazil se, chvíli váhal – „ale... přece, sám koncentrační tábor není přirozený!“ – jako by konečně nalezl ten správný výraz a ani jsem mu nic neodpověděl, protože mi zvolna začalo svítat: o některých věcech zřejmě vůbec nemůžeme mluvit s cizími, nevědomými lidmi, v jistém smyslu s dětmi, abych tak řekl. Ostatně – uvědomil jsem si náhle při pohledu na náměstí, které tam pořád bylo, jen právě o něco pustší a zanedbávanější, že už musím vystoupit, což jsem mu taky oznámil. Ale přidal se ke mně, ukázal opodál na stinnou lavičku s ulomeným opěradlem a navrhl, abychom si tam na chvíli sedli.

Zprvu vypadal poněkud nejistě. Opravdu – poznamenal – teď teprve se začínají „doopravdy vyjevovat ty hrůzy“, a dodal, že „svět stojí prozatím nechápavě před otázkou: jak a kterak vlastně se to všechno mohlo vůbec stát?“ Neřekl jsem nic a vtom se obrátil úplně ke mně a najednou řekl: „Nechtěl bys mi, chlapče, vyprávět o svých zážitcích?“ Trochu mě to udivilo a odpověděl jsem, že nic tak moc zajímavého bych mu ani vyprávět nedovedl. Na to se nepatrně usmál a pak řekl: „Mně ne: světu.“ Načež, ještě udiveněji, jsem se zeptal zase já: „Ale o čem?“ „O pekle lágrů,“ odpověděl, načež jsem poznamenal, že o tom mu tedy nemůžu vyprávět vůbec nic, protože peklo neznám a ani bych si ho nedokázal představit. Ale on prohlásil, že je to jen takový přírůstek: „Copak si koncentrační tábor – zeptal se – nemáme představovat jako peklo?“ a já jsem na to odpověděl, přičemž jsem do prachu pod lavičí vykouřil patou nějaké kruhy, že tohle si může každý představovat podle svého uvážení a nálady, že já osobně si však dokážu představit jen koncentrák, protože ten poměrně dost znám, zatímco peklo nikoliv. „Kdybys ale, dejme tomu, přece jen...?“ naléhal. Po několika dalších kruzích v prachu jsem mu odpověděl: „Pak bych si ho představoval jako místo, kde se člověk nemůže nudit.“ Zatímco – dodal jsem – v koncentračním táboře to možné bylo, dokonce i v Auschwitzu, tedy za jistých okolností, ovšem. Nato chvíli mlčel a pak se zeptal, ale už málem jaksi proti své vůli: „A čím si to vysvětluješ?“ Po krátkém přemýšlení mě napadlo: „To ten čas.“ „Jak to, čas?“ „Tak, že čas pomáhá.“ „Pomáhá? V čem?“ „Ve všem,“ a pokusil jsem se vysvětlit mu, do jaké míry je například něco jiného dorazit třeba na celkem přijatelné, čisté, upravené, i když ne zrovna přepychové nádraží, kde se nám teprve zvolna, časem, postupně všechno ujasňuje. Jakmile zvládneme jeden úsek, ihned následuje další. Když se potom všechno dozvíme, už jsme taky všechno pochopili. A než se člověk všechno dozví, nezůstává zatím v nečinnosti: hned začne dělat to nové, co dělat má, žije, koná, pohybuje se, splňuje všechny nové požadavky všech dalších úseků. Kdyby však tento časový sled neexistoval a všechny ty nové poznatky by nás přepadly okamžitě a naráz tam na místě, pak by to možná neunesla ani naše lebka, ani naše srdce – pokoušel jsem se mu to nějak vysvětlit. Vytáhl z kapsy natrženou krabičku a nabídl mi z ní pomačkanou

cigaretu, kterou jsem odmítl, a pak teprve, po dvou důkladných šlucích, se opřel oběma lokty o kolena, naklonil se dopředu a ani se na mě nedíval, když mi jakýmsi nezvučným, tupým hlasem řekl: „Rozumím.“ „Na druhé straně však – pokračoval jsem – zlé na tom je ta, řekl bych, nevhoda, že ten čas se ale musí něčím vyplnit. Viděl jsem například – povídal jsem mu – vězně, kteří byli v koncentráku, přesněji stále ještě existovali, už čtyři, šest nebo i dvanáct let. No a tito lidé museli všech těch čtyři, šest nebo dvanáct let, čili v tom posledním případě dvanáctkrát tři sta šedesát pět dnů, to jest dvanáctkrát třistašedesátpětkrát čtyřiaadvacet hodin, to znamená dvanáctkrát, třistašedesátpětkrát, čtyřiaadvacetkrát..., a to všechno tedy po vteřinách, minutách, hodinách, dnech: tedy od začátku do konce, celý ten čas, nějak strávit. Na druhé straně však – pokračoval jsem dál – právě tohle jim mohlo taky pomoci, protože kdyby jim spadl na hlavu všechn ten – dvanáctkrát, třistašedesátpětkrát, čtyřiaadvacetkrát, šedesátkrát a ještě šedesátkrát – počítaný čas, pak by to jistě ani oni nebyli zvládlí, ani tělem, ani rozumem. Takhle to však zvládnout dokázali.“ A protože mlčel, dodal jsem ještě: „Přibližně tak asi je třeba si to představit.“ Načež on, stejně, jako předtím, jenomže bez cigarety, kterou mezitím už dokouřil, držel si teď hlavu oběma rukama a zřejmě proto ještě hlušším, ještě přidušenějším hlasem řekl: „Ne, to si asi nelze představit.“ Což jsem taky uznal. A taky jsem si pomyslel: takže, zdá se, proto tomu raději říkají peklo, patrně.

Potom se ale rychle napřimil, podíval se na hodinky a jeho výraz se změnil. Sdílel mi: je novinář, a to – jak poznamenal – „u demokratického listu“, a vtom jsem si uvědomil, koho mi už i dosud vzdáleně připomínala některá jeho slova: strýčka Viliho! I když, připouštím, s tím rozdílem či, řekl bych, věrohodností, jakou bych dokázal přibližně objevit dejme tomu v rabínových slovech a zejména v jeho činech i v míře jeho tvrdošijnosti, připomínající například vzdáleně tvrdošijnost či slova strýčka Lajose. A tahle myšlenka mi teď znenadání připomněla, donutila mě vlastně poprvé, abych si uvědomil zcela hmatatelně to pravděpodobné brzké shledání, takže jsem pak povídání toho novináře sledoval už jen jedním uchem. Řekl, že by rád změnil naše náhodné setkání ve „šťastnou náhodu“. Navrhoval, abychom napsali článek, přesněji „sérii článků“. Psal by je on, avšak vycházel by výhradně z mých slov. Mohl bych tak získat i nějaké peníze, které by se mi bezpochyby hodily „na prahu nového života“, třebaže – dodal s poněkud omluvným úsměvem – příliš moc „mi nabídnout nemůže“, jelikož list je ještě nový a „zatím neoplývá finančními zdroji“. V tuto chvíli však, jak se domnívá, nejdůležitější není tohle, nýbrž „zhojení dosud krvácejících ran a potrestání viníků“. Především však je třeba „vyburcovat veřejné mínění“, vymýtit „apatii, lhostejnost, ba i pochybnosti“. Fráze zde nemají žádnou cenu, podle něj je zapotřebí odhalit příčiny a pravdu, byt by byla konfrontace s ní pro nás „sebevětším utrpením“. V mých slovech vidí „mnoho originality“, v jejich celku vidí znamení doby – pokud jsem mu správně rozuměl – jakési její „smutné svědectví“, což je „nová, osobitá barva v té únavné záplavě sdělovaných faktů“ –

takhle to řekl a chtěl slyšet můj názor. Poznamenal jsem, že bych měl především vyřídit své vlastní věci, ale zřejmě mi špatně rozuměl, protože řekl: „Ne. To už není jen tvoje věc. Je to věc nás všech, celého světa.“ A já jsem mu řekl, ano, ale teď by bylo přece jenom už na čase, abych šel domů; to mě pak „požádal o prominutí“. Vstali jsme, ale zdálo se, že ještě váhá, ještě o něčem uvažuje. Nemohli bychom třeba – zeptal se – zahájit naše články snímkem, zachycujícím můj návrat domů? Nic jsem na to neřekl, načež podotkl s trochu rozpačitým úsměvem, že „novináře někdy donutí jeho řemeslo i k netaktnosti“. Ale když se mi do toho nechce, on tedy na mne „nemínil naléhat“. Potom si znovu sedl, otevřel na kolenou černý notes a rychle tam cosi napsal, pak ten list vytrhl a vstáváje mi ho podal. Je na něm jeho jméno a adresa redakce, řekl, a že se se mnou loučí „s nadějí na naše brzké shledání“, a pak už jsem cítil přátelský stisk jeho teplé, měkké, trochu zpoceně dlaně. Ten rozhovor s ním byl docela příjemný, odpočinkový, a taky on osobně mi připadal sympatický a dobromyslný. Ještě jsem počkal, než mi jeho postava zmizí v pouličním ruchu, a teprve potom jsem ten lístek zahodil.

Po několika krocích jsem poznal náš dům. Stál tam, neporušený, úplně v pořádku. I dole v průjezdu mě uvítal známý pach, v zamřížované šachtě rozvrzaný výtah, dožluta vyšlapané staré schody a o něco výš jsem mohl pozdravit i jistý, pro mě svým zvláštním významem památný kout odpočívadla. Když jsem došel do poschodí, zazvonil jsem u našich dveří. Záhy se taky otevřely, ale jen natolik, nakolik to umožnil vnitřní zámek, takový ten řetízek s háčkem, což mě trochu překvapilo, protože jsem si nepamatoval žádné podobné zařízení. A v té škvíře dveří cizí obličej: hleděla na mě žlutá, kostnatá tvář ženy asi tak středního věku. Zeptala se, koho hledám, a já jí řekl, že tady bydlím. „Ne – odpověděla –, tady bydlíme my,“ a už chtěla zavřít dveře, ale nemohla, protože jsem tam strčil nohu. Pokoušel jsem se jí vysvětlit, že je to omyl, vždyť jsem odešel odtud, vím naprosto určitě, že tady bydlíme, ona zas dokazovala mně, že se mýlím, protože tady zcela nesporně bydlí oni, tvářila se laskavě, zdvořile, ale odmítavě, zatímco se pokoušela zavřít dveře, a já jsem se zase usilovně snažil, abych jí v tom zabránil. V jistém okamžiku pak, když jsem vzhlédl na číslo bytu, jestli jsem se přece jenom nezmylil, a kdy zřejmě povolil i odpor mé nohy, její snaha zvítězila a pak už jsem jen slyšel dvojitý otočení klíčem v zámku již zabouchnutých dveří.

Jak jsem se vracel ke schodům, zarazily mě jiné známé dveře. Zazvonil jsem: brzy se v nich objevila tlustá, robustní ženská. Málem už by byla – obvyklým způsobem – taky zavřela dveře, jenže za jejími zády se zablýskly brýle a v tom přítmi se jako v mlze rýsovala našedlá tvář pana Fleischmanna. Vedle něho se vynořilo rozložitě břicho, pantofle, velká rudá hlava, dětská pěšinka a vyhaslý nedopalek doutníku v koutku úst: starý Steiner, přesně tak, jak jsem je tady posledně opustil, jakoby včera, onoho večera před celníci. Stáli tam, koukali, potom vykřikli mé jméno a už mě starý Steiner objal, tak, jak jsem tam stál, s čepicí na hlavě, zpoceného, v pruhovaném

kabátě. A už mě vedli dál, do pokoje, a paní Fleischmannová spěchala do kuchyně, aby „přinesla něco na zub“, jak řekla. Musel jsem odpovídat na už obvyklé otázky: odkud, jak, kdy, kterak? – a pak jsem se vyptával já a dozvěděl jsem se, že v našem bytě už skutečně bydlí někdo jiný. Zeptal jsem se: „A co my?“ a protože jim to nějak trvalo, zeptal jsem se: „Co táta?“, načež zmlkli docela. Po chvíli se zvedla ruka – snad ruka pana Steinera – a přistála potom na mé paži, jako nějaký váhavý, starý netopýr. Z toho, co mi potom vyprávěli, jsem v podstatě vyrozuměl, že „o pravdivosti té smutné zprávy nelze bohužel pochybovat“, jelikož se zakládá „na výpovědi bývalých spoluvězňů“, podle níž můj otec „zemřel po krátkém utrpení“ v kterémsi „německém koncentračním táboře“, který však vlastně leží na rakouském území, „no... jak on se jmenuje... safra!“ a já řekl: „Mauthausen.“ „Jo, Mauthausen!“ zvolali radostně, aby vzápětí už opět zachmuřeně dodali: „Ano, tam...“ Potom jsem se jich zeptal, jestli náhodou nemají nějakou zprávu o mé matce, a hned mi zvěstovali, že ano, dokonce radostnou: je živá a zdravá, před několika měsíci byla tady v domě, sami ji viděli, mluvili s ní, ptala se po mně. „A co moje nevlastní matka?“ vyptával jsem se dál a dozvěděl se: „No jo, ta se mezitím už vdala.“ „A za koho?“ zeptal jsem se, a oni se u jména zase zarazili. Jeden řekl: „Za nějakého Kováce, jestli se nemýlím,“ a druhý: „Ne, Kovács se nejmenuje, spíš Futó, nebo tak nějak.“ Řekl jsem: „Sütő,“ a oni zase radostně přikyvovali a opakovali: „Ano, jistě, Sütő!“ stejně jako před chvílí. Vděčí mu za mnohé, „vlastně za všechno“, vyprávěli potom: to on „zachránil majetek“, on „jí poskytl skryš v těch těžkých dobách“, říkali. „Snad si ale trochu pospíšila,“ zamyslel se pan Fleischmann a i starý Steiner s tím souhlasil. „Ale koneckonců – dodal ještě – je to celkem pochopitelné,“ což zase uznal ten druhý.

Potom jsem tam ještě nějaký čas poseděl, protože už jsem dávno takhle neseděl, v měkkém křesle, potaženém vínovým plyšem. Mezitím dorazila i paní Fleischmannová, přinesla na bílém porcelánovém talířku s ozdobným okrajem chleba namazaný sádlem a posypaný mletou paprikou a tenkými kolečky cibule, protože si pamatovala, že jsem to míval velice rád, což jsem okamžitě potvrdil i pokud jde o přítomnost. Ti dva staříci mi zatím vyprávěli, že: „věru, ani tady doma to nebylo lehké“. Z jejich vyprávění jsem získal dojem jakýchsi zmatených, překotných a nesouvislých událostí s nezřetelnými obrysy, které jsem v podstatě nemohl dost dobře sledovat a pochopit. Spíš mi v tom jejich vyprávění utkvělo časté, málem až únavné opakování jen jednoho jediného slova, jímž označovali každý nový obrat, změnu, moment: tak například „přišel“ dům s hvězdou, „přišel“ patnáctý říjen, „přišli“ šípáci, „přišlo“ ghetto, „přišel“ břeh Dunaje, „přišlo“ osvobození. No a pak ten obvyklý problém: jako by se všechny tyto nezřetelné, vskutku nepředstavitelné a ve svých detailech – jak jsem si všiml – už i pro ně samotné naprosto nerekonstruovatelné události udály nikoli v řádném sledu minut, hodin, dnů, týdnů a měsíců, nýbrž takřkajíc všechny najednou, jakoby v jediném velikém chumlu, poblouznění, řekněme například v jakési prapodivné odpolední sešlosti, která se nečekaně proměnila v běsnění, kdy všichni ti

zúčastnění – věřte nebo nevěřte – znenadání a naráz přišli o rozum a nakonec už ani nevěděli, co činí. V jistém okamžiku pak oba zmlkli a po chvíli ticha mi starý Fleischmann najednou položil otázku: „A jaké máš plány do budoucna?“ Trochu mě překvapil a řekl jsem mu: na to jsem dosud ještě jaksi nepomyslel. Vtom se pohnul i ten druhý a obrátil se na své židli čelem ke mně. I ten netopýr se opět vznesl a dosedl mi tentokrát místo na paži na koleno. „Ze všeho nejdřív – pravil – musíš zapomenout na ty hrůzy.“ Zeptal jsem se značně udiveně: „Proč?“ „Proto – odpověděl –, abys dokázal žít.“ A pan Fleischmann přikývl a dodal: „Svobodně žít.“ Čemuž přikývl opět ten první a dodal: „S takovou zátěží nelze začít nový život.“ A v tom měl docela pravdu, to jsem uznal. Jenomže jsem tak úplně nechápal, jak můžou chtít něco, co není možné, a taky jsem podotkl, že to, co se stalo, se nemůže odestát a že koneckonců nemůžu poroučet své paměti. Nový život – mínil jsem – bych mohl začít, jen kdybych se znovu narodil nebo kdyby mou mysl postihla nějaká nemoc nebo křivda, což mi, jak doufám, snad žádný z nich nepřeje. „Ostatně – dodal jsem – nepovšiml jsem si žádných hrůz“, což, jak jsem viděl, oba velice překvapilo. Jak tomu mají rozumět, chtěli vědět, že „jsem si nepovšiml“? To jsem se pak zeptal já jich: co oni vlastně dělali v těch zmíněných „těžkých časech“? „No... žili jsme“, zauvažoval jeden z nich. „Snažili jsme se přežít“, dodal druhý. Takže tedy: i oni pokaždé postoupili o krok, poznamenal jsem. Co to má znamenat, že „postoupili“? Necháпали, a tak jsem jim vyprávěl, jak to probíhalo například v Auschwitzu. Na jednu vlakovou soupravu – přičemž netvrdím, že pokaždé, protože to nemůžu vědět, ale v našem případě – se musí počítat s přibližně třemi tisíci lidmi. Vezměme z nich, z mužů, řekněme tisíc. Rozhodování trvá dejme tomu jednu dvě vteřiny u každého, ale spíš jednu než dvě. Ty první a poslední v řadě vynechme, to se nikdy nepočítá. Ale na to místo někde uprostřed, kde jsem se ocitl i já, připadá takhle asi deset dvacet minut čekání, než dojdeme k bodu, kde se rozhodne: zda okamžitě plyn, nebo prozatím další šance? Zatím ovšem se ten zástup stále pohybuje, stále postupuje, a každý postoupí o krok, o menší nebo větší, podle požadavků dané provozní rychlosti.

Vtom nastala chvíle ticha, narušená jen jediným zvukem: paní Fleischmannová vzala ze stolu prázdný talíř, odnesla ho a pak jsem ji už ani neviděl. A oba staří muži se zeptali: „Jak to s tím souvisí a co tím chci říct?“ Odpověděl jsem, že nic zvláštního, jenom že to všechno ne tak docela jenom „přišlo“: i my jsme šli. Teprve teď se zdá být všechno hotové, ukončené, nezměnitelné, definitivní, tak nesmírně rychlé a tak děsivě nezřetelné, tak, že to „přišlo“: teď, pouze takhle dodatečně, když se ohlížíme zpátky, když se díváme zpětným pohledem. A pak ovšem, když už ten osud známe předem. To už pak, vskutku, můžeme zaznamenávat jen to plynutí času. Například pošetilý polibek je pak stejnou nezbytností jako nečinný den v celnici nebo plynové komory. Jenomže, ať se díváme dozadu, nebo dopředu, oba pohledy jsou chybné – mínil jsem. Koneckonců dvacet minut je občas a i samo o sobě poměrně hodně času. Každá minuta začala, trvala, pak skončila, než opět začala ta další. Nuže tedy – řekl jsem –

uvažme: každá taková minuta by byla vlastně mohla přinést něco nového. Ve skutečnosti nepřinesla, pochopitelně – nicméně se však musí uznat: přinést mohla, vždyť koneckonců v každé z nich se mohlo stát i cosi jiného, než co se náhodou stalo, v Auschwitzu stejně jako, dejme tomu, tady doma, když jsme se loučili s tatínkem.

Tato má poslední slova poněkud pohnula starým Steinerem. „No ale co jsme mohli dělat?!“ zeptal se a tvářil se napůl rozhněvaně, napůl lítostivě. Řekl jsem mu: nic, přirozeně; anebo – dodal jsem – cokoli, což by byl býval zrovna takový nesmysl jako to, že jsme nedělali nic, opět a stále jen přirozeně. „Ale o to vlastně nejde“, snažil jsem se pokračovat, vysvětlit jim to. „Tak o co vlastně?“ zeptali se, zřejmě taky už ztráceli trpělivost, a já jim odpověděl, přičemž jsem cítil, že i já mluvím čím dál mrzutěji: „Jde o ty kroky.“ Všichni postoupili, dokud jen mohli: i já jsem postoupil, a to nejen v tom zástupu v Birkenau, nýbrž už tady doma. Postoupil jsem se svým otcem a postoupil jsem se svou matkou, postoupil jsem s Annamárií a postoupil jsem – o svůj, snad ze všech nejtěžší, krok – s tou starší dívkou. Teď už bych dovedl říct, co znamená být Židem: nic, alespoň pro mne a na počátku zhoła nic, dokud potom nenastal ten postup. Nic není pravda, neexistuje jiná krev ani zvláštní původ, jenom..., zarazil jsem se, ale náhle jsem si vzpomněl na slova toho novináře: ...existují jenom dané situace a nové danosti v nich. I já jsem prožil daný osud. Nebyl to můj osud, ale prožil jsem ho já. A vůbec jsem nechápal, jak to, že jim nejde do hlavy: teď už si s ním musím něco počít, musím ho někam, k někomu, k něčemu zařadit, teď už se koneckonců nemůžu spokojit s tím, že to byl omyl, slepá náhoda, jakési vykojení, nebo že se to snad vůbec ani nestalo. Viděl jsem, moc dobře jsem viděl, že mi moc nerozumějí, má slova jim nejsou moc příjemná, některá jako by je přímo dráždila. Viděl jsem, že pan Steiner by se byl do toho tu a tam rád vložil, byl by rád vyskočil, viděl jsem, jak ho ten druhý zdržel, a slyšel jsem, jak mu říkal: „Jen ho nechte: nevidíte, že se potřebuje vypovídat? Jen ať povídá, nechte ho,“ a já jsem tedy mluvil, možná, marná sláva, i trochu nesouvisle. Nicméně jsem jim snad i takhle dal na srozuměnou: nikdy nemůžeme začít nový život, můžeme jen pokračovat v tom starém. Postoupil jsem já sám, a nikdo jiný, a prohlásil jsem, že v tom osudu, který mi byl dán, jsem byl poctivý až do konce. Jediná skvrna, dalo by se říct, vada na kráse, jediná nahodilost, kterou by mi snad mohli vytknout, je to, že si tady teď povídáme – jenomže za to já nemůžu. Chtějí snad, aby všechna tato poctivost a všechnen můj předchozí postup vesměs ztratily svůj smysl? Proč ten náhlý kotrmelec, proč ten odpor, proč nechtějí uznat: jestli existuje osud, pak není možná svoboda; jestli však – pokračoval jsem i já svými slovy čím dál překvapenější a čím dál vzrušenější –, jestli však existuje svoboda, pak neexistuje osud, a pak tedy – zarazil jsem se, ale jen abych nabral dech –, pak tedy jsme svým osudem my sami – došlo mi znenadání, ale v tomto jediném okamžiku tak jasně jako dosud ještě nikdy. Trochu mi bylo i líto, že mám tady jen ty dva starce, a ne nějaké chytřejší, abych tak řekl, důstojnější protivníky. Jenže teď zde byli oni, oni jsou – v tuto chvíli se mi to aspoň tak zdálo – všude a určitě

oni tu byli i tenkrát, když jsme se loučili s tatínkem. Oni taky postoupili. Oni taky věděli, oni taky viděli všechno předem, také oni se loučili s mým otcem tak, jako bychom ho už pochovávali, a i potom se přeli jen o to, jestli mám jet do Auschwitzu tramvají nebo raději autobusem... Ale tady už vyskočil nejen pan Steiner, ale i starý Fleischmann. I teď se ho ještě snažil zadržet, ale už to nešlo. „Cože?“ okřikl mě celý rudý ve tváři a bouchl se pěstí do prsou: „Nakonec jsme snad viníci my, my, kdo jsme se stali oběťmi?!“ A já jsem se mu snažil vysvětlit, že nejde o vinu, jen o to, že by to měli uznat, skromně, prostě, jenom kvůli rozumu, v zájmu cti, abych tak řekl. Není možné, ať to zkusí pochopit, není přece možné vzít mi všechno, není možné, abych nebyl ani vítěz, ani poražený, abych nemohl mít pravdu a abych se ani nebyl mohl mýlit, abych nebyl příčinou, ani výsledkem ničeho, prostě – ať se pokusí uznat, málem jsem se doprošoval: nemohu přece spolknout to hloupé hořké sousto, abych byl jenom nevinný a nic víc. Jenomže, jak jsem viděl, nechtějí uznat nic, a tak jsem potom vzal svůj vak a čepici a uprostřed několika zmatených slov a pohybů, nedokončených gest a nedopovězených vět jsem odešel.

Dole mě vítala ulice. K matce musím jet tramvají. Ale teď už mě napadlo: no ovšem, já přece nemám peníze, a tak jsem se rozhodl, že půjdu pěšky. Abych nabral sílu, zastavil jsem se ještě na chvíli na náměstí, u té lavičky. Tam přede mnou, kudy budu muset jít a kde se ulice zdánlivě prodlužuje, rozšiřuje a ztrácí v nedohlednu, nad modravými kopci, se už vznášely fialové beránky a nebe bylo nachově rudé. Taky kolem mě jako by se cosi změnilo: už nebylo tak rušno, kroky lidí se zvolnily, hlasy ztichly, pohledy zjihly a jejich tváře jako by se obracely k sobě navzájem. Byla to ta příznačná hodina – poznal jsem ji i teď, i tady –, moje nejmilejší hodina v lágru, a vtom se mě zmocnil jakýsi ostrý, bolestný a marný pocit: stesk. Najednou to všechno oživilo, všechno to tady ve mně bylo a vzedmulo se, přepadly mě všechny ty zvláštní nálady, zachvěl jsem z bezpočtu drobných vzpomínek. Ano, život tam byl v jistém smyslu čistší a prostší. Všechno jsem si pamatoval a všechny jsem si připomněl, i ty, kteří mě nezajímali, a taky ty, jejichž jediným potvrzením může být jen tato moje inventura, jen tato moje zdejší přítomnost: Bandiho Citroma, Pětku, Bohouše, doktora a všechny ostatní. A teď poprvé jsem na ně myslel trochu dotčeně, s jakousi láskyplnou výčitkou.

Ale nepřehánějme přece, vždyť v tom je právě kámen úrazu: jsem tady a dobře to vím, přijímám všechny argumenty za cenu, že mohu žít. Ano, jak jsem se rozhlížel po tom pokojném podvečerním náměstí, po té zchátralé, a přesto tisícerými přísliby překypující ulici, hned jsem cítil, jak ve mě klíčí a vzrůstá ochota: chci pokračovat ve svém nepokračovatelném životě. Matka mě čeká a jistě bude mít ze mě velkou radost, chudinka. Vzpomínám si, jak kdysi plánovala, že ze mě bude inženýr, lékař nebo něco podobného. Bude tomu zajisté tak, jak si bude přát: neexistuje žádná absurdita, kterou bychom nemohli prožít přirozeně, a na mé cestě, vím to už teď, na mě jako nějaká nevyhnutelná léčka cíhá: štěstí. Vždyť dokonce i tam, vedle těch komínů, bylo

v přestávkách mezi trýzněmi cosi, co se podobalo štěstí. Všichni se mě ptají jen na utrpení, na „hrůzy“: zatímco pro mě je snad právě tato zkušenost tou nejpodstatnější. Ano, o tom bych jim měl vyprávět příště, až se mě zeptají. O štěstí v koncentračních táborech.

Pokud se ovšem zeptají. A pokud na to i já sám nezapomenu.

přeložila Kateřina Pošová

IMRE KERTÉSZ se narodil 9. 11. 1929 v Budapešti; v letech 1944–45 jen záchranně přežil rok v nacistických koncentračních táborech Osvětim a Buchenwald. Po návratu dokončil střední školu a po maturitě nastoupil v redakci deníku jako novinář. Odtud ho v roce 1950 vyhodili, protože „se mezitím poněkud změnil svět“. Následovala základní vojenská služba a pak už trvale svobodné povolání. Živil se psaním nenáročných zábavných divadelních her a muzikálů, později i překládáním z němčiny (mj. Freud, Nietzsche, Hofmannsthal, Canetti, Wittgenstein). Po celou dobu ovšem psal a přeš své romány, novely, eseje.

Jeho první román *Člověk bez osudu (Sorstalanság)* vyšel po několikaletých peripetiích teprve roku 1975. Z dalších titulů jmenujme: dvě novely ve svazku *Hledač stop (A nyomkereső)*, 1977), romány *Fiasko (A kudarc)*, 1988) a *Kaddiš za nenarozené dítě (Kaddis a meg született gyermekért)*, 1990, č. 1998), sbírku povídek *Anglický prapor (Az angol lobogó)*, 1991), črty a poznámky z let 1961–1991 ve sbírce *Deník galejníka (Gályanapló)*, 1992), svazek tří studií *Holocaust jako kultura (A holocaust mint kultúra)*, 1993) a sbírku *sebereflexivně laděných próz z let 1991–95 Někdo jiný (Valaki más)*, 1997).

Kertész získal několik literárních cen a poct, v roce 1992 byl odměněn Cenou George Sorse za dosavadní životní dílo. Jeho knihy vycházejí v řadě zemí v němčině, angličtině, švédštině, dánštině, italštině, francouzštině, norštině, španělštině, vlámsštině, hebrejštině, turečtině a v dalších jazycích. V loňském roce vydalo nakladatelství Hynek román *Kaddiš za nenarozené dítě*, letos by měl vyjít román *Člověk bez osudu*, jehož poslední, devátou kapitolu zde otiskujeme.

* * *

Na okraj českého vydání této knihy, jejíž původní název v doslovném překladu je *Bezsudovost*, a na otázku, jak máme chápat význam tohoto názvu, nám Imre Kertész řekl: „Tímto názvem jsem chtěl vyjádřit určitý stav. Stav hromadného, kolektivního osudu, v němž je člověk zbaven možnosti individuální volby, je oceňován jako Žid, ať se jím cítí, či necítí být, a v němž se ocitá za situace, kdy je mu souzeno prožít tento hromadný úděl. Můj vypravěč o svém vlastním židovství neví zřehla nic a teprve na konci svého vyprávění zažije onen židovský osud, když jej nepřipraveného zasáhne cosi, s čím naprosto nepočítal. Chtějí ho opět zbavit jeho vlastního, prožitého osudu a opět má být zaškaltován, uvržen do kolektivního údělu obětí. Z jedné kolektivní bezsudovosti se tedy ocitá v jiné kolektivní bezsudovosti, v níž má být autentičnost vlastního prožitku nahrazena jakýmsi neosobním kolektivním pojmem a má mu být odepřeno prožít svůj vlastní osud. Chtějí mu bránit v tom, aby to, co prožil, mohl vztahovat na sebe individuálně, jako jedinec, a považovat to za svůj vlastní osud. Proto se v závěru svého vyprávění vzbouří. Román líčí vlastně proces vzniku této bezsudovosti, to, jak je náš hrdina postupně ze svého individuálního bytí uvržen do osudu kolektivního, který však právě v průběhu událostí přijal za svůj nejvlastnější prožitek. A toho by měl být posléze zbaven jako někdo, kdo za nic nenese zodpovědnost, kdo ani předtím ani nyní ani napříště nebyl, není a nebude oprávněn k činu, k aktivitě vlastní duše, vlastní svébytné osobnosti. Měl by jen trpně přijímat svou existenci obětí. Opakuji: název knihy *Bezsudovost* jsem zamýšlel jako vyjádření jistého stavu, stavu duše a mysli. A chci zdůraznit, že i když jsem ve věku románového vypravěče skutečně zažil Osvětim a Buchenwald, není tato kniha autobiografická.

Chtěl jsem v tomto románu vylíčit proces a následky totalitární moci právě prizmatem onoho stavu bezosudovosti. Když nacistický, komunistický či jakýkoli jiný teror nabývá na dynamičnosti a události začnou akcelarovat, dochází k hromadnému zasahování do lidských osudů a vědomí postižených jedinců je degradováno na takřka infantilní úroveň. Právě proto jsem zvolil za vypravěče své knihy citlivého a zvládnutého patnáctiletého chlapce, který vnímá všechno i všechny kolem sebe do nejmenších detailů navýsost autenticky, se zjitřenou touhou po poznání a vlastně i po dobrodružství. Svým věcným jazykem snaživého gymnazisty přitom bezděčně žaluje, soudí, kritizuje onen – ve světě koncentráků tak příznačný a absurdní – převrácený význam veškeré morálky a všech pojmů. Opakuji: není to autobiografický román, ale všechno, co v něm popisuji, vychází buď z mých vlastních zážitků a ze zkušeností spoluvězněů, anebo ze zcela autentických fotografií, výpovědí a dokumentů. Zda bych byl dokázal napsat tuto knihu bez oné vlastní zkušenosti? Na to neznám odpověď. Ale vím, že bez následně zažitých deformací padesátých let, bez revolučních událostí roku 1956, jimi vyvolaných represí a pak toho předlouhého období, v němž jsme poznali, jak lze zdeptat celý národ a jak se člověk ve své touze přežít dokáže přizpůsobit všemožné svévoli moci, tedy bez těchto už v dospělosti zažitých zkušeností bych tu knihu asi napsat nedovedl. Protože teprve pak jsem se mohl ve svých vzpomínkách vrátit do Osvětlení a rozhodnout, ozřejmit i sám sobě to, co jsem zažil jako dítě. Ostatně ve svém dosud nejobjemnějším románu Fiasko jsem pak vylíčil – v různých časových rovinách šedesátých, sedmdesátých, počátků osmdesátých, ale i v době stalinských padesátých let – pro naše tehdejší poměry tak příznačně rozporuplný „osud románu Bezosudovost“.

kp

Léta 958 Uhři zase v velikém počtu do Čech přišli, na které Boleslav I. s svým lidem táhl, Čechové vidouce Uhrův množství veliké v svém ležení mnoho hlubokých příkopův vykopali, když pak Uhři při svítání s velikým křikem mezi české vojsko vskočili, Čechové se rozstoupili a Uhři napořád do těch příkopův padali, které Čechové s svými řemdichy bili a mordovali, ostatním pak Uhrům u Kourčimska pro záseky utecti nedali, a tak slavné vítězství obdrželi.

Země dobrá, to jest Země česká. Brno 1998, s. 99

LÁSZLÓ MÁRTON / KAM PRCHÁ VYPRAVĚČ?

V rozhovorech či během setkání se čtenáři jsem mnohokrát dostal otázku: proč prchám před dnešní maďarskou realitou? Tu jsem se vždy musel vážně zamyslet, zdalipak skutečně prchám. Sedíme například v mém budínském bytě, dva, mladá žena a já; žena má v klíně maličký magnetofon, v ruce mikrofon, na zápěstí hodinky, po nichž co chvíli pokukuje, a táže se, proč prchám před dnešní maďarskou realitou. Vzápětí dodává, ať laskavě odpovídám stručně, protože musí pro dítě do jeslí a ještě ani nenakoupila. Načež odsviští a já zůstanu, tváří v tvář otázce, kterážto, ať se na věc díváme jakkoli, patří k dnešní maďarské realitě. Anebo například sedím na pódiu, před sebou dva tři reflektory, třicet čtyřicet párů očí a skleničku minerálky; trochu chraptím, protože jsem právě přednesl text, napsaný kdysi kýmsi, kdo je údajně totožný se mnou; a tu se někdo zeptá, dá-li se ze psaní žít, někdo další se zeptá, kterou stranu volím, někdo třetí zas vyzvídá, proč prchám před dnešní maďarskou realitou. Poté se vyhrnou ze sálu a já zůstanu, srdce prokláté otázkou, jež k dnešní maďarské realitě patří stejně, jako to srdce.

Je ale skutečně prokláté?

Dotaz lze snadno odrazit (stejně jako podobné povrchní, malicherné dotěrnosti). Můžu říci: Dnešní maďarská realita jsem já. A také:

To, co se může odehrát v textu, může se odehrát pouze tady a teď, dál pak už nelze epickou prózu zaměňovat s veřejnoprávním zpravodajstvím, jehož aktéři jsou ovšem s výše položenou otázkou konfrontováni sporadičtěji, než je záhodno. Můžu také odpovědět otázkou (a to já rád):

Jak se dnešní maďarská realita liší od té nednešní a nemaďarské? Dnešní, sobotní realita, je vpravdě dnešní. Kdybych ale napsal, že předevířem, ve čtvrtek, jsem byl na CEU, nebylo by to dnešní? A kdybych dodal, že na CEU, tedy na Středoevropské univerzitě, jsem vyslechl přednášku jistého rumunského spisovatele a zapletl se do jakési rakouské záležitosti, což by teď bylo vyprávění na dlouhé lokte, nebyla by to maďarská realita? To, co se stalo před pěti lety, je ještě dnešní, ale když někdo vypráví příběh z dob pádu předchozího režimu, prchá už před realitou? A když někdo popíše samoobslužnou jídelnu v Moskvě sedmdesátých let (jak učinil jeden můj kolega, který jednou v mé přítomnosti dostal tutéž otázku), odvrací se tím od toho, co je zde a nyní? Nu a spisovatel, který v jednom ze svých velkých románů překopíroval Budapešť konce 19. století na Budapešť konce století 20., ten prchá, nebo neprchá? A prchá-li, odkud kam? Z 19. století do 20., anebo naopak?

Nebudu dál nafukovat čas ani prostor, i když jsem měl v úmyslu nezastavit se, dokud nedokážu, že antickostředomošská scénérie románu Saulus známého současného spisovatele Miklóse Mészölye patří k dnešní maďarské realitě stejně jako ledová pole mimo čas z románu Válka eskymáků mladého autora Imre Wirtha.

Třeba jen pro legraci. Protože by přece bylo nudné znovu a znovu dokazovat, že časoprostorové reference vnější formy nejsou z hlediska hodnocení epického díla nebo dramatu tím nejpodstatnějším. To už je zajímavější přemýšlet o tom:

Jak se realita liší od fikce?

Existuje naráz pouze jedna dnešní maďarská realita, nebo spíš dvě, případně tři nebo čtyři? Vidí pravé oko tutéž dnešní maďarskou realitu, co levé? To vše se – Bože chraň – nesnažím pokládat za ontologický problém, jde jednoduše o problémy spisovatele, jejichž registrace (nebo pominutí) mají na strukturu vznikajícího díla vliv mnohem větší nežli okruh osobních zájmů autora, nemluvě už vůbec o soukromých záležitostech a občanských postojích (k nimž, byť skryté, otázka ohledně dnešní maďarské reality směřuje).

Pokud ovšem několikrát realita naráz existuje, je to možné pouze prostřednictvím různorodosti vjemů. Můžeme tedy počítat se souběžností subjektivních realit, jak ve skutečnosti, tak v potenciální epické próze. Uvedu velmi jednoduchý příklad: budapeštskou Královskou (někdejší Majakovského) ulicí mezi Tereziinou (dříve Leninovou) a Karlovou třídou (dříve Třídou rad) jde člověk. Proti němu jde jiný člověk Majakovského ulicí od Třídy rad k Leninově třídě. Nadarmo by měl nastat okamžik, kdy se sejdou, „ve skutečnosti“ se nesejdou nikdy, protože se nepohybují ve stejné realitě, ale ve dvou odlišných realitách, jakkoli se v našem případě prostorové prvky krok po kroku vzájemně kryjí.

Ještě složitější situace je – uvedu další příklad -, pokud spolu žije více národností, z nichž každá v sobě nosí jiné představy o minulosti, a následně také o dnešní realitě. V takových regionech je táž obec pouze zdánlivě táž; ve skutečnosti lze na sebe promítnout dvě nebo více různých obcí, dvě nebo více realit s jejich prostorovým a kulturním systémem vztahů. Několikrát jsem dejme tomu navštívil Cluj-Napocu, velkoměsto na západě Rumunska; znám je poměrně dobře, nakolik ovšem může velkoměsto znát cizinec, který se tam náhodou namane. Záměrně jsem napsal rumunské jméno města, právě kvůli odcizenosti. Maďarský název zní důvěrně, samozřejmě a odvádí pozornost od problému, jenž má hermeneutický ráz a je v tomto městě (respektive v příslušném bodě na mapě, označitelném dvěma či třemi různými jmény), stejně jako v tolika jiných obcích regionu střední a východní Evropy, zhmotněn podobně jako v domácí úloze. Já, jenž jsem se narodil a vyrostl v Budapešti, mohu mít v Kluzi přátele, mohu k nim jet na návštěvu; ať ale jedu autem či vlakem, nedojezu do Kluzy, nýbrž do Cluj-Napocy. Kdo se na zmíněném místě někdy octl, ví, o čem mluvím. Kdo tam nebyl, tomu se pokusím osvětlit problém jako takový. Cluj-Napoca je dynamicky se rozvíjející rumunské velkoměsto s půl milionem obyvatel,

nicotnou minulostí, s o to však slibnější budoucností. Na stejné zeměpisné délce i šířce, ovšem v jiné realitě, se nachází Kluz, to stagnující (či spíše upadající) maďarské město s osmdesáti tisíci obyvatel, s rozsáhlými tradicemi, s mnohasetletou bohatou minulostí (jež ovšem obsahuje i dějiny někdejšího německého města Klausenburg) a s nepříliš slibnou budoucností. Oběma městy protéká řeka Somes, respektive Szamos. (Což nepůsobí zvláštní obtíže s pochopením, neboť do téže řeky údajně nelze vstoupit dvakrát, a krom toho je její voda v obou realitách silně znečištěná.) Blízko nábřeží je náměstí, Cluj-Napočské Náměstí Mihálye Vitéze (to je samozřejmě maďarský překlad), respektive kluzské Széchényiho náměstí; jde o též náměstí ve dvou různých realitách, tedy o dvě různá náměstí.

Představuji si, že tímto náměstím jdou proti sobě chlapec a dívka. Setkat se někde uprostřed, pravděpodobně by byli šťastní a dokonale by se k sobě vzhledem ke svým vlastnostem hodili; jenomže se neseťkají, protože masírují po dvou různých náměstích. Nebo spisovatel a čtenář. Čtenář s neukojitelnou zvědavostí hledá knihu, která by mu z reality, v níž žije, otevřela okno do reality jiné; a neví, že daná kniha je právě dílem spisovatele, který jde náměstím proti němu. Spisovatel toužebně hledá vnímavého čtenáře, který není zvědavý na to, dá-li se ze psaní žít, ale na to, co lze se stávajícími literárními prostředky ukázat pomocí fikce z reality a naopak; a neví, že čtenář, kterého hledá, mu jde vstříc – týmž náměstím, jenomže v jiné realitě. Jejich setkání by znamenalo souměřitelnost různých realit, k čemuž však nedojde právě proto, že se pohybují ve dvou odlišných realitách. Uprostřed náměstí stojí socha. Já, který jsem v Cluj-Napocy cizí stejnou měrou (jakkoli ne stejným způsobem), jako v Kluzi, mohu říci: je to vzpínající se robustní kůň, na něm jede sverepý muž. Současně vidím, že v jedné realitě je socha optickým, ba teologickým středem náměstí; jen zčásti jde o sochařské dílo, protože zčásti je to z bronzy litá řeč idejí (jako sochy na veřejných prostranstvích obecně); to ona vyznačuje pozici, z níž znak přehlížející scénérii dějin vidí město i se zpětnou platností coby Cluj-Napocy (a v souladu s tím je i jeho minulost stejně bohatá, ba bohatší nežli minulost maďarského města, které z tohoto stanoviska ani není patrné). Ve druhé realitě je socha v podstatě zanedbatelná, a i kdyby nebyla, působí jako cizorodé těleso, jako kdovíjaký zapomenutý kovový předmět, jemuž už kolemjdoucí přivykli; zvykli si na jeho přítomnost, ne však na jeho význam, protože ten by vyvolal ohromně silnou kognitivní disonanci, a proto jej raději zapomenou.

Opakuji, nic z toho nepovažuji za filozofický či politický problém, pouze za problém vypravěčský, a také tak vše podávám; zmíněné město dvou realit je pak pouze příkladem či ideálním typem mnoha set jiných měst střední a východní Evropy. Podobné vypravěčské problémy se jistě vyskytují i v jiných oblastech světa, já však mám osobní zkušenosti z této končiny a o té mohu mluvit.

A vůbec se věci mají tak, že ve skutečnosti (ať už jde o jakoukoli skutečnost), se chlapani a dívky dříve nebo později setkají.

Spisovatelé a čtenáři naopak jen skutečně zřídka, dokonce i v rámci jediné reality jen ve výjimečných okamžicích milosti. O neuskutečnění tohoto setkání svědčí mimo jiné stále opakovaná otázka:

Proč spisovatel prchá před dnešní maďarskou realitou? To jako já. Je ovšem otázkou, zdali jsem já, který sedím v dnešní maďarské realitě a píšu tento článek, totožný s oním stejně starým spisovatelem, jenž se mnou žije pod jedním krovem a jemuž lze mimo jiné připsat romány Průnik sklem a Pravdivý příběh Jacoba Wunschwitze. Mám tendenci předpokládat, že tento spisovatel se mnou momentálně totožný není, že je pouze mým známým. Jeho osobnost, způsob myšlení a jeho díla znám dosti dobře; ale kde je v tomto okamžiku, to bych už říci nedokázal. Zřejmě prchl před dnešní maďarskou realitou a já jsem nucen převzít za jeho uprchnutí zodpovědnost, a to přesto, že mně osobně se vůbec nechce odnikud nikam prchat.

Odnikud už vůbec ne, neřkuli nikam.

Jestliže ovšem žijeme v epoše, v níž na jednom a téže místě bují několik subjektivních realit naráz, je otázka, zda: existuje v téže místě na nás nezávislá objektivní realita, k níž se navzdory aktuálním vjemům, osobnosti a předsudkům vnímajícího jedince, zkrátka navzdory mnohosti subjektivních realit lze odvolávat coby k instanci? Tato otázka opět není směřována filozoficky, ale vypravěčsky. Vyprávění jako proces předpokládá autorskou perspektivu, již je nutno zachovat a dále dotvářet (mírně zjednodušeno – příběh je třeba odněkud někam dovést); a to, zda se proces stane výsledkem (odvyprávěným příběhem), závisí z velké části na výkonu narace. Posiluje vypravěče, stojí-li v epické próze nad spleť do sebe se opírajících hledisek, způsobů nazírání, pověr, mínění, podvodů, sebeklamů a různých podobných jevů? Ví tedy vypravěč více a hlavně „lépe“ nežli postavy příběhu?

Odpověď pak nemá význam především principiální, ale spíše praktický a neplatí navždy, nýbrž je třeba ji vždy a znovu formulovat a zdůvodnit, jenomže pozor: řešení je v procesu psaní daného díla základním strategickým rozhodnutím.

Jestliže ano, projeví se větší míra vědění jako ta nejsvízelnější vypravěčská obtíž; protože co si má vypravěč počít s větší mírou vlastního vědění, s jeho absolutní platností? Jak má být větší míra vědění vypravěče vložena do jednotlivých momentů vyprávění coby výsledku, jestliže se vypravěč chce vyvarovat, aby vyprávění jakožto proces bylo moment po momentu předem určeno?

Jestliže ne, je zpochybněna integrační síla vypravěče i narace jako celku; různá hlediska, způsoby nazírání a mínění se do sebe neopírají, nýbrž se rozbíhají a mohou způsobit rozpad vyprávěcí formy.

Hlavně pak: na tomto strategickém rozhodnutí závisí vypravěčův úprk. Poněvadž mě osobně sice ani nenapadne prchat, a už vůbec ne odnikud, neřkuli nikam, přece však jsem v nejčistších a nejbolestnějších okamžicích samoty a uvědomování nucen s hlavou skloněnou znovu a znovu s úžasem zjišťovat, že onen stejně starý spisovatel, s nímž žiji pod jedním krovem, bez ustání prchá před dnešní maďarskou realitou.

Proč? To není nijak zvlášť zajímavé. Úprk se rozumí sám sebou, ať jako čin nebo jako gesto. Tak jako byla období, kdy bylo těžké nepsat satiru, žijeme nyní v období, kdy je obtížné, ba domnívám se nemožné neprchat před právě danou realitou. Topografické pojetí reality je samo o sobě úprkem. Vytyčení, stavba a zalidnění světa vyprávění není ničím jiným nežli úprkem.

Otázkou není, proč spisovatel prchá, ale kam prchá. Dnešní maďarský spisovatel může prchat výlučně před dnešní maďarskou realitou. K tomu, aby prchal z perské reality doby Sásánovců či z byzantské reality časů Justiniánových, bylo by zapotřebí nadlidských (a ani ne vysloveně spisovatelských) schopností. Kdesi jistě existují utajené dějiny úprků před realitou. Znam bohužel pouze útržky těchto utajených dějin. Dost dobře zato znám pokusy o úprk spisovatele, který se mnou žije pod jedním krovem. Ty pak, až si jednou na úprku udělá pauzu, dopodrobna a zevrubně popíšu. Nyní na ně pouze zlehka poukážu (už jenom proto, abych nenechal nezodpovězenou otázku z nadpisu):

Úprk do alter ego.

Úprk do jiného jazyka.

Úprk do neznámých žánrů.

Úprk do souvislostí. (Mimo jiné i tím lze vysvětlit náhle zvýšenou pozornost vůči zaujetí vypravěče dějinami a snutím příběhu vůbec.) Pozor: souvislost není totožná s věcmi, které spolu souvisejí. Jestliže problematizujeme způsob, jakým se má o tradicích mluvit, znamená to přibližně opak fetišizace tradice (nebo předmětů, které tradice zahrnuje).

Úprk z počátku vyprávění k jeho konci. Pozor: nejde o směr, nýbrž o poměr; zdalipak má vypravěč ke konci ještě nějaký prostor?

Úprkupodobný přeskok z konce vyprávění na to, co mu předcházelo.

Úprk z vyprávění jako procesu do vyprávění jako výsledku.

Úprk z vyprávění jako výsledku do vyprávění jako procesu.

Úprk z dnešní maďarské reality do dnešní maďarské reality. A naopak. A zpátky.

přeložila Lucie Szymanowska

Leží město Budín v místě náramně veselém a rozkošném, v kraji velmi hojném a ourodném, při vršku postavené, takže z jedné strany vinohrady aneb hory viničné s ním se stýkají, z druhé strany jest vyhlídnutí na Dunaj mimo město tekoucí, a za Dunajem město Pešť se spatřuje. Za ním a okolo něho přeširoké roviny, jistě místo bylo obzvláště pro královskou residenci vybrané.

Příhody Václava Vratislava z Mitrovic. Praha 1977, s. 11

LÁSZLÓ MÁRTON / PASWIETÍ

Summa: *Tělesná schrána Albinova vetchou jest.
Kometa vyřítí se na slidiče hvězd.
Střevní plyn hude. Jezero šplouná sladce.
Jericho požívá své hvězdopravce.*

Před očima nám vyvstávají obrysy tváře – jako bychom skrze matové sklo hleděli do plamene svíčky. Vidíme Albina: pod tenkou kůží mu prosvítají cévy a svalová vlákna; za bezkrevnými rty zasvitnou secvaknuté čelisti; v měkké kostěné schránce vzrušeně tepe krásně vrásněný mozek. Pod průsvitným narůžovělým čípkem měkkého patra se s dojemnou otevřeností pokyvuje rozverný, takřka dětský jazyk. Na horní části krku, nezahalené přísnými varhánky límce, se rýsuje panensky štíhlý hrtan, ba můžeme zachytit i stahy ústí průdušnice. Hled' prosím na tuto tvář přívětivě, laskavý čtenáři – vidíš totiž podobiznu vnímavého a každopádně ještě ohebného a nedovršeného jinocha. Je hoden tvé pozornosti.

Osud je Albinovi zřejmě ještě otevřen; sami nevíme, zda jednou nalezneme pravdu, po níž instinktivně prahne, či alespoň jednu z možných pravd. Albinovy sametové, záhy k sobě lnoucí kadeře jak kučeravá opona splývají k ramenům; světlo jimi sotva proniká. Jen když na Albina pohlédneme z profilu, spatříme za spoustou bezbarvých rysů jeho obličeje syté zelené varhánky Jezera. Na jezerní hladině, kde se oči kolemjdoucích pásly na bělí podlouhlých rybích břich, rozhrnovaly tu a tam žabinec rybí ocasy. Podél břehu se šířila nasládlá vůně vodních rostlin, listů rákosu se drsně otíralo ve větru, roztáčivším trychtýř prachu, jenž rázem zahladil Albinovy lehounké šlépěje. Za Jezerem se tyčí Jericho. Jeho obyvatelé pravidelně natahují pilné a netečné hodiny, jež tikají v jejich domech, a zcela nezaujaté, milé časoměry, zádumčivé obětní poháry Saturnovy, natahují je, občany jerišské, aby každíčký svůj pohyb přizpůsobili nevyzpytatelným pružinám a kolečkům jerišského bytí.

Zkus si nyní, milý čtenáři, vyložit Albinův pohled a výraz jeho tváře. Vyčteš na líci strach, bolestný vzdor, na rubu pak bezmocnou zášť? Neomylně jsi za záclonou pokory odhalil hořkost: otec uložil Albinovi trest pro lenost a mlsnost, pak náhle, veden obměkčujícím se srdcem, nastavil v gestu odpuštění ruku k polibku, zatvrzelý chlapec však do otcovské ruky kousl. Nyní zde stojí na pobřežní písčíně, plíce se mu po běhu ještě dmou; oblásky pod jeho šlépějemi sotva zaskřípou. Kolikrát zde již stál s bránicí zadržující vzlykot a pozoroval, kterak slunce a měsíc padají a vyhasínají a zanořují se do vod Jezera! Nyní však Albino s kontemplací skoncoval – po chvíli hledání zdvihne velký šedý kámen, pečlivě jej převáže dlouhým motouzem vykouzleným z kapsy a uváže si jej na krk. Voda už mu sahá po kotníky, sahá mu po kolena – je studená a lepkavá. Upustí kámen, okamžik před smrtí se ještě naposledy zhluboka nadechne. Žbluňknutí; ve větru povlává tenounká kravata, pozůstatek

prasklého motouzu. Albino se brodí ke břehu; klíčí v něm další obavy: sotva teď ujde nachlazení! Kolikrát zde již stál a pozoroval podzimní světlo, souběžné s městskými hradbami, kterak zvolna zvoní! Pak, uslyšev troubení, musel běžet, aby proklouzl zavírající se městskou branou. Nyní však slunce pozdního léta ještě hezky hřeje. Albino odloží zmáčené šaty, jeho stín se matně rýsuje na pilinovitě písčíně; na vysychajících řasách se obklopeno stínovými žebry cuká stínové srdce. Albino cítí zápach spálených vlasů, přejede si po temeni hlavy, mezi prsty má vzletně točené kadeře. Ušklíbne se: „To pořád mám být já? Zde mám tedy skončit?“

Vybaví se mu jistě vzdálené končiny, známé dosud pouze z popisu – svět je bez konce! Prchnout! Otcovo požehnání, peníze? Kdo je ovládan kouzlem lásky, obejde se bez nich. Nuzovat nebude, vzdýť na nekonečné cestě může v každém bližním vidět bratra! Albino ještě necítí, že jeho bezkrevným sklovitým tělem prostupuje suchý chlad, že pouze hrdinským bojem se může uchránit strnutí duše. Může uniknout vnitřnímu mrazu, byť jen po jediné údobí života? Toť ve hvězdách. Ať je to jakkoli, přemítal Albino, poznání dalek vyžaduje životní zkušenost, životní zkušenost ovšem plyne z poznání dalek.

Vtom oblásky zaskřípely pod čímisi kročejemi; Albina pohládí po zádech ruka s křivými prsty, dlouhými nehty. „Už zase se tu skleníkovatíš, ty nebohé budižkničemu?“ rozezvučí se v Albinových zděšeně odchlípených uších rozbredlý hlas, slova Písňopšoukova.

O nechutné bytosti nazývané Písňopšoukem musíš vědět, laskavý čtenáři, že jeho konečník měl přinejmenším tři rejstříky, jejichž prostřednictvím dokázal dotýčný odehrát doopravdické krátké menuety, přičemž se, maje povětšinou obnaženu spodní část těla, jako rozmarným ohňovým ohonem obklopoval vzňatými plyny a v hopsavé rozjařenosti sehrával loutková představení svým pohlavním orgánem schopným složitých pohybů. Písňopšoukův otec, neurvalý slezský feudál na mrtvici, jemuž však přece nebyly veškeré vznešené ideály zcela cizí, jakkoli se většinou mísily s jistou obhroublou střízlivostí, poslal jednoho krásného dne svého syna, aby hledal zaběhnutého osla. „Než mého osla najdeš – pravil stařec šelmoucky mžouraje – nalezněš snad potracený kuprák, snad celé království – každopádně ti to přijde k duhu.“ V tom se patrně zmýlil; Písňopšouk narazil na otcova osla v Jerichu a rázem němé tváří pomátl hlavu. Naoko používal ubohé stvoření jen k nošení klestí a vody; kdožpak ale neví, že nejhavnější z hříchů se povětšinou skrývá pod rouškou ctnostného konání? Také že se Písňopšouk pitvoří, pokud se na jeho temné rejdy svede řeč; v tmavých uličkách šušká do uší slušiček, jež spěchají pro vodu, až ubožátka s pískotem prchají. Albino se oťrese – nyní zřejmě pochopil, jaké tresty jej čekají, jestliže vyjde najevo, že vdechl zkažené výpary Písňopšoukovy. Darmo, není úniku, Písňopšouk jej nepustí; ochraptělým hlasem mu mele do ucha příběhy, jež překypují výměšky hříchů. Jeden za druhým. Albinovy ušní lalůčky se šklubou lechtáním tlustého, měkkého jazyka; ještěže na sebe alespoň může naházet šaty, ty mokré hadry.

A už krácejí k odlehlym zákřutám stezky lemované lipami a jalovčím, na nichž se špičaté jerišské střechy skrývají za pahorky. Albino si samozřejmě netroufne přiznat Písňopšoukovi svůj útek; nalhává mu, že hledá v lukách mátu, maminka z ní uvaří výbornou, vonnou polévku. „A lože ti vystele kopřivovým listím, ty čínský bože strandy!“ usmívá se Písňopšouk, jako by byl schopen člověku dohlédnout až do žaludku. Přece však slíbí, že Albina ihned zavede na louky s nejšťavnatější mátou.

A už stojí u široké zahradní zdi, za níž se vlídně kloní tmavé koruny stromů; Písňopšouk nachýlí Albina k jedné ze škvír ve zdi. Albino už téměř něco vidí, když vtom, jako by se docela zatmělo, zazní skřípavý hlas: „Tak už zase šmíruješ, čumáčku?“ „Promlouval jsem mu do duše, ale nedá se udržet,“ odvětil podlý Písňopšouk a odvrátil Albina, jehož něžně načervenalé oči nyní zíraly na obludu špinavější, nežli jakou dokáže o úplňku počít bahno na břehu Jezera. „Ty teď kradeš i mědiryty?“ zajímala se zrůda pošilhávající po Albinovi. Věz, laskavý čtenáři, že od této chvíle ji budeme zvat Robertem. Písňopšouk mlčel, dokud se jej Robert nezeptal: „Jak ti dupou bizoni?“, načež opáčil, narážeje na mimořádnou naběhlinu vzdouvající Robertovy kalhoty: „Jak se ti vejde?“

Robertova tvář nabrala zlobný nádech; bylo totiž obecně známo, že se Robert rozkládá na prvotní částice, neboli že jeho tělo ovládají čtyři praprvky, což podle něho samotného byla pouze důstojná odezva volání přírody, zatímco jiní byli přesvědčeni, že nejde o nic jiného, nežli o zhovadění nejhrubšího zrna. Nasvědčoval tomu i zvláštní a sotva uvěřitelný příběh, při jehož poslechu se Robert tu spokojeně sklíbil, tu soptil vzteky, ovšem vyvracet či dokazovat jej nebyl nikdy hotov. Příběh pak spočíval v tom, že zlotřilý Robert, ten ročník ohavnosti a hříšných kalištů, i sterým úskokem jentaktak že vytrhl hlavu zpod nissenského popravčího meče, a ani poté se nezdráhal vršit hřích po hřichu. Z Nissenu pak musel prchnout proto, že o podzimku, chtěje vzývat ďábla, shromáždil v jeskyni poblíž města dav neznaobohů, jež uhelnaté výpary pronikající z vinných sklepů nad jeskyní skutečně vcukuletu zabil; původce hromadné vraždy, když ještě nota bene vyvolával pekelné mocnosti, pak bude ztrestán útrpnou smrtí. Robert se, dlabaje na zákon, pustil na útěku lesem, v němž narazil na postarší, zdaleka však neobstarožní a pedagogických sklonů prostou kurvu, jež mu za dva říšské toлары postoupila své mnohostranné vychutnatelné vnady. Ve sladce opojné bitvě luk Cupidův unavil Roberta cobydup; po procitnutí pak nestačil žasnout nad tuctem ran, jimiž měl poraněny ruce. Neboť předmětem jeho zuřivého rozkošnictví nebylo, jak byl nucen zjistit, nic jiného, nežli uhynulý ježek, jehož při vši snaze nedokázal ze svého údu odstranit, čímžto se ohyzdný kadáver stal nedílně přicelenou Robertovou součástí. Pokud přihlédneme k tomu, že veškerou Robertovou touhou byla a zůstala *úchlnost*, dokážeš si, milý čtenáři, jistě představit, kolik rozkošných a důvtipných komplikací zapříčinila jeho tříselná růžice, jež bodlinami vskutku oplývala.

„Ó, ty bídná huspenino – vykřikl Robert na Albina – jež se zrodila coby člověk a zemře coby kofenář! Ty zledovatělé rmutné bahniště, sleduj mé nekalé umění!“

Začne obíhat strom, čím dál rychleji, kolem dokola, až nakonec dožene sám sebe – napřaženou rukou se poplácává po vlastních zádech. A ani se neunaví. Táže se: „Věříš, ty šedotino, ty mědiryte vyčnívající do prostoru, že bych tě mohl slisovat na papír?!“ Albino zděšeně přikyvuje. „Třes se tedy – pokračuje Robert – a současně buď rád, protože teď se spokojíme s tím, že se svlečeš do naha. Ale rychle!“ Albino nechápe. Robert na něj zařve: „Zdráháš se?“ Albino se odvrátí, třesoucícma se rukama ze sebe obere provlhlé flandry, pravici si rozpačitě zaklíní v bok, levici přitiskne k holým bedrům potaženým průsvitnou pokožkou. Co však zmůže zakrýváním pohlaví, když jsou mu vidět plíce, játra, srdce i zákřuty trávicího traktu? Pohled na ně inspiroval i jeho trýznitele: přikázali Albinovi spolknout maličkého slimáka; kochali se pohledem na ubohého sklouzávajícího měkkýše; vyhekli slastí, když skrze Albinovu břišní stěnu spatřili křečovitě stahy žaludku. Dohadovali se, zda slimáci večere vyústí ve zvracení či v trávení a Písňopšouk utrušoval mezi hýžděmi jakýsi vulgární popěvek, když vtom si všiml, že měkkýšovy obrysy se zvolna rozplývají v přívalu štáv, že žaludek se vzpamatovává z muk a postupně se vyhlazuje. Ztřeštěný žert se jim už znužil. „Přišel čas?“ otázal se Robert. „Přišel,“ odvětil Písňopšouk. Nařídili Albinovi, aby se předklonil, Robert pak vlezl pod něj a podíval se mu naskrz břichem. „Jaké to je?“ ptal se Písňopšouk. „Skvělé – na to Robert – zežloutl trochu hnusem, ale snad je to tak ještě lepší.“ „Začalo to?“ otázal se Písňopšouk. „Hned – odvětil Robert – už!“ A zírali na zatmění slunce, které bylo Albinovým břichem vidět mnohem jasněji, než přes nějaké začouzené sklíčko. Jenomže nejen sluneční kotouč byl zastřen stínem Měsíce, také stín Měsíce zastřel jakýsi podlouhlý, matný nebeský objekt – i skrze Albinovu tkáň byl sotva patrný, pouhým zrakem zatím neviditelný. Měsíc poté vyklouzl zpět do vítězného jasu Slunce – jako by se bylo nic nestalo. Robert a Písňopšouk začali přemítat, co to může na nebi být za neznámou mlhavou linií; nemohouce věc vyřešit, rozhodli se vkrást se k Hvězdopravci; jestliže zbádají jeho počínání, mohou usuzovat na stav věcí. Pod stromem, jež předtím obíhal, jal se Robert hledat klíč, kterým se údajně otvírá nestřežená branka Hvězdopravcovy zahrady. Písňopšouk se dotázal, zda Robertův klíč byl skutečně ztracen někde tady. Ale kdeže, zněla odpověď Robertova, klíč se mu zcizil kdesi v jerišském chlévě jeho osla; slyšel snad i jak cinknul. Tak proč jej hledá zde, za hradbami Jericha, ptal se Písňopšouk nesměle. Proto, opáčil Robert, že zde je mnohem lépe vidět. Skutečně, pozdní odpoledne bylo v jednom jasu. Albinovy šaty uschly i v teple zatmělého slunce; byť s krvácejícím srdcem, oba kumpáni mu dovolili se obléci.

Bez klíče musejí přelézt plot; hned byli hotovi s plánem – ukryjí se v zahradním domku s náradím, z jehož úzkých temných oken mohou celé hodiny nerušeně pozorovat, co Hvězdopravec kutí. „Tak to je Hvězdopravcova zahrada?“ vylekal se Albino, a už jej postrčili k plotu, musel lézt. Jak se třímál škvěr, vytryskla mu z prstů

kev. Robert a Písňopšouk pod ním komíhali špičatými kůly a brali mu tak chuť sletět. Pak se sami přehoupli přes plot a ve svém divotvorném skoku za sebou strhli i Albina. Nebohý Albino se teď už nemohl nadít jiné ochrany, nežli od svých trýznitelů a pokořitelů; přistál vedle nevelké kaluže, v jejíž zvolna se ustalující hladině se rozpačitě a nejistě pohupoval odraz jeho sinalé tváře, stejně jako před chvílí, v okamžiku vytčeném v jeho životě za poslední, kdy se mu v očích nakloněných nad jezerní hladinu odrážely pouze cary oblohy. Albino zahlédl v hedvábném pažitě hady; kolem bylo z křivolace polehlých stébel trávy patrné jejich smýkání.

Domek měl do všech stran půl tuctu okének a naši tři slídlilové mohli snadno pozorovat Hvězdopravce, jenž hloubal nedaleko domku. Nimral se s dalekohledy, přecházel tam a zpátky, s ustaranou tváří si cosi mumlal, s vykrouceným krkem zíral na nebe, čapka mu bez ustání sjížděla na zem a s tichým šelestem se kutálela pryč; to ji pak popadl půldruha loktu velký Opouš a předal ji se servilním úšklebkem svému mistru.

Opoušovo nedomrlé tělo pokrývala rozmarně vyspravovaná hazuka; nad chlu-patou přerostlou tváří zelo ploché čelo, na něž si Opouš, následuje mistra, poklepával tlustým prstem. Opouš se vůbec vždy a ve všem snažil Hvězdopravce napodobovat, jako by si ze svého pána a jeho umění střílel. Ve skutečnosti však nedělal nic jiného, než že bezděky demonstroval pomíjivost a marnost pozemského vědění a kumštu.

Přece však byl každý záchvěv této bytosti provokací, nebetyčným skandálem – to, jak vyvracela oční bulvy k nebi, jak po arších papíru čmárala klikyháky, jak si koulela vyřazenými hvězdnými a zemskými glóby, jak hlavní bezové bouchačky pozorovala úplněk, to vše byla *úchlná* marnost a přidrslá vyzývavost zároveň. Ech, ty chabá napodobenino ztepilého zjevu! Nešťasten, kdož má dle tebe usuzovat na originál! Hvězdopravec nyní zmizel v hustém a temném větroví, vidět bylo jen Opouše, z jehož kozelců a tajtrlíkování museli Robert, Písňopšouk a Albino vyčíst šlechtná, asketická gesta Hvězdopravcova, v jehož pomateném kníkáni měli slyšet Hvězdopravcovy moudré úvahy! A kdyby alespoň Opouše bylo slyšet! Ale kdepak, ticho, i ptáci mlčeli, vzduch venku i uvnitř znehybněl; za Opoušem se zvolna uzavřela opona melancholického větroví jedné z vrb.

Teprve teď měl Albino čas se porozhlédnout. Na stěnách visely zarámované ilustrace k dílu *Mumiae Nisseniensis*, zachycující scénu, kdy vynikající právník a básník Glantzfer v nissenské lékárně U černého orla za přítomnosti pana Suarda Suerdena, lékaře a astronoma, a pana Beckerlibna, starosty, pitval dvě pravé egyptské mumie. Na stolku, v bezprostředním sousedství motyk, lopat a hrábí ležela rozevřena disertace Erasma Czepko *Pekelný Proteus* a z jejích stránek čísel mrazivý chlad. Sám Pekelný Proteus se, přinejmenším na daném listě, vznášel nad mořským zálivem; vespod ústil v rybí ocas, shora v plameny třepetající coby kadeře, z dlaní mu místo prstů visely a svíjely se zmiže s rozeklanými jazyky.

V koutě stála zahalená ženská postava. Nadra, jak Albino konstatoval, měla vlahá, pevná a pružná; přece však tělo jako celek spočívalo ustrnulé v sochu. Kdo je to,

otázal se Albino, Vergilius, odvětil Robert. Albino chtěl odhrnout Vergiliův závoj, Písňopšouk mu zadržel ruku. „Není zahalen pro nic za nic,“ pravil Robert. „A když jej někdo chce vidět?“ „Tak uvidí,“ odušil Robert zlověstně. Písňopšoukův stisk povolí, Albinova ruka klouže vzhůru po Vergiliově těle; cítí, jak mu pod rukama tvrdnou prsní bradavky; hmátne pod závoj, pak zděšeně ucukne – hrábnul do hustých, měkkých vosů.

Písňopšouk vyhlédne jedním z okének: Hvězdopravec se opět zjevuje, tvář v dlaních, za ním, rovněž s ciferníkem v dlaních, se belhá Opouš. Museli vidět strašlivé věci. Je to jasné, praví Robert, na nebe se vetřela kometa. „Taková hvězda, co se naporuje jak páv, pohltí všechno kolem – vysvětluje Písňopšoukovi – a nezvěstuje zkázu, je to totiž plamen našich srdcí; protože sametové kočky před jeriškými prahy a tiché hodinové strojky shromáždí zkažené imaginace, strach, nenávisť, *úchlné* touhy a nebesa odrážejí tyto zkažené myšlenky jako mor někam na Halič či Řím a tamní obyvatelé nemají potuchy, že jsou nakaženi právě lahůdkami našich duší.“ Písňopšouk jako by se rozjařoval. „Ještě trochu dozrajeme a zahnijeme – šeptal Albinovi – a pak vydáme dohromady třeba za jednoho a půl člověka – tedy já za celého a ty skoro za půl.“ Hned také uříznul úryvek předešlé jakési komické opery. Přitom vyprávěl: „Znám dirigenta, který každou skladbu od-diriguje za dvě hodiny sedmatřicet minut; to místy příjemné hlemýždí tempo, a to kouzelné kamzičí hopsání!“ Hledal po tabatěrkách větrová semínka, marně; nakonec byl nucen se odmlčet. Albino bezhlesně umdlával, ani Robertovi asi nebyla po chuti opera zatuchlá ve vzduchu, protože zvolna, obezřetně stiskl kliku u dveří domku. Jeho snaha byla odměněna tichým zaskřípěním, dveře se nepatrně pootevřely. Albino si přitom všiml, že Opouš začal svého hloubajícího pána tahat za rukáv, že ukazuje na domek a zběsilostí se zalyká.

Oba impostoři i relativně nevinný Albino se zhrozili; proslýchalo se, že Hvězdopravec se s vetřelci nepáře, v laboratoři z nich dělá destiláty; Opouš přitom už táhl svého mistra, jenž stále ještě zkoumal oblohu, směrem k domku! Navíc se stmívalo – světlo se vytrácelo z vrcholků stromů. Robert prohlásil rozhodným hlasem, sotvaže rozechvívaným nejistotou duše, že za 20 říšských tolarů a propuštění jich dvou prodají Albina. Albino se ani nestačil rozlítostnit, ani nestačil domyslet, že by z něj ukrádač světla našich těles nebeských mohl uvařit nadměru mdlý a slabý lektvar, když Hvězdopravec, jsa veden Opoušem, pokukuje po firmamentu a krouže spleť své zahrady v komických klíčcích, znenadání zmizel v kompostové jámě. Hleď, laskavý čtenáři, kterak bývá pokořena zpupnost vědění – kdo zírá do nebes, padne zhusta za obět pozemských jam. Ovšemže Opoušova hlava se už vynořila na okraji jámy mezi dvěma obřími listy lopuchu, nemysli však, milý čtenáři, že naši hrdinové vyčkávali, až se jeho tělo vystrachá na celých půldruha loktu a odhalí se zahradnímu soumraku: už vystrčili Albina na zídku!

Dokonce si nahoře mohli i odpočinout, Hvězdopravec s Opoušem se jistě vzdali pronásledování. Snad z nezvaných hostů lektvary ani nevaří! Albino se však přece

trásl. A jako by i to bylo málo, tělo měl poseto oděrkami, jež strupovitě zastíraly průsvitnou tkáň. Vždyť Albina odíral každý dotek, i oděv jej dřel a škrábal na těle; což teprve ostré kameny, po nichž se nyní vzeplal, vystávající kořeny, o něž zakopával, obláččitá, drobtová půda, po níž se kutálel!

Po zápěstí se mu řinula vodnatá krev. Zlověstná červeň komety se už vydělila z popelavé šedi soumraku. Dole v trávě chřestili hadi.

„Máš Glantzferovu chorobu, broučínku,“ pravil Písnopšouk, jenž zahálčivě pokyvoval nohama směrem k písčitému úbočí kopce. Povzdech, vzhlédl ku kometě; uvnitř mu bublaly trávící šťávy, prý proto, že vypil mnoho vody. Glantzferova choroba je totéž, co strach, přesněji zvláštní forma strachu. V Jerichu se doposud téměř nevyšklyta; snad proto se o ní ve městě tak často hovořilo. Glantzfer, nissenský právník a básník si často stěžoval, že jej někdo chce zabít; protože to byl uzavřený a tichý člověk, který nikomu neškodil, jehož životní poměry však nikdo neznal, kolegové a přátelé zpočátku brali jeho řeči vážně, byť trochu s údivem; případ se donesl i jeriškému lankraběti; ten, ačkoliv šlo o obyvatele sousední provincie, zakrátko ve své proslulé velkodušnosti přislíbil, že Glantzferovu věc rozváží. Glantzfer si pak ještě častěji a úpěnlivěji naříkal na nadcházející zabití, nikdo mu však už nevěřil – spoluobčané věděli, že jej k nářku vede chorobné blouznění. Podivný neduh však pojmenovali Glantzferovou chorobou poté, co našli mrtvolu právníka a básníka kdesi ve strži. Čím tedy byla Písnopšoukova diagnóza – bodrou pohružkou? Vlídne vyčtenou zlou věštbou? Albino o tom přemítal nahoře, na vrcholu zídky, v temnosvitu komety, ne však dlouho; kůže jej páčila. „I Vergilius má jemnou a sametovou kůži,“ řekl Písnopšouk a seskočil s plotu. „Vergilia musí člověk milovat,“ řekl Robert a seskočil s plotu.

Ze stráně sem doléhal šelest trávy, praskot haluzí, uvnitř v zahradě syčeli hadi. Albino zavřel oči; představoval si, že z houští vystupuje Vergilius, plášť mu svítí do rozplývavého večera, vezme Albina za ruku (má dlouhé, chladné prsty) a v pološeru, které před nimi zprůzračňuje jako Albino před cizíma očima, odchází.

Pak slezl, bok se mu sedřel o kamení. Písnopšouk jej očekával s bazilišším šklebem, poplácal jej po šíji. „Myšičko myš, pojď ke mně blíž, dám ti voňavou mátu,“ pravil. „Ale kdeže,“ odpovídá Albino. Zřejmě se bojí, že bude muset uchopit kopřivy. Ve světle komety se už dá číst. Zdá se, že Robert odešel. Nebo je i tohle léčka? Krácejí směrem k Jerichu, už je vidět silné hradby, jak se vinou v důstojném oblouku. Od Jezera sem doléhá šplouchání, vodní hladina se noří do tmy. Troubení – za pár minut se zavírají brány. Albino by rád běžel, Písnopšouk jej ani teď ještě nepustí. Hvězdopravec si sestavil vlastní horoskop, vypráví, podle nějž zítra nadejde chvíle jeho smrti. Ten velkolepý zánik musejí přece oba vidět! Ten triumf vědy nad smrtí! Albino se pokouší vymanit, Písnopšouk mu vtiskne do ruky svazek masitých rostlin, není pochyb, je to máta, intenzivně voní. Jenže nač je Albinovi máta? Písnopšouk mu spěšně šušká špinavé historky; Albino nerozumí, tuší jen v poštěvačných, zkažených

a obhroublých slovech nadcházející rány osudu; bojí se, že musí zemřít s ústy plnými bahna. Písnopšouk jej pouští – teď už si může jít. Letí k Silvenburské bráně, mříž se pomalu spouští, třeba pod ní ještě proklouzne. Být světlo, bylo by vidět tlukot jeho srdce, v cévách by mu bylo možné sledovat pulsující tekutinu. Albino se zadýchal, na okamžik se musí zastavit; přejede po zvlhlých rostlinách, jež mu visí z ruky; až tehdy si všimne, že na svazku máty lpí trsy slimáků.

Ze sbírky povídek Běsománia ve Velké Budapešti (úryvek je první částí čtyřdílné povídky) přeložila Lucie Szymanowska.

LÁSZLÓ MÁRTON (1959) napsal povídku *Pasviett* ve svých dvaceti letech; znamenala pro něj první krok na už tehdy zcela vědomé a naplánované literární cestě labyrintem světa (k níž, jak později vyšlo najevo, patřila v rámci jednoho z Mártonových románů i cesta *nerám* srdce – nejde o pustou náhodu, v čele pomyslného seznamu autorovy četby vedle autorů německého a maďarského baroka Komenský skutečně figuruje). Rozhodl se tehdy, že během následujících let napíše sedm románů o tom, kde všude může člověk zabloudit. Dosud splnil větší polovinu svého předsevzetí – hrdinové, respektive čtenáři jeho povídek a románů už postupně bloudili v útrokách, v mozku, v podvědomí, v lidském srdci, v paměti a v dějinách.

Včetně se Márton k literatuře přihlásil jako pětadvacetiletý výběrem povídek Nagy-budapesti Rémlődés (*Běsománia ve Velké Budapešti*, 1984). Jeho vstup byl velmi razantní: předložil vyzrálou a objevnou poetiku a vyvolal téměř jednolitě pozitivní ohlas kritiky. Recenzenti už tehdy vyzdvihovali prvoplánové hodnoty Mártonovy tvorby: literárněhistorickou, dějepisnou a filosofickou erudici, bravurní zacházení s vypravěčskými postupy a s jazykem. Po debutu následovaly kromě průběžné literárněkritické, publicistické a v neposlední řadě překladatelské práce (viz Souvislosti 2/36/1998) publikace v jiných žánrech, neméně zvládnutých: dramata Lepkék a kalapon (*Motýli na klobouku*, 1987) a *Carmen* (1991), pronikavý a dosud nedoceněný esej o problémech identity maďarských Židů Kiválászottak és elvegyülök (*Vyvolení a splývající*, 1989). Márton se tímto systematickým rozšiřováním žánrového záběru upevnil v pozici erudovaného, vědomého tvůrce. Takto vystoupil i ve svých třech, rok po roku následujících románech Tudatalati megálló (*Stanice v podvědomí*, 1990), Menedék (*Azyl*, 1991) a Átkelés az üvegen (*Průnik sklem*, 1992). Všechny tři zmíněné tituly jsou romány filosofickými, ne ovšem v osvícenském smyslu slova; nejde v nich o ilustraci jednoho způsobu vidění světa – jejich obsahem je skutečně bloudění, hlavním hybatelem otázka vztahu k různým filosofickým systémům, k minulosti, k tradicím, mýtům. Východiskem Mártonova „pasvěta“ je evropská kulturní tradice, a především svět německého baroka. Tato tradice, jejíž samotnou existenci Mártonovy romány nepochybně, se jeví jako nerekonstruovatelná. Joyceovským způsobem je nahlížena z okamžiku rozpadu, v pouhých zlomcích, v pokřivených významech. Neoživitelnost skutečné tradice otvírá prostor imaginaci, bezmezná, misty bizarní hravosti – ta se promítá i do kompozice románů, jejichž děj ztrácí kauzalitu, postrádá počátek a konec a umožňuje tak vyprávěči volný pohyb mezi různými prvky reality, mýty, symboly, literárními citacemi. Z kompozičního hlediska nejpracovanější (a čtenářsky nejobtížnější) je Mártonův román *Průnik sklem*. Ten je také označován za mezník v nejnovější maďarské literatuře a jeho významu byl dokonce věnován celý svazek studií Üvegezés (*Sklení*, 1994). Rovněž jazyk Mártonových děl přeskakuje mezi různými žánry, stylistickými rovinami, kombinuje je, paroduje kanonizované formy a patetizuje formy nízké, vytváří četné slovní hříčky, přičemž postoj vypravěče neustále balancuje mezi jakousi přebujelou empatií a nezřídka krutou ironií. Při charakteristice postav Márton těmito prostředky postihuje jejich deformovanost – často takto zachycuje jednu zvýrazněnou tělesnou vlastnost dané postavy, která tím nabývá alegorických rysů. Alegorie se tu ovšem nestává spojnicí s vyšší realitou – k tomu vševědoucí, ale i sebeironický vypravěč deklarovaně

postrádá jak odrazový můstek poznatelné tradice, tak intuici, již záměrně potlačuje – nýbrž zůstává v rovině autorské fikce, která je proto „nejreálnější“ rovinou Mártonova světa.

Podobné pojetí dokládá i poslední, kritikou i autorem samým nejvýše hodnocený kvasihistorický román Jacob Wunschwitz igaz története (*Pravdivý příběh Jacoba Wunschwitze*, 1997, následoval po dramatu A nagyratör – *Ctižádostivec*, 1994). Jeho kompozice zdánlivě rehabilituje příběh, jehož počátek i konec je jasně datován, a jako by rehabilitovala i fakta – autor poukazuje na konkrétní archivní materiály, z nichž čerpal. Příběh však vyznačenými daty nezačíná ani nekončí, a navíc se z „hlavní“ dějové linie odvíjejí a osamostatňují další, aniž by kterákoli z nich dospěla k završení. Prostřednictvím drobných a obtížně zaregistrovatelných přesunů mezi údaji skutečnými a smyšlenými je i v tomto Mártonově díle umocněna „realita fikce“.

Zaznamenává-li Márton příběhy, být nerekonstruovatelné, lze očekávat jakési poučení z nich plynoucí. A lze se jej také dočkat, jakkoli je neklasické. Nevyplývá z příběhů samých, ale ze způsobu, jakým jsou vyprávěny, z fiasko vyprávění. Jejich tajemství nemá být odhaleno – souvislosti musejí (a tato nutnost není ani tak autorovým záměrem, jako spíše jeho stoickým konstatováním) zůstat utajeny. Je proto otázkou, má-li být čtenář Mártonových děl vybaven vědomostmi v míře srovnatelné s autorem, anebo zda neidentifikovatelnost odkazů jen umocňuje agnostické vyznění textů. V případě překladu, a tedy i přesunu do jiného jazykového a kulturního kontextu, je pak tato otázka namísto dvojnásob.

lsz

Prvním králem ve Skytii byl Magog, syn Jafetův, a onen kmen byl podle tohoto krále Magoga nazván Mogerové (Maďaři). Z pokolení tohoto vzešel také nejslavnější a nejmocnější král Attila, jenž v 451. roce od vtělení Páně odešel ze země skytské se silným vojskem a přitáhl do země panonské, vyhnal Řimany a zmocnil se tu vlády.

Děje Uhrů mistra P., řečeného Anonymus, in: Legendy a kroniky koruny uherské.

Praha 1988, s. 189–190

Tomuto novému a do té doby v Čechách nebývalému smutku divili se sousední národové a předpovídali do budoucnosti lehkomyšlným Čechům horší věci. Z toho se těšili uherští syčkové, v tom si lebedili polští hadrníci s neobřezanými pysky, protože si užívali pokoje, pokud naše knížata sebe sama znepokojovala.

Kosmova kronika česká. Praha 1949, s. 163

ANNA GÁCSOVÁ / STARÉ ŽELEZO (K ANTOLOGII SOUČASNÉ MAĎARSKÉ POEZIE)

Mám úkol, jehož splnění je takřka nemožné: sepsat nedlouhý úvod k výboru obsahujícímu po několika básních osmi velmi odlišných mladých – či méně mladých – maďarských autorů. Měla bych o nich říci něco společného, a to tak, abych nikomu z nich nezpůsobila újmu. I kdybych se však zřekla možnosti navodit jednotu tvorby všech předkládaných básníků a vyřídila vše tím, že čtenář bere do rukou básně mladých maďarských autorů, nechť je přijme s laskavostí atd., a pak se soustředila na jednotlivé osobnosti, nebyla by má situace o mnoho snazší – zatímco zde totiž lze číst verše autora, jenž pisatele předmluvy obšťastňuje výrazně jednotným, celistvým dílem, jako například András Ferenc Kovács, který od počátku své tvorby vrší důmyslné variace téže hry na schovávanou, jiní, jako například István Kemény, experimentují v různých sbírkách s různými směry, různými způsoby vyjádření. Úkol je zkrátka nemožný. Není však vyloučeno, že právě tato nemožnost mi chvátá ku pomoci; básně většiny autorů v tomto výboru totiž jako by naznačovaly, že je nemožné psát poezii.

Nechť se nikdo předčasně neraduje – nechystá se tu skandální úvod, jehož autor by svou kritikou frustraci sublimoval v hanu nebo by své milé básníky vyřídil nadřazeným eufemismem „plodný nezdar“. Chci jen poukázat na to, že tyto texty se prezentují jako *postpoetické* – „mladé“ jsou spíše díky této skutečnosti nežli díky věku autorů, vpravdě různorodému –, dělají, jako by *právě dosud* bylo cosi, co nazýváme poezií, co nezávisle na dobách, prostorech a stylech působilo jednotně, co i ve svých pochybnostech a cestách peklem bylo sebestpotvrzující a vznešené, co pro tvůrce bylo věcí osobní a jim vlastní, plnou tajemných významů, a co je právě od nynějška nedosažitelné, nenávratné, co nadále nelze provozovat ani prostřednictvím radikální jazykové kritiky, ani neúprosnou vivisekcí, ani pilným čtením, ani barbarskou bezprostředností. Jako by formy, obraty, klišé zaprášených sbírek v knihovničkách nebyly použitelné, ba ani důvěrně známé, pouze imitovatelné, jako by auktoři či narativní role už nebyli použitelní coby vzor, jako by bylo možné pouze je prostřednictvím citací vyvolávat jak duchy.

Pak už je jen věcí jednotlivých básníků a básní, zda v nich pohled na staré železo poezie budí nostalgické, melancholické ladění nebo je vyzývá ke hře nabitě opakovaním a napodobováním různých klišé a rolí, stavěním a bořením kulís.

Překladaťelé současné maďarské poezii často vytykají, že ve srovnání se západoevropskou básnickou tvorbou posledních desetiletí trvá s ostentativní urputností na

zachování zvukomalby, vázané formy, pravidelného schématu rytmu a rýmu. Básníci následujícího výboru nepřecházejí ani tuto „konzervativní“ tradici maďarské lyriky mlčky; svou podezřívavost orientují dvojnásobně: k ironickému přexponování libozvučnosti a k nesmírně zjednodušené, strohé dikci dětské poezie. Vzájemně se tak zde dohaduje narcistní profesionalismus a kvasidiletantismus.

Pokud nyní přejdu k jednotlivým básníkům, ihned samozřejmě vykoukne čertovo kopytko a vyjde najevo, že předchozí diagnózu nelze vztahovat na všechny stejným způsobem. Z postpoetického pojetí se snad nejvíce vymaňují básně Krisztiny Tóthové a Istvána Vöröse, které lze považovat spíše za pokračování tradice moderní lyriky.

Krátké básně *Krisztiny Tóthové* mají většinou písňový ráz, zdánlivě jsou téměř drze jednoduché. Jejich jazyk je uhněten z dvojí hmoty – z nesmírně plastických obrazů, vizí a ze štěbetavého, vyzývavého hlasu, který oslovuje milence či čtenáře. Elegantní lehkost básní Krisztiny Tóthové (nebát se, že to bude působit nadřazeně či že to vyvolá zcela nepatřičné feministické konotace, označila bych ji snad i za lehkost ženskou) pramení mimo jiné z toho, že jakkoli je v této lyrice neustále přítomna reflexe vzniku básně, výstavby textu, nikdy nevystupuje tak, aby text narušovala či rozbíjela, ale stává se patrnou až po několikerém pozorném čtení.

V básních *Istvána Vöröse* promlouvá cudný, hloubavý intelektuál, který se s oblibou stylizuje do role rezignovaného sebeironického starce. Přitom fantazie tohoto starce je často světem skutečně dětským: přirovnání obdařená vlastním životem, obrazy tvořící vlastní miniaturní svět zavádějí čtenáře do jakési říše divů či za zrcadlem. V těchto pohádkových, snových krajích se známé, všední věci řadí do bizarních souvislostí a jsou konfrontovány s nezamělitelnými, současně však nezodpověditelnými otázkami.

Depresivně laděné básně *Árpáda Kuna* nás přenesou k problematice, o níž byla řeč výše: první autorova sbírka (*Ilion*) oživuje Homérovu hrdinu a zdá se, že evokace minulosti, průchodnost časem je i nadále ústřední otázkou jeho textů. Nostalgický vztah k dávné řecké literární tradici by neměl být chápán jako touha po heroismu, spíše jako stesk po takové básnické epoše či jako představa takového stavu, kdy by zázračná, stvořitelská schopnost slov byla samozřejmou. V básních *Árpáda Kuna* jsou s tímto neoživitelným arkadijským stavem konfrontována „prázdná slova“ současnosti, děs bezvýznamovosti, jež nám hrozí nejen ztrátou minulosti, ale i naší vlastní neschopností komunikace, tedy absencí budoucnosti.

Szilárd Borbély vyvolal před několika lety zanícenou polemiku kritiků básnickou skladbou Hosszú nap el (drámai jambusok) – *Dlouhý den pryč (blankversy)* –, kterou vydal jako samostatný svazek. V básni dosahující knižních rozměrů, jež sestává z monotónně opakovaných a variovaných útržků slov a slov o neurčitěm kontextu, a také v pozdějších básních, většinou už krátkých, nezřídka pouze několikaveršových, si Szilárd Borbély pohrává s destrukcí, s rozkladem gramatiky, písma, básně. Nejedná se o jakousi „očistu jazyka“, která by budila naděje nového začátku, spíše o chladno-

krvně zjišťování, jaké jsou minimální podmínky, za nichž se znaky uspořádávají v text, v báseň, a nakolik stabilní je vazba jazykových prvků k jim přisouzenému obsahu.

István Kemény je už nyní autorem velmi rozsáhlého a rozvětveného díla o mnoha žánrech (a o velkém vlivu na mladší literární generaci). Není asi přílišným zjednodušením popsat je za pomoci slova vypůjčeného právě od něj – že totiž je vypovězením války „Vážnovlastí“. Není samozřejmě snadné říci, co to „Vážnovlast“ vůbec je a kde leží, už proto, že celý Keményův úzus je postaven na vyhraněné adefiničnosti a areferenčnosti. Znemožněná vážnost tedy právě proto může znamenat mimo jiné vážnost v používání jazyka, může poukazovat na iluzornost kanonizovaných významů a hlubokých pravd. V Keményových básních je úsilí o poznání a rozpoznání, jež by směřovalo k jednoznačnosti, k identifikaci a k definitivnosti, vystřídáno raráškovskou hravostí a „recyklací“ prvků okolního světa či kulturní tradice. Na druhé straně může samozřejmě „Vážnovlast“ zcela jednoduše znamenat také nevyhnutelnou dospělost, její intelektuální či literární vzdušné zámky. Stavba a zavrhování pomyslých útočišť je jedním z určujících gest Keményových nejnovějších básní.

Básně *Jánose Téreyho* evokují secesní kulisy sebemytizace – nebo je spíše používají jako odrazový můstek. *Persona* či spíše *persony*, jež v jeho básních promlouvají, se rýsují ve vzájemně často neslučitelných vlastnostech, postojích, jazykových obrazech (agresivita a zranitelnost, pocit důležitosti a dětská křehkost, král srdcí a nezkušený jinoh, uhlazená konverzace a kóktání atd.), a zatímco tyto opakující se atitudy uvádějí texty v rámci jednotlivých básnických a prozaických sbírek, ba i mezi nimi, do samozřejmého souladu, v podstatě je ani uvnitř jediného verše nestmelují v nějaké stabilní já. Jak poznamenalo už několik kritiků Téreyho díla, jeho básně lze považovat za zlomky pikareskní epiky, za dobrodružství našeho hrdiny v jakémsi virtuálním prostoru, nazývaném tu Varšavou, tu rodným Debrecínem. Svěrázný souhrn imitativní povahy básnické řeči a stále častějších autobiografických prvků v autorových sbírkách naznačuje, že tuto originální lyriku můžeme interpretovat také jako radikální přehodnocení autobiografismu.

Ferenc Szijj je jedním z nejméně publikujících spisovatelů. Jeho básně a prózy jsou enigmatickými a mimořádně intenzivními texty. Jejich hrdinové, mluvčí, kteří se zjevují na pouhý okamžik, se pokoušejí prozkoumat a naskicovat prostor prostý orientačních bodů, snaží se uchopit stále se rozplývající obrysy sebe samých i svého okolí. Můžeme-li si dovolit banální zobecnění, že k mnoha hlasům tradice moderní lyriky neodlučně patří zvýraznění, nasvětlení lyrického já, pak můžeme pokračovat tím, že v textech Ference Szijje – ať už jde o útržky monologů sociologicky jasně opsaných postav na okraji společnosti, či o promluvy neurčitějších mluvčích – směřují tato já neustále ke splnutí s pozadím. Nejde o tragické ztráty či heroické pokusy o sebezáchranu – je-li zde touha, pak spíše po vymizení -, nýbrž čteme věcné, místy trochu ironické záznamy o střídání rozmývajících šedi se světlem, jež ostře odlišuje

černou a bílou. Dílo Ference Szijje vyniká v současné maďarské literatuře znovu a znovu opakovaným nezaujatým zaznamenáváním nezměrnosti, neurčenosti.

Z básnických sbírek a nesčetných časopiseckých publikací *Andráse Ference Kováče* vystupuje jedna z neoriginálnějších, nejvýraznějších básnických osobností dnešní maďarské lyriky. Pro jeho básně je typická mimořádná bohatost forem, několikajazyčné citace, jimi spuštěná ohromná lavina literárních, filosofických odkazů, což působí jako parodie *poety doctus*, či ještě spíše jako dílo *poety omnisciens*. V monstrózní hře tohoto vševědoucího básníka, jež oplývá erotikou, meditativností i publicističností, je „skutečný“ lyrický podmět nepostižitelný, nelokalizovatelný, množí se v armádu tvůrců, autorských typů. Vedle bloku básní podepsaných jménem András Ferenc Kovács, který ovšem obsahuje také řadu autostylizací, se autorovo dílo větví i ve „skutečná“ životní díla několika alter ego obdařených vlastními jmény, životopisy, zasazená do různých časů a prostorů od antiky po současnost. Ve stále bohatší síti textů se skryté či poznámkami opatřené citáty splétají s apokryfy, „dodatečně začleněnými“ do literární tradice. Je zde současně psána literatura více dob a více národů a texty, jež se v prostoru a čase takto rozpínají do stále více směrů, narušují lineární strohost dějin literatury, nutnost, aby po následovalo vždy až po před.

přeložila Lucie Szymanowska

ANNA GÁCSOVÁ (1970) vystudovala maďarštinu a estetiku na budapeštské filozofické fakultě. Literární kritička, redaktorka edice Kruhu Józsefa Attily (sdružení spisovatelů a básníků do 35 let).

Po pěti měsících poslal pro něj císař Jindřich, ze svatě křestní vody ho pozdvihl a podle sebe ho pojmenoval Jindřichem. Když ho poslal zpět k otci, odpustil svému kmotřenci Svatoplukovi celý dluh, totiž tři tisíce hřiven, a uložil mu, aby byl připraven vydati se s ním na výpravu proti surovým Uhrům. Neboť na prosbu některých Němců se rozhodl táhnouti tam, aby pomstil zavraždění poutníků jerusalemských, jež onen národ v své krutosti jednak mečem zahubil, jednak do otroctví uvedl.

Kosmova kronika česká. Praha 1949, s. 166

ANTOLOGIE SOUČASNÉ MAĎARSKÉ POEZIE

KRISZTINA TÓTHOVÁ

BERYX DECADACTILUS

Být to tak všechno obyčejný blábol,
tak cizí jako šáchor ve slovníku,
vzdálený jako Země ohňová,
být to jen jako a ne na jazyku,
být mezi námi země skrytá za slova,
ve sladkých vodách by tam spočíval
desetiprstý vodní živočich,
jen náhodou bych nalistovala
tu řeč slov beze smyslu, panenských,
plácali bychom páté přes deváté
abruptum, vallis, campus, říkal bys,
ne jako někdo, koho poznám hmatem,
jen maně vyslovený místopis,
odpovím: krápník, katastrální jitro,
pomyslíš na sluj, úsvit, krápání,
nebyl by příběh, nezatožila bych
skrže něj po vrásnění, tváří, laskání,
v jezeře neznáma, v smyšleném čase,
desetiprstá rybo, vody nadnáší tě,
bez těla jméno, koupal by ses laskán,
ne ovšem konkrétně, jen odtažitě.

CHLADNÁ KREV

pokus se vyhrabat oči
 dvěma škvírami v prsti
 drolí se vnější slepý svět
 světlo se skrz tmou spustí
 i ruce musíš vyhrabat
 tempa jak ve vodě si zkus
 na kameni kámen nad něj
 chladnější trpčí nad humus
 nohy zkus vyhrabat
 rozhýbat vlevo vpravo
 jako by pod ledem k otvoru
 hejno ryb směřovalo
 pozvolna vyhrabej vědomí
 jako pes na stopě během honby
 narazíš v bělosti na jméno
 chladná krev sněžné katakomby

PROCHÁZKA

Ten, kdo tu není, jen vyšel na náměstí.
 Jenom vynáší odpadky.
 Místo dopisu píše těžkým krokem,
 že má i deštník, na noc že se nevrátí,

 že nepřijde, protože on je teď ta noc,
 to on je déšť, stráž všech lesklých vrat.
 Jedna ze židlí předkloněna spí,
 tak jako by se někdo zhroutil na volant.

UKOLÉBAVKA

Usínej, spi už. Vždyť usnul i čert,
 pán plynů, leží k nebi obličejem.
 V drátech se právě uhnízduje čáp,
 pařátovitým kmetům v usopleném

klíně zas oheň. Má obrácený plášť
 a loví krutě do svých snových tenat,
 zčeřelou řekou valí srdce
 napolo ještě slepých štěnat,

rozpoltí obličej, smývá
 se zemí zemi, pravdy s pravdami,
 v krabici od bot pohřbí kočku,
 pak hebké prázdno nechá obrůst plevami,

ozvěnu vychechtává do tmy,
 byl tady, je tu, líně kolíbán
 houpacím křeslem v jedné z polovin
 rozdvojeného mozku, nejsi sám

sebou, svou tvář bys v jeho zrcadlil,
 neštvát jej – ovšem pouze v snách,
 tvé zřítelnice jsou jen makety,
 neochvějně se zmítáš v pochybách,

neboť je nerozbitný jako hladina,
 upustíš vědro zpátky do studnice,
 podlomenými koleny pak k zemi,
 jsou vánoce, rozbij led na rybníce,

svírá ti zápěstí a syčí do sna
 „nezabiju jej, jenom okusím“,
 tušíš však, stejně jako růže v loubí
 na stole v domě vázu vytuší,

že sny vás dvou jsou dva magické póly.
 Máš jej přistihnout, až se jednou vetřeš
 do jeho zdí, bezbranný útočníku.
 Neboť dům jeho nese jméno *téměř*.

HODINY

Holčička s bublinami slin
 bez hnutí zírání pod hladinu
 k jezerním duším do hlubin
 zakletým v rybu-kapradinu

na dně se lesknou divné plody
 ve slizkých větvích dětské hlavy
 dozrálé vystupují z vody
 na rybích měchýřích se plaví

bytosti s vory do umdlení
 plovoucí mračna zvuk se nese
 lodička sandál vodopění
 měsíční kolo rozevře se

vrch věže či dno konvice
 sinalou tvář svou zrcadlím
 den – studna nebo zvonice
 řítím se nebo pořád spím.

přeložila Lucie Szymanowská

ISTVÁN VÖRÖS

PROMEŠKANÁ PŘÍLEŽITOST

Vladimír Holan se stěhuje.
 Z Kamy do ulice
 U lužického semináře. Před domem dupou
 dva valaši. Tak nějak
 přitroublí.

Ve stejné chvíli na Karláku
 vyrazí z trávy houba. V tu ránu
 měří deset centimetrů. A pořád nemá dost.
 Jeden z kolemjdoucích se podívá tím směrem, pak
 zaslechne podivný zvuk, raději
 jde po svých.

Nakonec se na voze
 octne porcelán. Holan nenasedne,
 jde vedle koní. Slyší,
 jak mu nad hlavou zasvištěl bič.

Tady umřu, pomyslí si,
 když dorazí k domu. Houba na Karlově
 náměstí měří už půl
 metru. Navýsost spokojen
 rozhodne se pro koupi
 pečetiho prstenu.
 Škoda přeškoda, že v tom zmatku
 na svůj plán během deseti minut
 zapomene.

ZNOVUNAHOZENÍ DĚJIN

Jídlo máme grátis.
 A grátis pracujeme. Ostatní
 je zvyk. Grátis
 nás stříhají, holič
 je samý úsměv, přeptává se mě
 na synka. V obchodě grátis
 dostaneme knihu,
 když nás omrzí, v jiném obchodě
 ji grátis necháme ležet.
 Tramvajenka nestojí ani halíř.
 Když nám teče do bot, snubní
 prsten nám grátis schovají
 v neosvětlené místnosti,
 zásuvky potom nějaký čas
 grátis chrlí
 elektřinu.

Sedím u televize, nohy
 v kožených papučích, ruku na telefonu,
 abych jej stihl vzít dřív, než
 zadrnčí. Chvilé,
 kdy začínají věci
 většího významu. Kouří se
 z opékače, rampouch
 se řítí do truhlíku. Vchází
 nafoukaný popelář, jaro,
 sleduji je na obrazovce, dokud
 zevnitř nedýchne na sklo.
 Žádná zpráva nestojí za hlášení.

MLÉČNÁ CESTA

Kapka mléka spadne na zem
 pod postel, kde kojí
 žena s dlouhými vlasy. Podlaha
 syčivě puká, jako by
 se mezi prkny svíjel
 had. Kapka vltne
 do pukliny, v spodním bytě
 začne sem tam postrkovat
 nábytek. Mezi tím vším se otáčejí
 dvě kruhové pily, bílá a
 černá. Dům se dělí, jedno chce být
 vedví. Tomu, kdo uvidí černou,
 vyrazí vousy, zčernají
 nehty, zbělají vlasy.
 Ulice i okolí se rozpoltí,
 v mezeře proudí voda, kterou
 probublává městský plyn.
 Ten, kdo uvidí bílou,
 najde v kapse ovoce,
 ve schránce dopis. Město se
 láme vedví, jak hostie.
 Mezi obě půle se jako násilnická ruka
 vsune moře. Na jeden
 břeh vyvrhne ryby,
 na druhý prázdné ulity.

DEN VODY

Na dně špatného rozhodnutí se vždycky,
 jak dešťová voda, zachytí něco
 dobrého. Vyplatí se vybrat
 mokré listí a postrčit sud dál
 od okapu. Když vstoupíš do
 domu, kde jsi celou zimu nebyl,
 dívej se dolů pod nohy. Na koberci
 uvidíš vyschlá tělíčka
 brouků, kteří tu přečkávali zimu,
 a jak je začneš zametat,
 dvě třetiny zůstanou na lopatce,
 ale ta třetí vzlétne, vyšisovanými
 křídly bubnuje na okenní sklo.
 Dej jim volnost, nebo je postříkej
 insekticidy, nikdo tě neodsoudí, a
 i kdybys zalitoval, zdí tvého
 rozhodnutí už prosakuje rezignace.
 Zprvu neznatelně, potom jako bys
 stál na dně vyčerpané studny,
 přece jen jsi rozhodl správně, brouci nemají
 v domě co dělat, a voda vy-
 tryskne, sahá ti po kotníky, nebo
 ať si letí, když už
 tak tak překlepali zimu, teď je
 po holínky a ledová teče
 přes okraj, já, slyšíš mluvit
 vodu, já ne, ří-
 ká. A když ti šplíchá nad
 pasem, křičíš, ať spustí
 žebřík, dobře jsi rozhodl, zní
 odpověď, anebo špatně, ale to
 nic. Hladina dorazila

pod bradu. I ryby tu byly,
 ozve se zas zhora, poslední
 co zaslechněš, poněvadž před tebou
 otevírají huby, jedna ti kývá, abys
 šel za ní, jak dlouho ještě,
 poslechněš,
 žábry ti vynechávají, vždyť
 jsi je nepotřeboval tak
 dlouho. Ve vodním trůnním sále
 tě přivádějí před krále, rozhodls dobře,
 žes jim dal volnost,
 říká, potom tě vedou ke ka-
 tovi, rozhodls špatně,
 žes je pozabíjel, říká
 a spouští před tebe
 udici s pečivem, v té chvíli
 začne voda klesat,
 studna se rozevívá jak bublina,
 co doputovala na hladinu, a ty
 kašleš, pliveš vodu a omdlíváš
 v trávě. Chodíš po domě,
 v zimě prázdném, já ne,
 bublá voda v odtokové trubce.
 Na dně správného rozhodnutí – trocha
 suchých listů, maličký
 hlemýžď zahradní – se vždycky
 něco zachytí.

přeložili Lucie Szymanowska a Petr Borkovec

ÁRPÁD KUN

ARKÁDII

Milá Árkádie, upíjel jsem z potoka,
 voda mě varovala štípáním na jazyku.
 Už jsem tě viděl, v podřepu, jak močíš,
 jak zlatíš pramen, zdvojnásobuješ jej,
 nahoře u počátků se ti vlní sukně,
 bylo to ovšem jen železo, pachutný prvek,
 červenavé skály kolébané kapradím.
 Dal jsem se vodou proti proudu,
 překročil mlýnek vyřezaný kudličkou,
 jenž věčně žízniv chlemtal pěnu,
 stloukl jej ještě Jákob, coby pastevec.
 A s pestrou hůlkou, již u Lámana položil
 do žlabu, krotí skotačivého skokana
 Béla Kovács, služba v kabinetu biologie a pitvač.
 V šatně před tělocvikem předváděl svou kůži,
 měl hnědé šupiny, došlo nám – stane se hadem.
 Smyká se právě za žábou, jazykem seká.
 Ostatní pekli buřty, tuk kapal
 po poházených rancích.
 Lajos Temlin spadl tváří do bahna,
 jak se potápí, rýsuje se jeho silueta.
 První z nás v džínsech, jenže omdlíval,
 to on mohl být prvním létavcem.
 Hladinu potoka sežehneme benzínem,
 ne zbůhdarma, je pod ní pstruh
 (skvrnitý Jákobův prut, oploutvený, slizký),

za deset let jej v Jeně hořícího vytáhnou,
 nutno potřít žluklým máslem a vyzvracet,
 kostru přibijeme na dveře Schillerovi.
 Plaval jsem, voda však ztěžkla a zmalátněla.
 Náhle se plácám v hluboké trávě,
 na suchých plavkách vlnící se píďalku.
 Široký potok dál burácí pod zemí,
 to nic, sledují jej jeskyňáři, Farkasovi.
 Šlápl jsem na střep, tady se zpil
 pradědeček, tady ho skolili butelou
 a vypili, co zbylo. Od té doby
 říkáme pitivu malinovka.
 Ráno co ráno upíjím s otcem kakao,
 po ubruse mezi námi začne lézt
 sladký zlatý kakaový šnek a my ho sníme.
 Kdo bude vrátný a kdo král?
 Pod železničním náspem, v půli cesty
 mezi Tormásligetem a Iklanberényem
 rozežene hořekující příbuzná a spočine.
 Do rozlomení pečetě s povzdechů poslouchá
 hejna vlaků, jak mu hřmotně táhnou nad hlavou.
 Ve sklepech hostince srčí řeka,
 poskakují na ní tvrdošijné prázdné láhve
 jak zatracené labutě na Acherónu,
 opilce odnese, Farkasovi ještě vyplavou.
 Nesou šířenou kapustu k obědu,
 z pekla ji poslala babička Szalayová.
 Netopýry ve vlasech, náladu pod psa,
 třepou sedlými švestkami v povidlech.
 Ve zdi pláče, dští potrubí,
 koupelna po koupelně vytopena,
 nájemníky vystrnadí jediný Velký Obyvatel.
 Před domy vytryskne božská Ikva,
 její něžná ruka mě zanese až do Kluže.

Ve špíži doma u Ády pije krysa
 vejce, honím ji. A konečně
 skutečný, úžasný mlýn, ale ne.
 Kolo se otáčí tam a zpět, moře si s ním pohrává.
 Vyplovává. Stopy kotvic na břehu,
 vítr nese rezavé albatrosí pero.
 Koupající mluví srozumitelnou řečí,
 bez výhrad, není to maďarština.
 Ach ti bezvadní Francouzi! Až sem jsem dospěl.
 Spletl jsem směr toku a stárnu.
 Bezcílně došlapu do Paříže.
 Na boulevard Delessert domovníci
 ze soucitu polévají chodník,
 na prahu jim štěkají lachtani s mašlí
 na krku, až sem sahá moc
 slané oceánského vzduchu.
 Mohl jsem jít za vůní bramborů,
 vzhůru na kopec Muck, nevezl bych se
 ranní proparfémovanou sedmdesátdivojkou a nezáral,
 jak daleko kropí chlap z remorkéru
 se šrotem směrem na Le Havre.
 Obrubníky tiše šplouchají, nádherní
 černoši ženou vodu velkými košťaty.
 Tady se pohodlně vzneseme,
 před námi letí výtahovou šachtou holub,
 má hnízdo u velkého setrvačnicku,
 uvnitř ocelové sítě, Pán je milovníkem holubů.
 Vznesli bychom se, ale pokazíme
 si manželství, než přijde sedmé patro.
 Máme hořká těla, drahá Arkádie.
 Ve vyschlé kastalské váze
 jednatřicetiletá kytice růží, houpající se
 chodbou pro služebnictvo dvakrát doprava.
 Dva měsíce tu se mnou spíš

na jedné matraci, krabička na bylinky
 ti pochoduje se šváby, ale přísahám,
 tvou pověst neposkvrní oni.
 Po smutném houpačkovém poli v Saint-Cloud
 poklidně ženeš hlavičky makovičky, vyznáš se,
 bože, už doma našlas ve vlnách řeky dítě,
 zanesla domů, a stalo se ti sestrou.
 Vybledlí záškoláci na žebřinách,
 ze dna řeky vidím nebeskou tělocvičnu,
 nebo se po okně řine zimní déšť.
 Po ránu rámusící děti a v den úmrtí
 prezidenta vlétne do pekárny racek.
 S japonským slovníkem prchám strmou ulicí
 k Pantheonu a zmizím, marná snaha,
 s hojnou sklizní mužství smaže mě zapomnění.
 Tři filosofové povečeří mořského
 oslíka, jedním je hašteřivý Pan,
 ten se na tebe vrhne, druhý na toaletě
 obdivuje jedinou pařížskou pastýřku,
 a skutečně, větracím otvorem je po pás vidět
 štíhlou železnou věž. Třetí narazil
 na vinný pramen, mluví hodně, o tomhle však mlčí.
 Ve Versailles oplakávají kašny
 posledního Velkého Pastýře a Dvůr,
 v jedné je horká voda, ta už je matčina,
 škube slepici. Pára letí do koruny
 višně, po obědě dlouho spíme.
 Milá Arkádie, plave v tobě malinká ryba,
 vyleze na břeh, pokřtí ji, postaví se
 a vykročí k vodnímu mlýnu.

přeložila Lucie Szymanowská

SZILÁRD BORBÉLY

[OTISK RŮŽE]

Dříve, než Reblebn promluvil, před svitem
 soboty, slyšel to, onen šepot, že
 mám snad litovat úzkostí duše,
 že jsem byl zrozen v těchto časech, musím snést
 tu rozdrolenost, zpitvoření, že ztratil jsem
 kouzlo růže, ten povzdech, to Bože můj,
 Bože, ty shlédneš na mé pokoření,
 protože nemohu už s tebou mluvit skrze čas,
 že nyní můžeš minout mně, můj strach, jeho pláč,
 utrpení, samotu těla, láska těla
 může minout ono malé tělo, to
 urputné vzpínání, hlad, bezmocnou
 dychtivost, již je samota tohoto těla v lásce,
 Bože, kdybych se býval mohl nenarodit,
 aby byl smazán ten, jímž jsem byl, vzpomínky na něj, jeho čas,
 kdyby se jeho význam rozplynul, prodchnul jej, skrze
 tento význam kdyby byl vymazán i jeho otisk,
 jemněji a nevyřknutelněji byl by vdechnut,
 Bože, mohl bys být jak modlitba, jež
 pátrá po tobě, povzdech, nedotknutelnost touhy,
 napětí v ní, to, co je prosté sebe sama,
 jas růže v plameni svíčky, Reblebnovo
 mlčení, místo pro slovo, ten hlas, to Bože můj.

[PŘEDZNAK]

To, co mě předstihne, dříve než promluví, před myšlenkou,
 jež ještě ani myšlenkou není, je méně, než jsem.
 Mé podezření, jež směřuje k tomu, abych vůči
 sobě aplikoval techniky, které bych
 nejspíš nazval literárními; volnoběhy myšlení,
 činuschopné nicnedělání, neustálé uhýbání, vždy,
 když by bylo třeba začít, anebo když by právě byl čas začít
 s něčím, co by bylo naplněním čekání,
 rozvinutím všeho, co znamená osobnost obklopující
 život, cosi, co se skrývá, je pro každého
 totéž, co skrze mě vypadá jinak, je trochu jiné,
 než co jsem já, v životě, skrze život, skrze to, že
 si mě přivlastňuje, že vykonávám, co je život, že vykonávám
 návyky života, že jsem tělo, znak a místo
 znaků, něco, co neví o tom, že se vrátí,
 toto jsem já, ono tělo, kdo vymýšlí techniky,
 aby pozdržel, alespoň zpomalil to vše,
 když už jinak nic nelze, aby odfiltroval ze života toho,
 kým je, dal mu myšlenky, z toho, co tělo ze života
 odfiltruje, aby ještě odfiltroval myšlenky, pocity,
 jak ryba, když filtruje vodu, a naopak,
 kdo by měl podezření, že to přece jen není docela ono,
 není to to, co chtěl znamenat, to tajemství, kým je,
 kdo je jen přípravou na toho, kdo, pak, jak paměť slova
 překlene tělo, život, myšlenky, pocity,
 zkrátka vše, až tam, kde on sám bude prázdno, znak.

[SLADKÝ ANDĚL]

Sladký, sladký anděl, tak
 sladký je anděl, <jak> brutálně se dívá.
 Jemná ústa, porcelánový obličej,
 zlomyslný úsměv, jenž se dívá. Obklopen
 spoustou znavených růžových plátků z papíru.
 Mrtvá tvář, namalovaná ústa <mu>
 sahají od ucha k uchu. Křídla z marcipánu,
 šaty, jak splývají, na ně konfety.
 Objídá se, jak líže šlehačku,
 k prasknutí. Hlavu nakloněnou
 vrhá, tak sladce zvrací. Stojí
 v moučkovém cukru, obsypán, v krajině,
 andělská krajina. Jemná
 bělost, měkká křídla,
 vypjatá, rozevřená ústa,
 jak zvrací. Tak letí, tak
 na něj letí, letí konfety.
 A někdy <po>zvedá prst,
 sladké prsty, kostnatý prostředník,
 zvedá. Na něm šlehačka v moučkovém
 cukru. Strčí prst do úst,
 ocumlává, pak jej zas <po>zdvihne
 do výše. Za sladké nebe,
 hledí na sladké nebe. Stojí v moučkovém
 cukru a ostrými střepinami
 si přetíná žíly, modré
 žíly na jemném krásném zápěstí. Krev,
 pije sladkou, hustou <sladkou> krev,
 krev vpije moučkový cukr a
 bledá, jemná růže z cukrkandlu
 zrůžoví. Z anděla, jak se
 rozvíjejí růže, z rozervaného

zápěstí se snášejí okvětní lístky.
 Zakrvácené papírové růže. Smaragdově zelená,
 nachový marcipán, jak <se roz>teče.
 Jemu z ruky, jak tam stojí, jak
 pomyslná kytice růží. Když
 teče krev, jak je ten anděl
 sladký. Jak je sladký <konec>.

[ŽLUTÝ CÍSAŘ]

Do té doby už mnohokrát viděl smrt, pomalou
 ba i rychlou, jež drtí. Žlutý císař
 v třicátém roce panování; jeho tvář ale
 zůstala stále táž. Nemůže se
 slitovat nad každým. Kdyby ses zeptal, co cítil
 v hloubi srdce, neuměl by už odpovědět. Tolik ještě
 věděl, že v srdci dětí se smývá láska
 a nenávisť. Věděl, že zvířata strpí
 bezpráví a pes, třebaže zbitý,
 se vrátí k pánovi. Procházeje městem,
 viděl, že každý koná svou práci. Porozuměl
 řeči ulic a náměstí, tomu, co chtěli
 sdělit dávní lidé, již obývali toto město
 před ním. Kam odtékají vody v období
 dešťů a jak zdi, hájky ochraňují
 před nelítostně žhnoucím svitem slunce. Jak se zimní
 větry rozbíjejí o výčnělky,
 ty nesmyslné kusy zdi, jimž se
 znavený nosič může po celý rok jen
 nevrle vyhýbat. Viděl, že ve městě si
 zvířata a lidé vzájemně pomáhají.
 Zdalipak by byl schopen pochopit jedinou květinu,
 ptal se sám sebe, jednu ze zde kvetoucích desetitisíckrát

deseti tisíc. Nebo jen jeden z mnoha a mnoha listů
 břečťanu obrůstajícího zdi. Zdali by uměl
 pochopit řemesla lidí, tu spoustu nesmyslných
 činností. Honáka dobytka, například, nebo nosiče
 vody, zlatníka, nevěstky. A všechny
 ostatní. Sledoval ruce mistrů, každá
 z nich skvost. Přitom to jsou staré, seschlé ruce,
 plné stop po nemocích; neštovice, rány,
 v zimě omrzání. Jejich vadnoucí tajemství pak
 rozpustí půda, vody, články prstů se rozdrolí,
 hlína ještě občas vyvrhne bílé kosti. Jak
 velkolepá je tato květina, myslel si Žlutý
 císař, ano. Vyznat se ve vyřezávání z kosti.

přeložila Lucie Szymanowska

ISTVÁN KEMÉNY

MIMO DŮKAZNÍ SOUSTAVU

Jezdec, ten tajuplný důkaz
 s půlnocí mívá vlastní legendu,
 okolo druhé poučení z ní,
 před čtvrtou zprávy, jež se o něm šíří,
 nakonec bod určený proroctvím.
 A teď mě znenadání má.

OTCOVI PŘÁTELÉ

Stalo se během jediného
 dopoledne, v dětství. Dva muži
 přišli ke třetímu pomoci
 kopat základy. Rozjaření
 nájemci dopoledne, tři
 ve slunečním svitu. V domnělém
 svitu slunce mě všichni tři
 oslovovali hošane.
 S krumpáčem, v plavkách, mysleli,
 že je to práce, ale kdeže.
 Nepili ani pivo, chlemtali
 vodu; do večera pak skoro
 skončili. Pozorovali jsme je
 z hromady písku, já
 a jejich dcery.

Ó drazí muži z Érdü, vy
 Don Quijotové de la Panza, vy
 mimobudapeššší zápasníci. Váš
 dům je dodnes nedostavěn,
 v takovémto domě musíte žít.
 Protože krást, to ne – leda tak
 šestačtyřicetileté krámy z dílny:
 ztupenou pilu anebo
 čerpadlo, a tím pak doma roky
 rozesmívát spodní vodu. Vy
 skoro dělníci a téměř inženýři,
 předplatitelé Vědy a života, kdož
 za dojemné patenty utrácíte, co jiní
 za pivo, vinovarníci, stříbrokopové,
 trnohradníci a smolitelé archy.
 S vámi prožije život žena,
 jež kdysi byla hodna osudu,
 kýve na všechny vaše plány,
 přes týden večer přikyvuje,
 nejí maso a se zíváním
 s vámi po léta cvičí jógu, ale
 v neděli oklepává cihly,
 deset let smíchu, slz a sbohem,
 deset let zatínání zubů,
 za ten čas jde už ale
 o život, a má se s pláčem vzepřít -
 že ji snad někdo zničil?

Večer se mluvilo o lodi,
 hlavně však o všem, co tam ještě patří:
 siréna do mlhy, generátor, výběh,
 žampionárna, ba i oceán...?
 Tehdy jsem usnul, a z vás, vzpomínky,
 se za tu dobu stali dědové.

PRVOTNÍ HŘÍCH

Před stoletím velké železné lodě
 do Ameriky hříchly vozily,
 v Evropě přijímání, předtím zpověď,
 a neví se, že smír je na chvíli,
 vzbouřence v emigraci (žil už sto let)
 sebrala rýma, tiše jej pohřbili,
 sníh tehdy o Vánocích na zem slét
 a měšťan byl jak kamna spanilý.

Tehdy jsme ještě žili v starém domě,
 před archandělem, s rozumem jak děti,
 v zásuvce šmátrali jsme Tatínkově,
 zapomněl zamknout, vybavuje se ti?
 I když to musel vytahovat z ohně,
 nedostali jsme, Vánoce se světí.
 Tak zažehli jsme tehdy nepozorně
 to cosi, co teď nechce dohořeti.

SRDEČNÍ ZÁCHVAT

Znejistělý bubeník v bujném sadě
 zvěstuje muži stárnutí. Alespoň
 ve tmě, mezi stromy, u děr v plotě
 a teď už u psí boudy
 je to, co je.

Ve výšce hrká ranní letadlo,
 vše zasaženo faktem záludnosti.
 Je těsně před rozbřeskem.

Až z okna vystupuje obraz muže,
 je malý, černovlasý, ve spodkách,
 tváří v tvář infarktu, jak zírání,
 v očích má údiv, prosbu, ba i pláč.

ZAHRADA

Kde každý podzim opadává
rány hojící jablko a
půda nasládlá mu dává, ať
hnije samovolně, netknuto,

ta moudrá, břitká rašelina
jenom tam nemohoucně lení,
půl zvíře a půl hornina, jen
k neulovení, k nesněžení,
má sotva ar ta končina, v ní
vyvěrá pramen, k nepozření...

tam slabý touží přebývati,
tam silný smířen s putováním,
tamodsud tuší svoji sílu
jablko smrti k setrvání.

přeložila Lucie Szymanowska

JÁNOS TÉREY

CESTA JINAM

Odcházím jinam. Jinam z dobrodiní.
Bratr mě zdržuje. „Snad nehoří.“
Až zavzpomínám, jak jsme jedli, bude
dobře. Dosáhl jsem krajních rozměrů -
jsem vychrtlina k nevykrmení.
Jenomže ono přece přihořívá.
Přemlouvá mě i jedna smutná paní;
ať hnetu její ňadra, udělá dnes
všechno a vše mi dovolí. „Jen zůstaň.“

Odcházím jinam. Jinam z dobrodiní.
Kočka na rozpálené střeše z plechu.
Děje se na stříbrnou neděli.
Opouštím sbor svých světců, mizerně
konverzuji, mizím bez loučení.
Horká půda pod nohama. Vypařil
jsem se. Příklop na mansardu, požární
žebřík. Když je půda horká, vždycky se
najde po tesaři díra. Pro kočku.

Odcházím jinam. Jinam z dobrodiní.
(Komponista rolničkových písní
je synem smrti. Syny smrti jsou
i ti, kdo nakupují o nedělích,
jež nesou jména po šlechtetných kovech.)

Odejít jinam není dvakrát snadné.
Vím, ohrožuji ostatní i sebe,
pakliže zrovna prchám z dobrodiní
a dosahuji krajní rychlosti.

(Kdo touží po pohybu, je syn smrti,
jsou syny smrti všichni narození.)
Odešel jsem, nic dobrého v tom není.
Na cestách venku každodenní věření.

NÁCVIK ZRADY

Před humny Budína by na mě padl soumrak:
Ďáblova strouha, sychravé Chladné údolí.
Překyselenost. Kypějící šťávy.
Krápal by zmrzlý déšť. Nehledal bych
únik v myší díře ani útulek.
(Neboť všechna údolí kolem jsou teď
slzavá. Zůstal bych šťastným a bezesným
strážcem jediného místa na mapě.
Ozářené kopce jsou šibeniční vršky.
Zůstal bych na nit zmoklým strážcem údolí.)
Kolkolem všude samý třpyt a samý
křišťál. Tornádo azuru a okru.
Praskalo by, jiskřilo by všechno: zlit
bych byl já, ne bujně křoviny.
A kymácelo by se všechno, křivá noc.
Na mapě vytčená teplotní křivka,
trasa dosud uražené cesty.
Věděl bych, že schůdná je jen jedním směrem,
nevhodná pro ty, kdo myslí na návrat.
Hloubal bych, kde že je to psáno: je mou
povinností být zas ráno doma?
Hned bych byl hotov k rozjařené zradě:
k ústupu ze všech stráží, které držím v Pešti.

PŘEJET VARŠAVU

Istvánu Keményovi

Není to možné, přejet Varšavu.

Půl tuctu turků mě dnes postavilo na nohy
A hnal mě déšť, jenž všechno zúrodňuje.
Nakonec vystoupím a přilepí se na mě
Strhaný nosič; budu se mu bránit, přesně tak.
Temný hotel v této příkladné provincii.
Jaký podzim, všechno je na lístky, nové peklo,
Znenadání bezuzdný obchodník s brožurami,
Skoro jsem přešel muranowské náměstí.
Novoroční překvapení, a mnou to ani nehne,
Korzo v ghettu je nedělně klidné
A já se pohybuji stejně jako
Na jaře osmatřicátého, ještě coby panic.
Varšava obsahuje onen ničemný večer
A v něm je Jadwiga. „Tys byla,
Milá, bolestí, a budeš štíhlým plamenem
Nad zimničnou ulicí.“ Přitom se říká,
Že Jadwiga nastydla a zemřela,
Mám za úkol dostat se k onomu
Kruhovému náměstí, vždyť mladá garda jsem já,
Zplihlé zdi, znovu kordon, ale táhnu,
Jaký podzim – kdo jej přežije,
Nevěřím v žádnou suchou obměnu:

Není to možné, přejet Varšavu.

SESTRA JE VE SKLEPĚ ZA ČÍŠNICI

Sestra je ve sklepě za číšnici.
 Za ficku; od čtvrtka odpoledne
 do úpadu. Příbuzenství tajíme.
 Blízkost teplé kuchyně. Nacpané
 boxy. Ulička s kluzkým dlážděním.
 Pracovní víkend. Sestra nevěstka.
 S tím černým pivem jí to trvalo.
 Praští půllitrem, kouká stranou: jsem
 vzduch. „Lízne se někde samohonkou
 a propěvovat – skandál – chodí sem.“
 Sobotní vření, vnitřní Budapešť.
 Sestřička mucholapka, ségra past,
 masitá vřetená steha, kolem se
 otáčí hejno hostí. Zlatíčko!
 Půlnoc. Staříčká, zvrhlá sestřička.
 „Šikovná blondýna“, „tak akorát“,
 „docela slušná škeble“, zaslechnu
 z různých stran. Pětkrát za noc námluvy,
 průměrně deset slizkých návrhů.
 Rozdává koše, sbírá půllitry.
 „Sestřičko, vyveču tě ven z té tmy,
 očistím tě a dám tě vybělit,
 svezu tě jednou vyšší třídou, fakt,“
 slíbil bych jí, obývat tak někdy
 cokoli vyššího než podsklepi.
 Je smyta první čtvrtina neděle.
 Mokneme oba dva na ulici.
 Bydlíme spolu a spíme spolu.
 Sestra je ve sklepě za číšnici.

přeložila Lucie Szymanowska

FERENC SZIJJ

* * *

Na železniční zastávce,
 v okně vzdálené věže,
 znavené plameny.
 Jak zbloudilý telegram;
 kéž čekají.

A večer, na lávce pro pěší,
 snad nějaký jiný večer.
 Na výhybkách linky světla,
 koule návěstních svítlen.
 Kývají se, padají.

Anebo není třeba vidět nic,
 neboť zvuk doléhá až do domu.
 A navěky drobné kolize,
 permutace zátěžových vztahů,
 slavnostní chvíle pro gravitaci.

* * *

Jak druhá nehoda,
 při níž se vše vrací do původních kolejí.
 A pak pokaždé
 všechno se vrací do původních kolejí.

A předtím? Jako vlak,
ani ten nemá své místo.
Anebo stín letadla ve městě.
Čas bude tak pomalý,

že je zcela náhodné, co zjevuje.
A lesklá osa,
ze dvou stran vsazená do tmy.
Zde je nutno vždy obkroužit ji pádem.

* * *

Vše znovu začíná mým tělem.
Třeba to ranní topoření.
Nastávalo ve vlaku,
když jsem ještě více cestoval.
Bylo by bývalo lépe,
kdyby tehdy vlaky vůbec nevypravovali.

Velká rovina se stáčí stranou,
jak vylámaná pila.
Je potřeba znovu poskládat zbytky,
pak se opřít,
dokud lomoz pode mnou neodbočí.
A tehdy vidím,

jak se dvě neobydlená města srážejí
a stává se z nich třetí.
A v něm, na rohu,
když, dejme tomu, spěchám do obchodu,
musím se náhle zastavit,
protože nemohu vykročit z tohoto světla.

* * *

Bylo vidět vrcholy hranic dříví,
stromky vnořené po kolena.
Na polích stála voda v pruzích a jezerech,
na hladině se zrcadlily stromy bez korun,
jako kresba,
a v užších pruzích, jako by i zem zrcadlila stromy.

Na okraji vsi domy v soumraku,
a přece stály v jakémsi skrytém světle,
že na nich byl jasně patrný každý roh.
Ale snad ani není divu, pod tak velkým nebem,
které soustřeďuje sebevzdálenější svit.

Mezitím živá šed' uvnitř vlaku,
tmavší a světlejší šedá,
kovová, skelná,
na toaletě zrcadlo a mléčné sklo,
zřejmě nastal okamžik,
kdy se zápas rozhodl,
a s konečným vítězstvím se smířil každý ve vlaku.

* * *

Lokomotiva má bílý zvuk,
nebesa kamnově stříbrný.
Když člověk nedoslýchá,
může důvěřovat jen zvukům v souladu.

Železničáři se spolu vždycky smějí,
andělé znají výherní čísla všech.

* * *

K oknu se naklonila tvář
a byla velká, jak to okno.

Avšak mezi mnou a jí byl temný závěs,
tu tvář jsem ani neviděl,

jen spoustu zářných bodů v jejích očích,
žhnuly v nich z dálky větve před oknem,

jak krajina malovaná z čísel,
kde je třeba rychle dělit a násobit,
aby se nevzedmula vlna z jílu.

* * *

Za celou zimu vydá stoh sena jen jednou zvuk,
a některý stoh právě teď,
nebo to snad byla střecha chléva,
ta častěji,
a také nyní to v ní ruplo,
jak melodie z včerejšího dne,

zblízka také není možno slyšet,
a i z dálky jen u země položené dráty
mezi dvěma objekty,

zatímco za ohlušujícího troubení,
přímo skrze večerní bílé nebe,
padá sníh,

anebo podzimní svit slunce dosud zdržuje zánik,
ještě na dnešní odpoledne,
sotva se dotýká suchého lesku na všech révových tyčích,
a co je stínem těchto tyčí,
to je bezedná temnota,
ale ještě se zrcadlí v barvách lesklých prutů,

nebo je nebe přece jen studený kotel,
i nyní v létě,
a země druhý,
a dunivě se valí jeden za druhým,
až se srazí na velkém škvárovém poli,
a pak bude uvnitř ticho,
jen nakolik tam ticho může být,
stále pouze bezparé vzdechy
a z druhého němota ještě nakonec.

úryvky z pásma přeložili Lucie Szymanowska a Bohdan Chlíbec

ANDRÁS FERENC KOVÁCS

ADVENT

A přijde i verš, však přijde jen tak,
 schvácený, jen stěží popadá dech,
 tak tak že vleče se v košili samý cár,
 ať dělá co dělá k běhu už nohy nepřiměje:
 klopýtá v bezhlucném, zmoženém sněhu,
 vrávorá, když noha ne a ne došlápnout na dno
 zmatkuje, ztrácí směr ve světě bez oken –
 beztvaré tělo tak tíží, tíží i noc –
 rolničky necinknou, neshoří hvězda.

I verš se objeví, přijde, najednou vletí
 vybitou mříží na vratech, jako by
 ve zmatku vrazil do horkého chléva,
 tak jako přešťastný pastýř: snad
 blábolí, není mu rozumět, neříká vůbec nic,
 nemluví o ničem – jen sláma šramotí,
 zavzlyká dítě: ležící v jiném jasu,
 daleko, uprostřed samého nitra.

A CHRISTOPHORUS ZPÍVAL

přes temnou hloubku chci tě vzít
 na zádech na svých ramenou
 ať neleká mě dravý proud
 přes temnou hloubku chci tě vzít

jak noci nesou hvězdný třpyt
 jak vítr nese letní den
 jak větev kývá pupenem
 jak bolest nést tě nad vodou
 přes divou vodu chci tě vzít
 na zádech na svých ramenou
 ať neleká mě dravý proud
 přes divou vodu chci tě vzít
 jak osud vesmír uchopit
 jak větev kývá pupenem
 v tvém nitru moje smrt se hne
 dno bolu když lze zablédnout
 přes temnou hloubku chci tě vzít
 na zádech na svých ramenou
 ať neleká mě dravý proud
 přes temnou hloubku chci tě vzít
 jak tlukot může v krvi znít
 jak větev kývá pupenem
 když k nicotě se prožene
 bolest co sevře tě jak proud
 přes divou vodu chci tě vzít
 na zádech na svých ramenou
 ať nemá hřích moc nade mnou
 přes divou vodu chci tě vzít
 sám torzem celek uchopit
 tak nést tě na svých ramenou
 jak bolest nést tě nad vodou
 jak větev kývá pupenem
 jak vítr nese vůni sen
 tíž hvězdy z prázdná zrozené

ARABESKA

cikánčinu košilku
 proutník vítr honí
 jak do plachty kosatce
 opírá se do ní
 líbezny plod v krvavé
 zástěrcce se vrtí
 břicho sune v ústrety
 tolikere smrti
 kdo otevře měsícem
 klikou z mosazi
 na bronzově temný klín
 hvězdu rozhází
 cikáni si kovají
 klíče po domech
 vítr lásku mosaznou
 drnká na stromech

přeložili Lucie Szymanowska a Petr Borkovec

KRISZTINA TÓTHOVÁ (1967) studovala sochařství na střední uměleckoprůmyslové škole v Budapešti a maďarskou filologii na budapeštské filosofické fakultě. Pracuje v budapeštském francouzském institutu. Básnické sbírky: *Őszi kabátlobogás* (Podzemní vlání kabátů, 1989 – oceněn Radnótiho cenou – obdobou české Ortenovy ceny), *A beszélgetés fonala* (Nit hovorů, 1995), *Az árnyékember* (Stínový člověk, 1997). Překládá francouzskou poezii, vydala tři sbírky překladů (Alain Bosquet, Guy Gofette), přebásněním Jana Skácela se podílela také na vydání antologie současné české poezie.

ISTVÁN VÖRÖS (1964), básník, prozaik, esejista, kritik. Vystudoval českou a maďarskou filologii na filozofické fakultě v Budapešti. Přednáší českou literaturu na Katolické univerzitě Pétera Pázmánye. Básnické sbírky: *Só, kenyér* (Sůl, chléb 1988), *A közbülső ítélet* (Mezisoud, 1993), *Amit az alvó nem lát* (Co spáček nevidí, 1994), *A csodaöreg* (Zázračný stařec, 1996), *A szelídekre várva* (Čekání na mírné, vybrané básně, 1998). Próza: *Innevilág* (Předsvětí, 1992), *Fatelepítók* (Sazeči stromů, 1998). Eseje: *A Kafka-paradigma* (Paradigma Kafka, 1993) – s Istvánem Keményem. Překládá českou literaturu (mj. r. 1997 vydal spolu s László Tóthem výbor z básní M. Holuba), spoluredigoval antologii současné české poezie *Akhilleusz és a teknőc* (Achilles a želva, 1996), na níž se podílel i překlady básní Vladimíra Holana, Ivana Blatného, Emila Juliše, Jana Skácela, Ivana Wernische, Svatavy Antošové.

ÁRPÁD KUN (1965), básník, prozaik. Vystudoval dějiny a maďarskou filologii na budapeštské filozofické fakultě. Nyní na volné noze. Básnické sbírky: *Ilion* (1989), *Bál* (Bál, 1991), *Medárdus énekei* (Medardovy písně, 1998). Román: *Esőkönyv* (Kniha deště, 1995). Překládá z francouzštiny; přebásněním Ivana Slavíka a Josefa Hanzlíka se podílel na vydání antologie současné české poezie.

SZILÁRD BORBÉLY (1964), básník, esejista. Vystudoval maďarskou filologii na filozofické fakultě v Debrecínu, kde nyní přednáší starší maďarskou literaturu. Básnické sbírky: *Adatok* (Údaje, 1988), *Történet/A bábu arca* (Příběh/Tvář figuríny, 1992), *Hosszú nap el* (Dlouhý den pryč, 1994), *Mint. minden. alkalom.* (Jako.každá.příležitost., 1995).

ISTVÁN KEMÉNY (1961), básník, prozaik, esejista. Vystudoval dějiny a maďarskou filologii na budapeštské filozofické fakultě. Nyní na volné noze. Básnické sbírky: *Csigalépcső az elfelejtett tanszékekhez* (Točité schody k zapomenutým katedrám, 1984), *Játék méreggel és ellenméreggel* (Hra s jedem a protijedem, 1987), *Témák a Rokokó-filmből* (Témata z filmu Rokoko, 1991 – i próza), *A koboldkórus* (Chór rarášků, 1993), *A néma H* (Němé H, 1996). Román: *Az ellenség művészte* (Umění nepřítele, 1989). Eseje: *A Kafka-paradigma* (Paradigma Kafka, 1993 – s Istvánem Vörösem). Přebásněním Josefa Kainara, Miroslava Hupytycha a Jáchyma Topola se podílel na vydání antologie současné české poezie.

JÁNOS TÉREY (1970), básník, prozaik. Vystudoval maďarskou filologii na filozofické fakultě v Budapešti. Básnické sbírky: *Szétszóratás* (Rozsýpání, 1991), *A természetes arrogancia* (Přirozená arogance, 1993), *A valóságos Varsó* (Skutečná Varšava, 1995), *Tulajdonosi szemlélet* (Vlastnické pojetí, 1997). Próza: *Termann hagyományai* (Termannův odkaz, 1997). Přebásněním J. H. Krchovského a Antonína Brouska se podílel na vydání antologie současné české poezie.

FERENC SZIJJ (1958), básník, prozaik. Vystudoval maďarskou a německou filologii na filozofické fakultě v Pécsi. Je redaktorem renomovaného uměleckoliterárního časopisu mladší generace Nappali ház. Sbírkky: *A lassú élet títka* (Tajemství pomalého života, 1990 – básně), *A futás napja* (Den útěku, 1992 – próza), *A nagy salakmező* (Velké škvárové pole, 1997 – básně a próza). Zde publikované básně jsou úryvky pásm, jež je obsahem autorovy poslední sbírky.

ANDRÁS FERENC KOVÁCS (1959), básník. Vystudoval maďarskou a francouzskou filologii na filozofické fakultě v Kluži. Je redaktorem sedmihradského literárního časopisu Látó. Básnické sbírky: *Tengerész Henrik intelmei* (Ponaučení námořníka Henrika, 1983), *Tűzföld hava* (Sníh ohňové země, 1988), *Költözködés* (Stěhování, 1993), *Lelkem kockán pörgetem* (Metám kostky o svou duši, 1994), *Üdvözet a vesztesnek* (Pozdrav poraženému, 1994), *És Christophorus énekel* (A Christophorus zpíval, 1995), *Jack Cole daloskönyve* (Zpěvník Jacka Colea, 1996), *Adventi fagyban angyalok* (V adventním sněhu andělů, 1998).

Isz

Obecná pověst hlásá to, že Uhrů je padesát tisíc bojovníků a z nich má tři tisíce pět set hlavy přikryté přílbami.

Kronika zbraslavská. Praha 1952, s. 681